

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

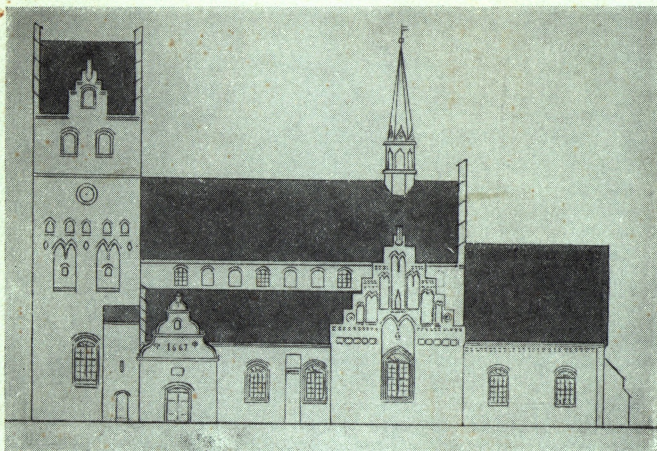
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

CHR. BEHRENDT

FRA DET GAMLE MIDDELFART

II

MIDDELFART 1941

FRA DET GAMLE MIDDELFART

II

KIRKEN

CHR. BEHRENDT

FRA DET GAMLE
MIDDELFART

II

KIRKEN

E. HARDERS BOGHANDEL
MIDDELFART

**COPYRIGHT 1941 BY CHR. BEHRENDT, MIDDELFART
— PRINTED IN DENMARK —
H. HANSENS BOG- & STENTRYKKERI — ODENSE**

Indholdsfortegnelse.

Historiske Meddelelser	9
Kirkens Ydre	17
Koret	20
Sakristiet	25
Højkirken og Sideskibene	27
Spiret paa Højkirken	32
Det sydlige Kapel	35
Taarnet	38
Vaabenhuset	43
Altertavlen	46
Døbefonten	54
Beskrivelse af Kirkens Rum	60
Stolestader	69
Kirkerummets Udsmykning	75
Kirkens Orgel	78
Taarnure	82
Klokker i Taarn og Spir	84
Kirkens Belysning	89
Kirkens Opvarmning	91
Adgangen til Orgelpladsen	92
Tavlerne til Salmenumre	92
Indgangsdøren til Vaabenhuset	93
To store Oliemalerier (Præsteportrætter)	93
VASA SACRA	93
Kirkens Indre før Reformationen	95
Kirkens Indre efter Reformationen	100
Tavlepenge	106
Kirkens Blok	108

Tidsmaalere i Kirken	110
Ligbaarer	110
Solskiven	111
Begravelser i Middelfart Kirke	113
Gravstenene i Middelfart Kirke	131
Epitafier	138
Skriftestolen	141
Vandalisme	143
Et Kapel paa Kirkegaarden	145
Et Kapel ved Kappelsbjerg	146
Gjordshuset	148
»Sygehuset« ved Kirken	150
Kirkeboderne	151
Forsvundet Altergods (Kirkegods)	152
Fra Gudstjenesten i forrige Tider	155
Lørdags»Skriftemaal«	157
Verdslig Brug af Kirken	158
Den gamle Kirkegaard ved Kirken	160
Kirkens Omgivelser og Hegn	166
Østre Kirkegaard	170
Vestre Kirkegaard ved Kongebrovej	175
Kirkegaarden i Vesterløkken	176
Sognepræster i Middelfart efter 1536	178
Sognekapellaner i Middelfart indtil 1812	180
Ordineret Kateket i Middelfart	181
Præsteviede Medhjælpere m. v. samt residerende Kapellaner efter 1904	181
Kordegne	182
Organister	183
Kirkeværger i Middelfart	183
Tilføjelse til Side 75	186
Henvisninger og Kildeangivelser	189
Navneregister	201

FORORD.

Det herværende Arbejde omfatter Kirken og hvad dermed staar i Forbindelse. Kirkens Historie er et saa omfattende Emne, at der kunde berettes en Del mere derom, dog formener jeg her at have fremdraget adskilligt, som vil være ukendt for de fleste af vort Slægtled.

En og anden vil maaske indvende, at det er gjort vel omstændeligt, andre kan finde det ubegribeligt, at en Mand vil anvende Tid, Arbejdskraft og Midler paa at fordybe sig i, hvad der skete i gamle Dage. Dertil kan svares, at den, der først er begyndt paa Fortids-Studier, han vedbliver dermed, selv om han kunde gøre sig Livet adskilligt behageligere ved at undlade det.

Langt det meste af Materialet til dette Arbejde har jeg faaet i Landsarkivet for Fyen, hvor jeg altid har mødt megen Velvillie og Forstaaelse, og Hr. Arkivar cand. jur. Seesten bringes hermed min bedste Tak for Hjælpsomhed og Bistand gennem mere end 25 Aar, og ikke mindst fordi Arkivaren med kyndig Haand har vejledet mig ved Gennemsyn af baade dette og tidligere Arbejder.

Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse bringer jeg hermed min ærbødigste Tak for den tilstaaede Understøttelse til de Studier, hvis Resultat er nærværende Arbejde.

Middelfart, den 26. September 1941.

CHR. BEHRENDT.

Historiske Meddelelser.

Den Kirke, som Beboerne i Middelfart daglig har for Øje, har ikke altid haft sit nuværende Udseende, thi den er i Løbet af de svundne Aarhundreder bleven udvidet og udbygget, og hvis vi i Tanken kunde se vor Kirke i dens første Skikkelse, vilde vi bemærke, at den langtfra var saa anselig som nu, den var baade af mindre Udstrækning og lavere og havde intet Taarn.

Nu maa paa Forhaand bemærkes, at det er vanskeligt at udtale sig om gammel Kirke-Arkitektur, egentlig bør det overlades til Videnskabsmændene, men jeg drister mig dog til i korte Træk at anføre, hvad jeg mener at vide om vor Kirkebygning; det maa opfattes som en Indledning til, hvad jeg gennem Arkivstudier kan berette om Kirkens Indre og om henfarne Slægters Færden indenfor dens Mure.

Da Danmark blev kristnet, er der sikkert her, som saa mange andre Steder, bygget en Trækirke, der ret naturligt kom til at ligge paa den Bakke, de rejsende maatte drage forbi paa deres Vej til og fra Overfartsstedet.

Af denne Trækirke er alle Spor forsvundne, med mindre der ved fremtidige Byggearbejder skulde kunne fremdrages Rester af den under Kirkens Gulv.

Omkring ved Aaret 1200 blev de fleste danske Trækirker afløst af Stenkirker. Forskellige Forhold bidrog dertil, Kirken — som Institution — var bleven stærk, Offervilligheden stor, og Riget opnaaede under de første Valdemarere en Storhed og Magt, der ogsaa blev fulgt af en økonomisk Fremgang.

Ved denne Tid er antagelig de ældste Dele af vor Kirke opført.

De historiske Beretninger fra hin Tid siger intet derom, men Stenene selv, Murværket, taler.

Som Grundplanen udviser, er Kirken ikke opført efter en stiv og vinkelret Plan, thi der er adskillige Afvigelser derfra, mest iøjens-faldende i selve Kirkerummet, hvor Længden i Syd er større end den i Nord, og derved fremkommer der ulige store Vinkler mellem Triumfmuren og Sidemurene.

Det er dog ikke noget særligt for vor Kirke, thi ved mange andre viser de foretagne Opmaalinger, at der her og der er Unøjagtigheder, der kunde have været undgaaet.

Man kan fristes til den Formodning, at der den Gang blev bygget mere »efter Gehør« end efter Planer udført paa et Tegnebræt.

Vi skal dog ikke derfor laste hin Tids Bygmestre. Tværtimod, thi de sad inde med en Viden og Kultur, de forstod til Gavn deres Tids Bygningsstil, og at deres Arbejde var solidt, derom vidner de mange skønne Kirker, som vi endnu har fra Middelalderen.

Gulvet i vor Kirke ligger ca. 0,4 m under Kirkegaardens Plan, men saaledes har det næppe været oprindelig. Aarsagen er sikkert den, at Kirkegården lidt efter lidt er bleven højere ved Begravelser i Aarhundreders Løb.

Fra en senere Tid er der bevaret enkelte Oplysninger, der, skønt meget knappe, dog kan meddele noget. Næmlig:

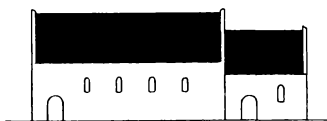
1. I Aaret 1475 skulde Kirken underkastes en større Restauration, men da den var fattig og savnede Penge hertil, udstedte Lunds Erkebiskop og 6 andre Bisper et Afladsbrev med Syndsforladelse for dem, der gav Penge til Kirken; det var den Maade, hvorpaa man i hine Tider foretog Indsamlinger i kirkeligt Øjemed.

»Ioannes pontifex Lundensis Dei et apost. sedis gratia, Olaus Roscildensis, Ioannes Arusiensis, Canutus Vibergensis, Iacobus Burglanensis, Petrus Ripensis, Carolus Othoniensis, indulgent Ecclesiae Midelfar. Hafniæ anno millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.«

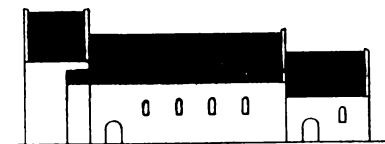
Oversat til Dansk:

Jens af Guds og den apostolske Stols Naade Erkebisp i Lund, Olaf i Roskilde, Jens i Aarhus, Knud i Viborg, Jakob i Børglum, Peder i Ribe, Karl i Odense giver Kirken i Midelfar Ret til at udstede Aflad.

København i Aaret 1475. (1)

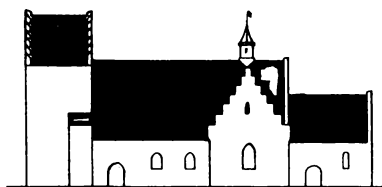
Ca. 1200. Kirken i dens første Skikkelse, den har Kor og Langskib, men intet Taarn.

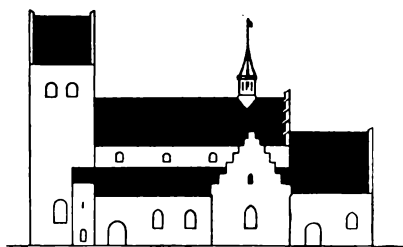
Ca. 1350. Kirken har faaet Taarn, men det er kun af ringe Hojde.

Ca. 1400. Trefoldighedskapellet er blevet opfort.

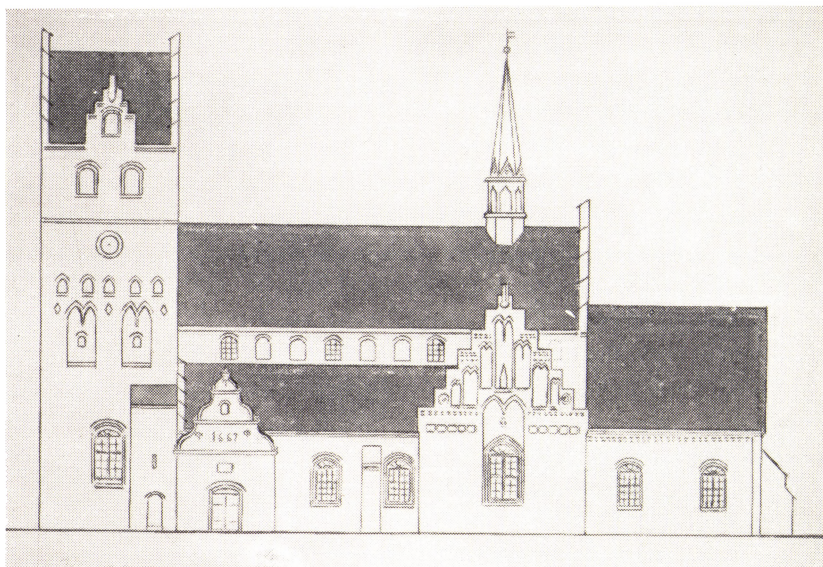
Ca. 1475. De to Sideskibe er tilbygget, men endnu er der kun Hvalvvinger i Koret, sandsynligvis Saddeltag over Højkirke og Sideskibe. Taarnet er forhojet.

Ca. 1610. Højkirke og Sideskibe er blevet hvælvet, derfor er Taget i to Afsatser. (Taarnet har ved en Fejltagelse af Tegneren faaet sin nuværende Hojde.

Ca. 1667. Vaabehuset blev da opfort, og dermed fik Kirken den Skikkelse, som den har haft siden da.

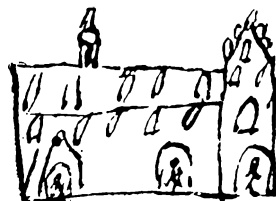
Kirken, som den vilde se ud mod Algade, hvis den var fritliggende. Den østlige Del er dér skjult af flere Ejendomme, der forhindrer et sanlet Overblik. Vedføjede Tegning er et Forsøg paa at vise de forskellige Bygningsdele under eet, som de vilde syne, hvis de nævnte Ejendomme blev fjernet.

2. 1574 fik Borgemester og Raad i »Medelfar« aabent Brev, at de maatte faa den Mur, der endnu stod tilbage af den for Størstedelen nedbrudte Viby Kirke i Udby Sogn, til Istandsættelse af den meget forfaldne Bykirke i Medelfar, og samtidig Forleningsbrev paa Kronens Part af Tienden for Skovby Sogn til deres Kirkes Bygnings Behov. (2)
3. Biskop Jacob Madsen meddeler følgende i sin Visitatsbog 1588:

»Kerken inden udj ilde færdige. Ligger Garn udi. De begerer nogen Help. 1 Capille neden for Choret, 1 till Scholen ved Choret, 2 Affset (Trin) høje. Offuer Choret Huelling, ellers Lofft offuer Kirken og Affset« (her menes Sideskibene). (3)

Desværre er det ret knappe Oplysninger, som den gode Bisp her har meddelt; det synes, at der i Middelfart har været saa meget at forhandle, at han ikke har kunnet overkomme at notere mere om selve Kirken.

Ligeledes er hans naive Tegning herfra meget ufuldkommen, Koret har han saaledes glemt, og dette Kirkebillede er ikke saa udførligt som mangen Landsbykirkes. Som bekendt har Biskop Jacob Madsen i sin Visitatsbog vedføjet Tegning ved alle Stiftets Kirker.

Bispens Bemærkning om, at Kirken var i daarlig Stand, var rigtig nok, thi 2 Aar derefter, den 14. August 1590, blev der udstedt aabent Brev, »hvorved Kongen paa Begæring af Borgere i Middelfart, der har berettet, at deres Sognekirke er meget bygfældig og ikke ved saadant Forraad, at den kan istandsættes ved dens egen Indkomst, bevilger, at alle Landkirker i Fyen, som Axel Brahe, Embedsmand paa Odensegaard, har i Forsvar, og som ere ved Forraad og ikke selv bygfældige, skulle komme Middelfart Bykirke til Hjælp med Fjerdeparten af dette Aars Tiende og anden Indkomst. Borgemester og Raad samt Kirkeværger i Middelfart skulle oppebære Hjælpen og siden efter Superintendentens, Sognepræstens og deres eget gode Raad og Tykke udelukkende anvende den til Kirkens Bygning, hvorfor de skulle gøre Lensmanden paa Odensegaard Regnskab. Det befales Kirkeværgerne at yde Hjælpen i bestemelig Tid.« (4)

Og den 18. i samme Maaned fik Lensmanden paa Odensegaard, Axel Brahe, Ordre til at være Borgemester og Raad i Middelfart behjælpelig med at faa den af Landkirkerne til Middelfart Kirkes Bygning bevilgede Hjælp, paase, at den udelukkende anvendes til Kirkens Bygning, og kræve Regnskab af dem derfor. (5)

Trods Befalingen maa det være gaet sendrægtigt med Indsendelsen af Hjælpeydelsen, og atter blev der udstedt et aabent Brev om, at Kongen, da nogle af Kirkeværgerne i Odensegaards Len »understaar sig til at holde Hjælpen tilbage under Paaskud af, at deres Kirker ere bygfældige, alvorligt paalægger alle de Kirkeværger, der ikke have fremsendt Hjælpen, med det allerførste at levere den til Axel Brahe, for at han siden kan tilstille Kirkeværgerne for Middelfart Kirke den. Viser nogen sig modvillig, vil han blive straffet for Ulydighed.« (6)

Omsider fik man da nogle Midler til Kirkens Istandsættelse, men antagelig har de næppe været tilstrækkelige, saa de begyndte

eller planlagte Arbejder er ikke blevet fuldført, thi i Aaret 1605 var Kirkens Bygning igen bygfældig og denne Gang vistnok i høj Grad.

Kongen kom atter den betrængte Kirke til Hjælp og udstedte den 6. Marts 1605 et aabent Brev om »at alle Landkirker i Vends og Bog Herreder i Fyen, der have Forraad og ikke selv er trængende, skulle komme Middelfart Kirke til Hjælp efter deres Evne og Formue, da Indbyggerne i Middelfart have berettet, at Kirken oventil er skilt i fire Parter, saa det kan befrygtes, at den med Tiden helt vil forfalde, hvis den ikke i Tide bliver hjulpet, og at den ikke kan istandsættes ved egne Midler. Det befales Kirkeværgerne for de ovennævnte Landkirker at udrede den Hjælp, som enhver Kirke bliver taxeret til, til Kirkeværgerne for Middelfart Kirke, der siden skulle gøre Regnskab for, hvorledes Pengene ere blevne anvendte til Kirkens Bygning.« (7)

Da Wallensteins Tropper i Krigsaarene 1627—28 hærgede Jylland, var Middelfart tyngt af store Indkvarteringer. Formodentlig har man da benyttet Kirken, naar store Styrker skulde have Husly.

Efter at Krigen var endt, berettede Borgemester og Raad i Middelfart, at deres Kirke i forgangne Fejde havde lidt stor Skade, og Kongen befalede derfor Rigsraaden Jørgen Brahe, Lensmanden paa Hindsgavl Gregers Krabbe og Bispen over Fyens Stift Dr. Hans Mikkelsen, at de skulde erklære sig om, hvor meget der behøvedes til Kirken, om den kunde hjælpes af sin Indtægt eller andre Midler dér i Byen, samt hvad Vends Herreds Kirker kunde yde dertil. (8)

Det næste vi erfarer derom er, at Gregers Krabbe Aaret efter faar Ordre til »at lade indfordre de 1223 Sletdaler 1 Mk. 12 Sk., som Vends Herreds Kirker skal yde til Middelfart Kirkes Reparation, og anvende dem paa denne Kirke, saa at den sammen med det, som den selv kan bringe til Veje, og med yderligere Hjælp fra andre Kirker kan blive fuldstændig repareret.« (9)

Der meldes intet om, hvori den lidte Skade bestod, men da Kirkens Stolestader paa faa nær er anskaffet i Aaret 1632, kan man antage, at disse er bekostet af den omtalte Pengehjælp, og at de forrige Stolestader er bleven ødelagt eller maaske brugt til Brændsel af de skiftende Indkvarteringer.

Som saa mange af vort Lands gamle Kirker, er vor Kirke i i Tidens Løb bleven udbygget, gjort bredere og højere, Slægt efter

Slægt har ofret Midler paa at udvide og forbedre den, men antagelig siden Aaret 1670 har den haft de Dimensioner, som den har i vor Tid.

Middelfart Kirke var indviet til Sct. Nicolaus, om hvem der blandt andet berettes, at han kunde betvinge Storme, derfor var han meget yndet af søfarende, og som Følge deraf taget til Værnehelgen for mange af vore Søkøbstæders Sognekirker.

Bygningen er opført af Munkesten til Dels med Sokkel af Granit, Sandsten eller Fraadsten er ikke anvendt, og af oprindelige Skulptur-Prydelser findes kun den lille Figur af en siddende Mand, der er indmuret i det sydlige Kapels Gavlf.

Murene blev altid opførte som »Kasse-mure«: med en ydre og en indre Beklædning om en Kærne af større eller mindre Sten, der saa at sige blev støbt i Mørtel. Kun de allerældste Teglstenskirker er gennemgaaende murede med fuld Mur. (10)

1667 er bygget Vaabenhuset og nogle Aartier senere et Materialhus i det nordvestlige Hjørne mellem nordre Sideskib og Taarnet.

Om Kirkebygningens forskellige Dele skal jeg nu i det følgende forsøge at udrede, hvad der i Aarhundreders Løb er sket af Forandringer, inden vor Kirke fik den Skikkelse, som den har nu.

Brudstykket af Trefoldigheds-Kapellets Sydside, hvorpaa ses den lille Figur af en siddende Mand.

Efter vedtagen Skik og Brug skal Gangen i et Munkeskifte være 2 Løbere (Sten med Langsiden udad) og en Binder (Sten med Kortsiden udad), og i Middelalderens senere Del slaar dette nogenlunde regelmæssig til, selv om man ogsaa her kan træffe Undtagelser, ja endog Skifter, hvor der gaar 10—20 Løbere paa Bindere. I Periodens Slutning forekommer hyppig en Variant, det yngre Munkeforbandt eller polsk Skifte, som Tyskerne kalder det, hvor en Løber veksler med en Binder, og kort efter Midten af 16. Aarhundrede trænger det moderne Forbandt igennem, nemlig hvert andet Skifte Løbere og hvertandet Bindere.

I Modsætning til nuomstunder synes Fugningen regelmæssig at være foregaaet samtidig med, at man murede, ligesom man som oftest behandlede Murværket anderledes omhyggelig end nutildags. Højkirke-mure, der alle Dage har været skjulte af Sideskibenes Tage, er om ikke altid saa dog meget ofte fugede. (11)

Mørtelen er uden Undtagelse ulige federe end nutildags, hvor det almindelige Blandingsforhold jo er 1 Del Kalk til 3 Dele Sand. De Rester af Trækulstumper, man meget ofte træffer i den, er antagelig Rester fra Brændingen, der naturligvis har været meget primitiv. Kalken blev *slaaet* med Trækøller, vistnok efter at den først var bleven læsket som Melkalk. Om nogen fuldstændig Læskning som nuomstunder synes der ikke at have været Tale at dømme efter de faste Kalkkorn, der forekommer i gammel Mørtel. Denne Fremgangsmaade, der gør Kalken yderligere stiv og sejt, holdt sig langt ned i Tiden. (12)

Kirkens Ydre.

For den nuværende Slægt er Helheds-Indtrykket af vor Kirke de røde Munkestensmure og det sort glaserede Tegltag.

Saaledes var det ikke forhen, thi endnu for ca. 70 Aar siden havde Kirken hvidkalkede Mure og Blytag.

Helt anderledes maa Kirken da have virket paa Beskueren, og langt ude fra Omegnen har det hvide Taarn staaet skarpt fremhævet over Byens mørkere Huse.

Kirkens Mure var i sin Tid bygget saa solidt, at de kunde staa i mange Aarhundreder, kun mod Nord har Muren givet sig, men Aarsagen dertil var Lillebælts stærke Strøm, der borttog Dele af Kysten og derved svækkede Kirkebakkens Side.

I 1710 indfører Kirkeværgen derom:

»Saasom og tvende af Kirkens pillere til den nordre Side befandtes saaledes brøstfældig at saafremt de ikke blev nedtagne og andre i deres Sted af nye opbyggt, da Kirkens Mur til den nordre Side ufejlbarlig maatte nedfalde og |: skjønt Kirken ikke havde Kræfter til at foretage denne Reparation :| blev den dog besørget.« Dertil medgik:

7450 Stk. Flensborger Mursten 62 Rd.

6¹/₂ Læs gullandsk Kalk 38 Rd., ialt med Arbejdsløn 145 Rd. 4 Mk. 1 Sk. (13)

Mulig har Kysten atter lidt Skade ved Storm og høje Vande, eftersom der allerede fire Aar senere var Fare for Kirkens nordre Side, da »Muren ud til Stranden var siunken og viget ud fra Hoved Kirkens Mur som den havde nødvendig Behov at hjælpes med Jern-Baand og Biælker til at fæste den fast udj Hoved Muren ialt 10 Rd. 4 Sk. (1714). (14)

Og i 1755 fik »Friederich Murermester« 80 Rd. for en større Reparation paa Kirken. (15)

Den nordre Mur har derefter holdt i mange Aar, men 1878 havde den givet sig saa stærkt udefter, at der var Fare for at Hvelseringerne i nordre Sideskib skulde sprænges.

Da blev de 2 meget svære Piller rejst; de er ganske vist lidet skønne, men de er saa kraftige, at denne Del af Kirken maa være beskyttet for mange Aar.

Saalænge tilbage Kirkens Regnskaber haves, nævnes ofte Udgiftsposter til Kalkning og til Blytaget.

I 1678—81 blev der til Kalkning brugt 14 Læst Kalk (1 Læst ca. 20 Tdr.) men dertil 28 Læs at age og en Karl derhos i to Dage, det beløb sig til 234 Mk. (16)

Det var selvfølgelig med adskillige Aars Mellemrum, at Kalkning blev foretaget, og i Aarevis kunde den holde sin lyse Farve, thi den Brænde og Tørverøg, der da kom fra Borgernes Huse, var intet mod den, der følger af Nutidens stærke Brændselsforbrug i Hjem og Fabriker.

Som nævnt havde Kirkens forskellige Bygninger — undtagen Vaabenhuset — Blytag, der Tid efter anden fordrede anselige Udgifter til Fornyelse og Reparation.

En haard Storm kunde foraarsage store Istandsættelser. Enkelte af Kirkeværgerne har i korte Træk omtalt saadanne Begivenheder nærmere. Saaledes 1685: »Den 15. December og følgende Dage lod jeg Blyet paa den Nøre Side under 5 Klokken som i dend store Storm Sct. Karens Nat var afblæst, opbygge igien« ialt 38 Mk. 8 Sk. (17)

I 1740 blev Tagværket over Højkirken repareret, ligeledes Blytaget over den høje og lave Kirke, ialt 221 Mk.

En større Istandsættelse fik Blytaget i 1748, der medgik da til Bly 397 Mk. og til Arbejdsløn 198; til Støbningen, der blev udført paa Kirkegaarden, blev der hentet 6 Læs Sand fra Kauslunde. (18)

1786 blev Blytaget paa den søndre Side omlagt, Udgiften dertil var 138 Rd. 4 Mk., 1819 købtes der nyt Bly til Kirken for 298 Rd. og for Brænde til at smelte Blyet opføres der 3 Rd. 1 Mk.; man støbte altsaa endnu den Gang Blypladerne paa Kirkegaarden. (19)

Omsider besluttede Kirkeinspektionen sig til at ombytte Blytaget med det nuværende af sort glaseret Tegl. Tilladelsen dertil erholdt man af Stiftsøvrigheden, og i 1867 og følgende Aar blev Kirken forsynet med de sort glaserede Tagsten, som den har haft indtil vore Dage.

Kirkens Vinduer havde forhen Ruder lagt i Blyindfatning. Endnu i 1846 var de øverste smaa Ruder blyindfattede, men der bemærkedes da, at de var »meget maadelige baade i Glas og Blyindfatning.« Antagelig er de snart efter bleven forsynet med Træsprosser og større Glas. (20)

1860 vedtoges det »at søge Kirken udvendig restitueret ved at lade Kalk og Farve borttage og de røde Mursten fremdrage og afpudse med Kalkudspækning mellem Stenene.« (20a)

Det synes, at Kirken Aaret før er bleven kalket med rød Farve, og at denne har skæmmet Kirken, thi Byens Avis bemærker i 1860: »Byens Kirke bliver i denne Tid underkastet en paatrængende nødvendig udvendig Afpudsning, der saa meget mere fortjener Anerkjendelsen, som den er væsentlig forskellig fra den ifjor foretagne Oversjaskning, som i Aarets Løb tildels var regnet af og havde givet Muren et sørgeligt Udseende. Den Pudsning, som nu gives Ydermurene, er ikke alene særdeles smuk, men tillige meget varig, og derfor billigere end en blot Overkalkning, der ikke kan taale Regn.« (21)

Det var imidlertid kun paa Kirkens sydlige Del og Sakristiet, at Kalklaget blev fjernet, thi Korets Østgavl og Dele af den nordre Side var endnu for ca. 15 Aar siden hvidkalket, siden da blev der hvert Aar repareret et Stykke af Ydermurene, og nu har de alle deres oprindelige Udseende og kan da ved den forskellige Skiftegang vise hen til den Tidsalder, hvori de blev opført. Dog ikke det saakaldte Kulhus, det er endnu kalket rødt.

Koret.

Koret er opført i Munkeskifte og i romansk Stil (Rundbuestil).

De udvendige Maal er: Længde 11 m, Bredde 11,10 m, den sydlige Mur har en Tykkelse af 1,05 m, den nordlige 0,8 m. Taget er lagt af sortglaserede Teglsten.

Paa Muren i Syd er der en dobbelt Savtakfrise, saaledes kaldet, fordi Stenene blev lagt under en Vinkel af 45° , hvorved deres Hjørner vender frem som Takkerne paa en Sav. I ca. 1 m Højde fra Jordoverfladen er der en Skraakant eller Afsats langs alle tre Ydermure. Hjørnerne er prydet med en Lisen af 0,55 m Bredde, tydeligt ses den paa det nordøstlige Hjørne, paa det andet er den i Øst skjult af en Stræbepille, i Vest stærkt forvitret.

Den romanske Triumfbue, der forbinder Koret med Højkirken, har en Højde af 4,65 m, en Bredde ved Gulvet af 5,0 m og en Tykkelse af 1,15 m.

I den sydlige Mur er der 2 sengotiske Vinduer, ved det vestlige bærer Muren tydelige Spor af en skødesløs, ubehændig Omsmuren, det er sket ved Lukning af den gamle Præstedør, som forhen var der.

Da Kalklaget i Koret blev afhugget ved en Reparation i 1933, kunde dens yderste indvendige Lysning skimtes, den maalte 1,6 m i Bredden.

I Korets Østgavl er der to dybe Blændinger eller vel rettere tilmurede Vinduer, som afsluttes af en Bue, der hverken er romansk eller gotisk, og som derfor maa henføres til Overgangstiden mellem disse to Stilarter.

Desuden er der en enkelt Savtakfrise som fortsættes op ad Gavlens Sider, hvor den omslutter en afstumpet Blænding, hvis store Flade brydes af tre paa Højkant stillede Kvadrater.

Koret set fra Øst.

Gulvet i Koret er lagt af Fliser, nu dækket af et grønligt Filttæppe.

Over hele Rummet er der en Stjernehvælving med halvrunde profilerede Ribber, Højden er 7,85 m.

Hvælvingen hviler i Nord og Syd dels paa en flad 1,85 m bred Pille, dels paa fremspringende Hjørnesøjler i Øst og Vest.

I Korets østlige og vestlige Bredde bæres den af halvrunde Buer, 4,2 m høje, der støttes af Hjørnesøjlerne.

Disse Piller og Søjler er forsynet med Kapitæler af en saa kejselig Form, at de maa være fornyet i Midten af sidste Aarhundrede, thi oprindelig har de sikkert haft et Udseende, der svarer til Stilen.

Saaledes fremtræder Koret altsaa nu for den, der ser det fra Kirkegaarden eller inde fra Kirken.

Men vil man foretage den besværlige Vandring over Høj Kirkens Loft, er krøben baglæns ned gennem en snæver Aabning i Højskibets østlige Mur og i Halvmørket har faaet Fodfæste paa en Stige, da kommer man ned paa Korets Hvælving, og saa kan man se et og andet, der kan fortælle om henfarne Dage.

Koret har oprindelig ikke været saa højt som nu, Murene er øjensynligt blevet forhøjet med 3 Skifter, det ses paa den sydlige Mur over Savtakfrisen; paa den nordlige har der været saa betydelige Reparationer. at det gamle Præg er udvisket, endvidere har Tag og Gavl faaet en mere stejl Rejsning.

Da vor Kirkes Ydermure er saa ældgamle, hænder det nu og da, at Dele deraf er saa forvitrede, at de maa ommures med nye Sten. Dette blev nødvendigt for faa Aar siden, og ved Arbejdet dermed fandt man hensmudret Egetræ inde i Muren i Gavlen.

Deraf kan formodes, at Korets ældste Gavl var sat af Egetræ eller Egebindingsværk, anvendt af Sparsommeligheds-Hensyn, thi de brændte Sten var den Gang bekostelige at fremskaffe, Træ var derimod Overflod af i vidtstrakte Skove. I en senere Tid har man da opført en muret Gavl udenom den gamle.

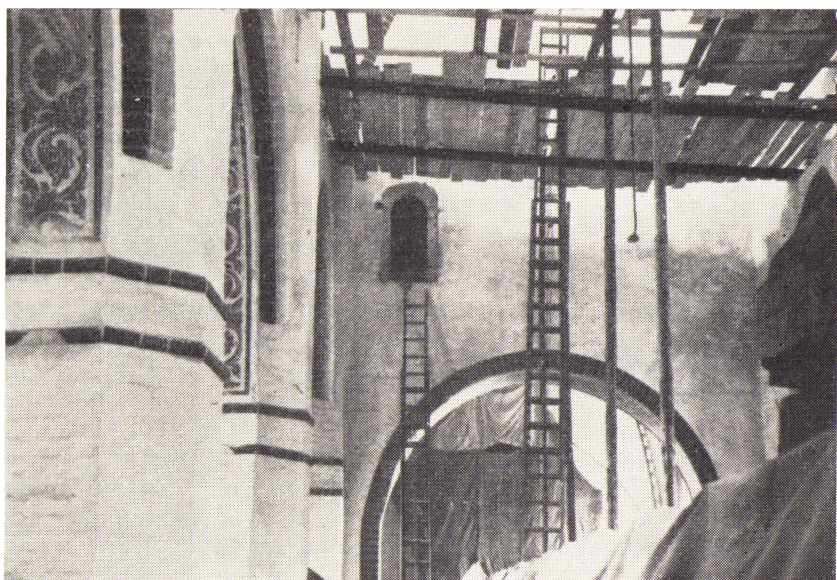
Loftsbjælkerne er alle af Eg, 16×20 cm.

I Gavlens Mur mod Loftsrummet er der Rester af en tilmuret Aabning, der er af ret anselige Dimensioner. Dens Bund er 0,67 m over Bjælkeunderlagets »Rem«, Højden til Underkanten af den svagt hvælvede Bue er 2,0 m, Lysningen er 1,1 m og selve Aabningen 0,6 m. I dens øverste halve Del er Stenene fra det udvendige Oversmig borte og Murværket dér omkring stærkt forvitret, men Fugningen er bevaret og rager udenfor Stenene.

Hvortil har denne Aabning været anvendt? Næppe som Vindue, dertil er den for stor, snarere har den tjent som en Luge, hvorigennem der kunde bringes Tiendekorn eller andet ind paa Korets

Loft. Thi oprindelig var dette fladt, i en senere Tid er der bygget en romansk lavere Hvælving, og denne er efter ca. 1605 bleven afløst af den nuværende højere Stjernehvælving.

Ved Triumfmurens nordlige Side har der været en svagt buet Luge eller Dør ind til Korets Loft, 0,30 m over Hvælvingens Basis, Lysningen er 1,75 m høj, 0,9 m bred. Døren var 1,6 m høj, 0,86 m bred, den var af Fyrretræ med smukt Beslag. Ved Kalkningen i Aaret 1933 blev den fjernet — den findes nu paa Middelfart Folkemuseum —, og Aabningen tilmuret. (22)

*Højkirkens Indre under Kalkning 1933. Fot. Poul Frederiksen.
1 Triumfbuen ses den Aabning, der forte ind til Korets Loft. Den blev da tilmuret.*

1698 nævnes der, »blev en ny Dør gjort til et Hul, der er i Muren over Choret 8 Mk. 6 Sk.« (23)

Hvad denne Dør har været anvendt til, er der ingen af den nuværende Slægt der aner. Mulig har den, medens Kirken endnu havde fladt Loft, været benyttet som Adgang for Haandværkerne, naar de skulde foretage Reparationer under Korets Tag.

Koret er i Nord sammenbygget med det nordre Kapel (Sakristiet), og da dettes Hvælving er indbygget ca. 1 m lavere end

Kormurens Overkant, kan dennes øverste Del nærmere undersøges. En Lisen staar tydelig ved det østlige Hjørne, men af Savtakfrise findes der intet Spor, antagelig har man i sin Tid kun villet pryde Sydsiden dermed.

I Korets nordlige Murflade, der vender ind mod Sakristiet, ses inde fra over dettes Hvælvinger en Aabning eller Brud i Murværket 2,6 m fra Øst, 3,7 m fra Vest. Ved Undersøgelse deraf blev en Del Murbrokker og Kalkstumper fjernet, og det viste sig da, at der var Rester af et romansk Vindue med Smig udefter og indæfter. Lysningen af Smigets Yderkant er 1,0 m, af Vinduesaabningen 0,5 m. Disse Vinduesrester kan kun følges et Stykke indtil 0,4 m Dybde, hvad derunder har været er skjult af Hvælvingens Basis.

Lysaabningen har kun været ringe, da de 0,5 m er bleven reduceret af Karmtræet, men det store Smig udad og indad til begge Sider har givet forøget Lysvirkning.

Da Korets nordlige Mur har en Længde af 11 m, har der mulig været et tilsvarende Vindue, som nu er skjult, dækket af Sakristiets vestlige Mur.

Dette Vindue er fra Kirkens ældste Tid, fra den Gang det nordre Kapel (Sakristiet) endnu ikke var opført, og her har vi Formen for Korets ældste romanske Vinduer.

Sakristiet

er sammenbygget i Nord med Koret og som dette opført i Munkeskifte.

Længden er 6,3 m, Bredden 7,8 m, og Højden til Tagskægget er 3,8 m. Murtykkelsen er 0,75 m.

Gavlen er prydet med gotiske Blændinger, og Rummet faar Lys fra et sengotisk Vindue i Gavlen, dets Lysning er 1,8 m høj, 1,25 m bred.

I Østsiden er der et tilmuret Vindue med en Lysning 1,9 m høj, 1,15 m bred.

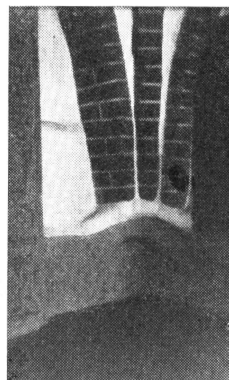
Desuden er der en Indgangsdør for Præsten.

Rummet har en Krydshvælving 4,75 m høj, der støttes af fire Buer. Ribberne er ført ned til 0,4 m over Gulvet i de sydlige Hjørner, hvor de hviler paa en buet Afslutning, i de to nordlige Hjørner er de ført helt ned til Gulvet.

Gulvet er lagt med Fliser dækket af et brunligt Tæppe, dets Plan ligger 0,12 m højere end Korets.

Sakristiet er opført senere end Koret, det kan ses deraf, at den Skraakant ca. 1 m over Jorden, som endnu findes paa Korets Sydside, har været omløbende, og den kan endnu skimtes i Sakristiet paa den sydlige Mur, der adskiller det fra Koret. Men Munkeskiftet viser, at det er en af Kirkens ældste Dele.

Oprindelig har der været Bjælkeloft, eftersom Biskop Jacob Madsen i 1588 beretter, at Kirken kun har Hvælving over Koret, og antagelig har Sakristiet da haft smaa romanske Vinduer. Dets Hvælving er sandsynligvis bygget ca. 1610. (24)

*Afslutning af Hvælvet
Ribber.*

De tre Vægge er beklædt med Panel, i hvis Fyldinger er malet Navne og Vita for Sognepræsterne efter Reformationen.

Denne Præsterække er begyndt af Magister Johan Henriksen Gosman (1658—1672), for de første otte Sognepræster er den ret kortfattet. Ved forskellige Ommalinger i Tidens Løb er flere af de latinske Betegnelser blevet forvansket.

I et Skab, anskaffet i Aar (1940), opbevares Messeklæder og de hellige Kar.

En forskellig Anvendelse har Sakristiet haft i Aarenes Løb.

Indtil Reformationen var det et Kapel viet til det hellige Kors; efter Kirkeforandringen blev det brugt til Skolestue for den daværende latinske Skole. Da denne blev ophævet i Aaret 1739, blev det benyttet som Sakristi. Dog ogsaa som Magasin for Kirkens løse Inventar; i 1830 opbevaredes dér 8 Læder-Brandspande, 2 Træ-Haandsprøjter og 2 Brandøkser.

Under Krigen i 1848—50 blev det taget i Brug af Militæret, og da fredelige Forhold indtraadte, ansøgte man den fyenske Intendantur om en Godtgørelse derfor, idet man skrev:

»Sakristiet i Middelfart Kirke har ligefra Krigens Udbrud indtil Begyndelsen af indeværende Maaned vedvarende været i militair Brug, dels som Opbevaringssted for Krigsfornødenheder, dels som Lokale, hvori Krigsfanger paa Gennemrejsen indlagdes. Kirkeinspektionen formener, at der maa tilkomme Kirken, som ejes af Menigheden, ordinair Erstatning med 2 Rd. maanedlig for hele denne Tid, hvori der ikke har kunnet gøres kirkelig Brug af Sacristiet, altsaa fra 1. April 1848 til 1. Marts 1851, ialt 70 Rd.«

Desuden forlangte man til Istandsættelse 10 Rd. 3 Mk.

Endvidere omtales, at Kirkegaarden er bleven stærkt belagt med de i Omegnens Lazaretter døde. (25)

Højkirken og Sideskibene.

I de første Aarhundreder havde Middelfart Kirke kun et Langskib af samme Bredde indvendig som Koret nemlig 10 m, Længden var den samme som nu, ca. 22,5 m.

Af Murene fra den Tid er endnu bevaret den østlige Mur mod Koret og den vestlige Mur, hvormed Kirken oprindelig var afsluttet. Disse to endnu staaende Mures ældste Del er sat i Munkeskifte, og de er begge af samme Tykkelse, 1,15 m.

Loftet var fladt og har formentlig ligget i ringe Afstand fra Triumfbuens Overkant, thi 0,85 m over denne skimtes endnu Rester af en vandret Fordybning, der kan tyde paa, at her var Kirkens oprindelige ældste Loft.

Den vestlige Mur, hvormed Taarnet senere blev sammenbygget, bærer endnu Spor af, at den oprindelig var Kirkebygningens Vestgavl. Skønt Murværket er ret medtaget af Huller, der uvist hvorfor er hugget ind deri, kan der dog endnu ses Rester af Blændinger, som engang har prydet Gavlen.

De ses i Taarnets nederste Loft ovenover Hvælvingen.

Dér er tre Blændinger, hvoraf den midterste har en Højde af 1,35 m fra Hvælvingen, Bredden er 0,20 m. De to Sideblændinger maaler i Højden henholdsvis 0,97 m og 1,07 m, begge er 0,32 m brede, men de er som sagt ret beskadigede i Afslutningen. Afstanden imellem dem er 0,4 m.

Da den midterste Blænding er smallere og fortsætter nedad, har den muligvis i sin Tid været en Del af et Kors, der var flankeret af lodrette Blændinger over og under Korsets Arme.

Den i Aaret 1475 givne Tilladelse til Udstedelse af Afladsbreve gav som før nævnt Midler til en Udvidelse af Kirken, og store

Byggearbejder blev da foretaget; de blev præget af den gotiske Stil, der nu havde fortrængt den romanske.

I Stedet for det gamle Langskib fik Kirken nu et Midtskib flankeret af to Sideskibe.

Langskibets nordre og søndre Mur blev nedbrudt, i Stedet blev opført de nuværende Mure, der støttes af 6 Piller.

Det gamle Langskib havde som nævnt samme Bredde som Koret, Midtskibet blev opført 1,3 m smallere.

Det er ganske vist en Paastand, der her fremsættes, at det ældste Kirkerum har haft samme Bredde som Koret, men jeg mener at kunne bevise det ved Hjælp af de Rester, der endnu er bevaret. I Hjørnet mellem den i Koret indbyggede Pille og søndre Sideskibs østlige Mur er der nemlig en lille Afsats i Muren, der maa være en Rest af det gamle Langskibs Mur, thi som det tydeligt kan ses, er dens sydlige Kant nøjagtig i Linie med Korets Ydermur, og paa det tilsvarende Sted over Hvælvingerne er der ogsaa bevaret Rester af det gamle første Langskibs Mur.

Loftet i Midtskibet fik da en større Højde end i det gamle Langskib, antagelig 8,03 m over Kirkens Gulv. I denne Højde (hvor Hvælvingen begynder) er der nemlig endnu over Triumfbuen en Afsats, der gaar 0,20 m tilbage, og paa den vestlige Mur (ved Orgelpladsen) er der ligeledes en Afsats i samme Højde og Maal.

Naar dertil føjes, at Biskop Jacob Madsen i 1588 bemærker, at der var Loft over Kirken og Sideskibene, maa man antage, at dette laa i den anførte Højde. (26)

Vinduerne i Sideskibene var oprindelig mindre end de nuværende; der er endnu bevaret tre af de gamle Vinduesnicher, nemlig to i det vestligste Buefag af nordre Sideskib og en i dets Gavlfag, der nu er skjult af Kulhusets Tag. Deres Underkant ligger 2,75 m over Jorden, Højden er 1,55 m, Bredden 0,6 m, og de afsluttes alle af en romansk Bue. —

Forhen var det almindeligt, at en Kirke havde to Indgange til Menighedens Brug, en Mandsdør i Syd og en Kvindedør i Nord.

Af den gamle Kvindedør kan endnu ses Omridsene under de to omtalte Vinduesnicher. Dens udvendige Lysning er 1,5 m bred, af dens rundbuede Overdel er den øverste Part bleven fjernet, da det nuværende store Vindue blev anbragt, men efter Buens Form kan Lysningens Højde anslaaes til at have været 2,55 m.

Kvindedøren blev fremdraget for nogle Aar siden, den var ret skødesløst tilmuret med røde Munkesten og gule Flensborgsten.

Den blev lukket 1669, da Vaabenhuset var taget i Brug, i Kirkens Regnskab kaldes den »den nordre Kirkedør.« (27) — Omstaaende Rids viser Triumfmurens Østside med Spærrene af det tilbyggede Kors Tag set fra Korets Loft.

Aabningen eller Glamhullet under Korets Tag har da antagelig ligget frit, medens dette ikke havde sin nuværende Højde.

Men Triumfmuren har ogsaa forhen været lavere, og

antagelig er Blændingerne blevet sat ved den sidste Ombygning. At denne Mur i en senere Tid er bygget højere ses i dens Murværk, hvis lavere Parti er sat i Munkeskifte, medens det højere liggende er i polsk Skifte.

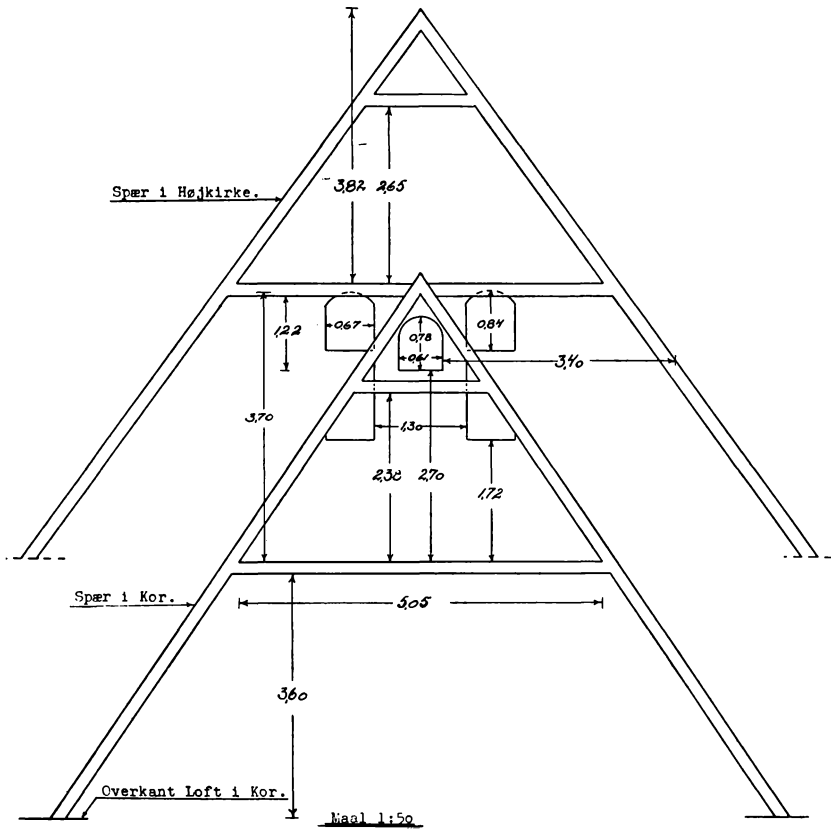
Hvad er der da sket og naar?

Besvarelsen deraf er vanskelig, den kan kun gives som Formodninger, nemlig:

Da Langskibet efter Aaret 1475 blev ombygget til et Midtskib

Den tilmurede Kvindedør. Dens Kontur skimtes i Murværket, ligeledes Rester af det Stik, der har afsluttet den foroven. Ved Siderne to af de ældre Vinduer, som forlængst er blevet tilmuret.

*Korets og Højkirkens Tømmerværk med Glanhullerne.
Opmaalt og tegnet af Børge O. Andersen.*

flankeret af to Sideskibe, fik det fladt Loft og var ikke saa højt som nu; Hvælvinger var der endnu ikke 1588. Taget har derfor ikke været saa højt som nu, maaske har Kirken haft et saakaldt Saddeltag, der til begge Sider dækkede Midtskib og Sideskib.

Det næste store Byggearbejde, det, der gav Kirken dens nuværende Højde, blev udført ved den foran omtalte Hjælp fra de fyenske Landsbykirker af 1605. Da blev Midtskibets Mure bygget højere og forsynet med den øverste Række Vinduer, og alle tre Skibe blev hvælvet. Samtidig fik Koret sin nuværende Hvælving og derfor et højere Tag.

Over Midtkirken bæres Taget af en gotisk Tagstol med Skraa-
baand. Imod Syd er de fleste Spær fornyet, de er af Fyrretræ, medens den nordre Sides alle er af Eg med Spor, der viser, at Taget er bleven omsat. Formentlig har det faaet sin nuværende høje Rejsning, da det flade Loft blev erstattet med Hvælvinger.

Spiret paa Højkirken.

I Aarhundreder har der paa Højkirken — tæt ved dens Østgavl — været et Spir eller en Tagrytter.

Sandsynligvis var det dér allerede før Reformationen; thi Biskop Jacob Madsen har angivet det paa sin Skitse af Middelfart Kirke 1588, og det turde vel ogsaa være tvivlsomt, om man efter Kirkeforandringen havde haft Midler til at opføre et Spir.

Spiret var beklædt med Blyplader indtil 1886. »1699 blev repareret »fem Klokkespiret«, som var moxen faldefærdig.« (28)

Fløjen var adskillige Gange bleven istandsat, saaledes anfører Kirkeværgen i 1706, at Spiret, hvor 5-Klokken hænger, blev repareret, 5 Dl., og tilføjer: »Noch bekom og medgik den Dag at Fløjen paa Spiret blev opsat efter gammel Sædvane til ham og hans Medhjælpere at fortære 2 Kander Vin á 2 Mk. 4 Sk. og desuden 10 Sk. for Halvpotteglas, som blev slaget i Stykker og af Spiret nedkast.« (29)

Ved den Lejlighed har der vel nok paa Kirkegaarden været samlet en Del Tilskuere, medens Blytækkeren og hans Svende tømte et Bæger oppe ved Spiret, da deres farefulde Arbejde var udført.

Femklokken, den mindste af Kirkens fire Klokker, var forhen ophængt i Spiret; den blev da ringet inde fra Kirken; thi da Steffen Steffensen i 1661 købte et Lejersted til sig selv og sin salig Hustru, anføres det som værende »ved den offuerste Pille, som hvor Klokkestrengen bindes ved.« (30)

I 1751 findes atter en Udgift, idet Smeden Niels Gys faar 5 Rd. 5 Mk. 10 Sk. »for Fløjstangen med videre, Lars Kobbersmed for Kaaberfløjen og Kaaberkuglen at giøre 11 Rd. 4 Sk. og Poul Strads

Spiret set fra Taarnet.

Fot. Carl Liisberg.

borg Mester for Fløjens Kugle, Kongens Navn med flere Zirater at forgyldte 22 Rd.«

En Indsamling dertil har fundet Sted, thi Kirkeværgen tilføjer at »til denne Zirater haver Borgerskabet efter Anmodning givet til Kirken 8 Rd. 2 Mk. 4 Sk. Kirken altsaa til Udgift 13 Rd. 3 Mk. 12 Sk.« (31)

Den Gang var Frederik den Femte Danmarks og Norges Konge, og hans Navnetræk prydede Spiret, indtil det i en Efteraarstorm 1885 blæste ned. Da blev det nuværende kobberbeklædte Spir opsat.

Udgiften til det nye Spir samt Opsætning af en Lynafleder derpaa var ialt 2.770 Kr. (32)

Fløjen blev i Aarenes Løb noget sendrægtig til at vise Vindens Retning, og da Kirken i 1931 fik sit Lynaflederanlæg fornyet, blev Lejligheden benyttet til at forgylde Kuglen, og af Nordiske Kabel- og Traadfabriker i Middelfart blev Fløjen forsynet med Kuglelejer uden nogen Udgift for Kirken.

Siden da har Fløjen omgaaende reageret paa Vindens Drejning til Glæde for Søfolkene, der jævnligt ser efter, »hvad Vinden er.«

Det sydlige Kapel

er sammenbygget med søndre Kirkeskib og Højskibet. Længde-
maalet er 4,7 m, Bredden 10 m og Højden til Tagskægget er 6,3 m,
og Muren er opført i polsk Skifte.

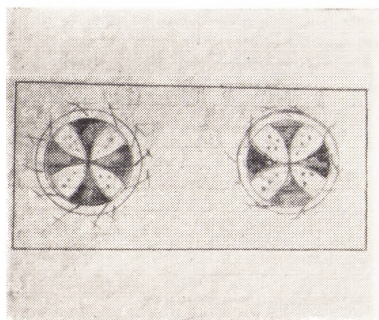
Gavlen, der vender mod Syd, er rigt prydet med gotiske Blæn-
dinger og forsynet med et stort Vindue, hvorom Murværket dan-
ner en dobbelt Bue.

Under disse Buers Spids er anbragt en plump, forvitret Figur,
en siddende Mand eller Trolde, den eneste Skulptur paa Kirkens
Yderside. Den er dog ikke — hvad mange mener — af Sandsten
men af tildannede Mursten, hvilket kan ses, naar man betragter
den paa nært Hold. Maaske skyldes den et muntert Lune hos hin
Tids Bygmester.

I den østlige Mur er der en Dør 2,4 m høj, 2 m bred, des-
uden saas forhen en Bue, der antydede et tilmuret Vindue. Da
Muren i 1938 blev repareret, afdækkedes en Vinduesforfyndning,
hvis inderste Blænding var 2,2 m høj og 1,3 m bred. Vinduet har
fordum været i Brug, thi endnu fandtes der Rester af den gamle
Blyindfatning.

Nævnte Vindue stammer fra den Tid, da Kapellet blev opført,
og dets Plads midt paa Muren viser, at dette Kapel har været
sammenbygget med det oprindelige Langskib, og at det er opført
tidligere end Sideskibet. Dette kan formentlig ogsaa ses deraf, at
Tagstolens sydlige og største Del er gotisk, medens Tagets Fort-
sættelse over Sideskibet tilhører en senere Tid.

Antagelig er dette Kapel blevet opført i det femtende Aarhun-
drede. Det nævnes i Aaret 1507, da Ridder Henrik Knudsen Gyl-
denstjerne til Iversnæs gav en Del Jordegods til Klostre og Kirker,
deriblandt til »Helligtrefoldighedtz capel y Medellfar«. (33)

Fot. Carl Liisberg.

2 af de fremdragne Viekors.

Hvælvingen er fra en senere Tid, 1588 var der endnu fladt Loft. (33 a)

Ved en Reparation i Aaret 1934 blev der under den sydlige Murs Kalklag fremdraget 3 Viekors, alle af samme Størrelse — 46 cm i Diameter — malet med rød og sort Farve, men Omkredsen, der skal forestille Tornekronen, er varieret. De blev da opfrisket med Nænsomhed og minder om en

længst forsvunden Tid, da der ofte i Kirkerne var anbragt Viekors, enten 7 eller 12 som Symbol for henholdsvis de syv Sakramenter eller de tolv Apostle.

Kapellet var fordum viet til den Hellige Trefoldighed. Det nævnes i det andetsteds omtalte Testamente fra 1507. Ligeledes i Aaret 1565, da Borgmester og Raad pantsatte »Hellig Trefoldigheds Kapel liggende sønden paa Middelfart Kirkegaard til Borgeren Hermand Kremer for 50 Daler, som Byen i sin store Nød og Trang havde maattet optage hos ham for at udrede den paalagte kongelige Skat og Tynge.« (34)

Rummet har en Krydshvælving og er mod søndre Kirkeskib fraskilt ved en 2-Stensmur, der lukker den Bue, som tidligere forbandt Kapellet med søndre Kirkeskib.

Navnet »Hellig Trefoldigheds Kapel« har holdt sig et Par Generationer, men saa var det glemt, thi i 1635 anføres der i Stedet »den Synder Kapell.« (35)

Samme Aar blev Kirkens middelalderlige Granit-Døbefont henvæjst flyttet dertil, og da Barokstilen kort efter blev meget yndet, maatte den gamle Font give Plads for en ny af Træ, udskaaret i den nævnte Stil, og Kapellet blev derefter i en Aarrække benævnt som »Daaben.«

Som Daabskapel har det sikkert været smukt og haft et vist højtideligt Præg, der blev fremhævet ved et udskaaret Gitter, »Tralleværk«, med Dør ind mod Kirken. (36)

Men dermed var det forbi i Aaret 1752, da Amtsforvalter Heinrich Leve for gode Ord og rundelig Betaling fik Kapellet overladt

til en aaben Begravelse for sig og Hustru. Deres Lig laa i Stenkister, der tildels opfyldte hele Rummet, og mod Kirken blev der da opstillet et smukt Smedejernsgitter. (37)

I ca. 120 Aar fik Ægteparret Leves Kister Lov til at optage Kapellet, men saa var Tiden bleven en anden, og andre Anskuelser gjorde sig gældende.

Byen var bleven større, og der var Trang til, at man fik et Ligkapel.

Dertil kunde Leves Kapel passende anvendes, og Kirkeinspektionen indsendte derfor i 1869 følgende Forslag til Stiftsøvrigheden:

»Da der savnes et Ligkapel ved Begravelser, og et saadant bekvemt lader sig indrette i den søndre Udbygning ved Kirken, hvor der kun henstaar et Monument, som forresten ikke anvendes til Gudstjeneste, og da det kan ske uden, at Kirkens Symetri lider noget Skaar, bestemte Inspektionen sig at indgaa til Stiftsøvrigheden om denne Sag. En 2½ Stens Mur maa opføres at afdække Udbygningen fra Kirken, en Dør i Kirkens Skib anbringes mod Kirkegaarden.« (38)

Stiftsøvrigheden ønskede oplyst, »hvilken Forpligtelse, der paa hvilede Kirken til dets Vedligeholdelse eller Bevarelse, og om Kisterne ikke kunde forblive omtrent paa samme Sted ved at anbringes paa Muren ind imod Capellet.« (39)

Da Kirkeinspektionen helst vilde have hele Rummet overladt til et Ligkapel, fik man Tilladelsen, men Stiftsøvrigheden ansaa det for nødvendigt, »at der forinden i Henhold til Lov om Kirkesyn af 19—2—1861 § 9 sker offentlig Opfordring til dem, der maatte formene at have noget Krav paa det Gravsted, som ved Capellets Indretning vil være at flytte.« (40)

I Aviserne blev derefter indkaldt dem (de Slægtninge), der mulig vilde nedlægge Indsigelse mod Kisternes Flytning, men der var selvfølgelig ingen, der meldte sig.

Og Kisterne blev saa sænket ned under Gulvet, efter Sigende (41) saaledes, at deres Overplader — med Ægteparret Leves Navne — er i Gulvets Plan.

— — —

Det Crucifix, der hænger paa Væggen ind mod Kirken, er en Gave fra den nuværende Kirkevæрге.

Taarnet

er 27,5 m højt, dets Bredde 8,5 m mod Nord og Syd, 10 m mod Vest og Øst, det har Trappegavle mod Øst og Vest, Saddeltag, hvis Ryg ligger i Forlængelse af Kirkens Tagrygning, og smaa Kviste, ogsaa med Trappegavle, mod Nord og Syd.

Taarnet er ikke fra Kirkens ældste Tid, thi endnu bærer Høj- kirkens Vestside Spor af Blændinger fra hin fjærne Tid, da mange af vore Kirker endnu var uden Taarn. Opført er vort Kirketaarn i tre Perioder, hvad tydeligt kan ses paa dets Ydermure, dog ikke paa den søndre Side, thi den blev fornyet i 1862 med Undtagelse af de nederste 6 m fra Grunden. (42)

Murskifterne angiver de tre forskellige Tider, hvori de er opført.

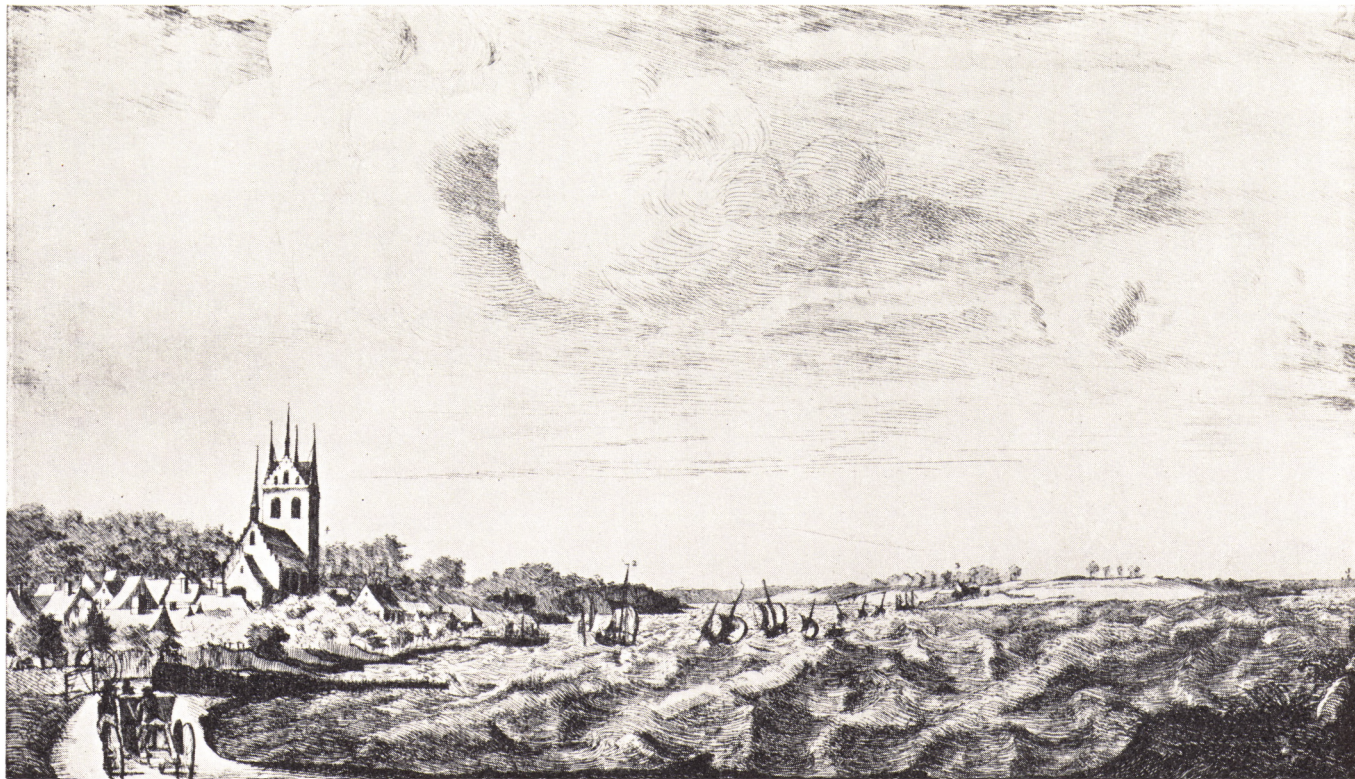
Den underste Tredjedel er sat i polsk Skifte, den næste i Nutids- og den øverste Del — mærkeligt nok — atter i polsk Skifte.

Den første Taarnbygning har næppe været ret meget højere end Skibet i dettes første, lavere Skikkelse og er antagelig opført et Hundrede Aar senere end dette, maaske ca. 1350.

Om den anden Tredjedel kan det sandsynligvis skønnes, at den er bygget, da Sideskibene blev tilbygget — ca. 1475 — næppe tidligere efter Nutidsskiftet at dømme.

Sin nuværende Højde — den sidste Tredjedel — har Taarnet faaet i den nyere Tid. 1764 er der en uforholdsmæssig stor Udgift: »Taarnets Reparation af Muremester Chr. Thomsen i Fredericia 611 Rdlr.« Det store Beløb, og det, at Arbejdet er overdraget en udenbys Mester, tyder paa, at det har været adskilligt mere end en almindelig Reparation. (43)

Som nævnt har Middelfart Kirketaarn Gavle i Øst og Vest og til de andre Sider grundmurede Kviste.

Middelfart 1748 set fra Øst. Kirkens Taarn havde da 4 Gavle af samme Højde og var prydet af 5 Spir, hvoraf det midterste var højere end de andre. Billedet er tegnet af Soløjtnant Gronwold, der var med i Kongens Følge.

I sin Tid var disse Kviste af Bindingsværk og vistnok ført op til Gavlenes Højde, saaledes er de i hvert Fald angivet paa to Billeder fra 1748 og 1760 (Kobberstik fra Kong Frederik den Femtes Rejse og Pontoppidans danske Atlas) medens de paa et Stik fra ca. 1830 (efter Tegning af S. H. Petersen) synes af Form som de nuværende Kviste.

Gavle og Kviste var forhen prydet med uforholdsmæssigt høje Spir med Fløje, som ligeledes er angivet paa de to førnævnte Billeder, derimod ikke paa det sidste.

1672 den 3. Juli lod en Borger, Niels Kindstrup, (senere Kirkens Værge) »bekoste dend forgyldte Floy af offuerste paa Taarnet.« (44)

1739 er der en Udgift paa 20 Mk. »for det store Spir sønder paa Kirketaarnet, som efter Synsommelding var brøstholdigt, at nedtage, der med Jern og andet mere blef repareret, og det igien at opsætte 20 Mk.« Og i 1757 blev der opsat »en ny Kobberfloy paa Quisten paa den søndre Side af Kirketaarnet.« (45)

Senere nævnes disse Spir ikke mere, naar de er nedtaget, vides ikke, antagelig er de fjærnet omkring Aar 1800.

Taarnet var i Tidens Løb blevet brøstfældigt; i 1841 omtales der ved en Synsforretning, »at Blytaget paa nordre Side havde betydelige Mangler, og at det øvrige Tag behøvede Eftersyn.« (46)

Der ses dog ikke at være foretaget nogen større Reparation før en Snes Aar senere, men da blev der ogsaa udført et betydeligt Arbejde.

Sydsiden af Taarnet maa da have været i meget daarlig Stand, eftersom man i Aaret 1861 paatænkte en Hovedreparation, der vilde beløbe sig til 3.366 Rd. (46a).

Aaret efter blev der affattet »Konditioner for Reparation af Taarnets søndre Side af nyt med Undtagelse af 8 à 9 Alen fra Grunden, derefter de første 6 Alen 4²Stens Mur, Resten 3¹/₂Stens Mur«. (47).

Dette Arbejde blev udført i Aaret 1863, og medens det stod paa, »fandt man det rigtigt, at der i Stedet for Kvister af Bindingsværk opføres mindre Kvister efter de i Mødet fremlagte Tegninger, kun noget lavere omtrent naaende lidt over Tagets halve Højde og uden Spir.« (48).

Og kort efter blev det vedtaget »at Blytaget paa Taarnet skal ombyttes med glasseret Tegl, som var billigere.« (49).

De omtalte Kviste blev dog forsynet med Spir, men ret uanselige, som vi nu kender dem.

Omkostningerne ved dette store Arbejde beløb sig til 3271 Rd. 14 Sk. Til Bestridelse heraf blev der optaget et Laan paa 2500 Rd. hos Fyens Stifts offentlige Midler, og Salget af det nedtagne Bly tag indbragte 641 Rd. (50).

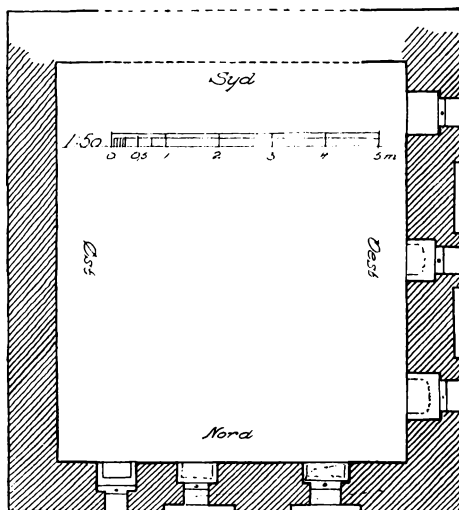
Eftersom Taarnet er opført i forskellige Tidsaldre, har disse givet det et forskelligt Præg, hvilket bedst ses indenfor dets Mure; thi da vil man snart blive opmærksom paa, at det ogsaa er opført til andet end just kirkeligt Brug, det er nemlig i første, andet og tredje Loft indrettet til Støtte for et Forsvar. Og dertil har det kunnet være til stor Nytte paa dette strategisk vigtige Punkt, det mest bejlejlige Sted, hvis en fjendtlig Hær vilde forsøge en Overgang fra Jylland til Fyen.

Taarnet bærer ligefrem Vidne om, hvorledes Skydesvaabnene efterhaanden i Tidens Løb blev mere fuldkomne og mere anvendt.

I det første Stokværk er der ved Hvælvningernes Basis to mindre Skydeskaar, i det næste tre større mod Nord og tre større mod Vest samt tæt ved Loftet en Del mindre Skydehuller til Haandvaaben baade mod Nord, Vest og Øst. I det tredje — ligeledes under Loftet — Skydehuller, tre mod Øst, 6 mod Nord og fire mod Vest.

Alle Skydehuller har et kraftigt Smig indefter og alle vender de ud mod Søen, hvorfra Fjenden kunde ventes.

Mulig har alle Taarnets Sider været spækket med Skydehuller; men da dets Sydside blev ombygget i Aaret 1863, er de der værende forsvundet, og maaske har nogle Skydeskaar i en senere Tid maattet give Plads for Glamhuller.

Skydeskaar i Taarnets andet Stokværk, opmaalt og tegnet af S. A. Claudi Hansen.

Trappeopgangen til Taarnet er en Halvtagsbygning sammenbygget med søndre Sideskib og Taarnet, 3 m lang, 1,5 m dyb og 6,8 m høj; i det indre er der en Vindeltrappe med Egetræstrin.

Den er formentlig opført samtidig med, at Taarnet første Gang blev bygget højere.

Foruden til Taarnet benyttes den som eneste Adgang til Orselpladsen.

Denne Bygning nævnes i Kirkens Regnskaber kun en enkelt Gang, 1719, da den blev repareret foroven og forneden.

Vaabenhuset.

Vaabenhuset er 4,5 m langt, 5,3 m bredt, 4 m højt, med svungen Renæssance-Gavl og Mure af 0,6 m Tykkelse.

Som det derpaa anbragte Aarstal fortæller, er det opført 1667, og dette bekræftes ved et meget detailleret Regnskab, som endnu er bevaret.

Udgifterne til Opførelsen blev forholdsvis beskedne, thi man nedbrød et gammelt Kapel, der laa paa Hjørnet af Brogade og Store Adelgade, og anvendte Materialerne derfra til Nybygningen.

Den daværende Kirkeværge, Christen Wolder, har været en meget omhyggelig Regnskabsfører, thi man kan følge Arbejdet fra Dag til Dag.

Arbejdet gik forholdsvis rask fra Haanden; det begyndte den 4. Maj og var færdigt i Slutningen af August. Den 8. Juli var Murermesteren færdig, han fik ialt udbetalt efter Kontrakten 216 Mk., desuden i Drikkepenge til ham og hans Haandlangere 12 Mk. (51)

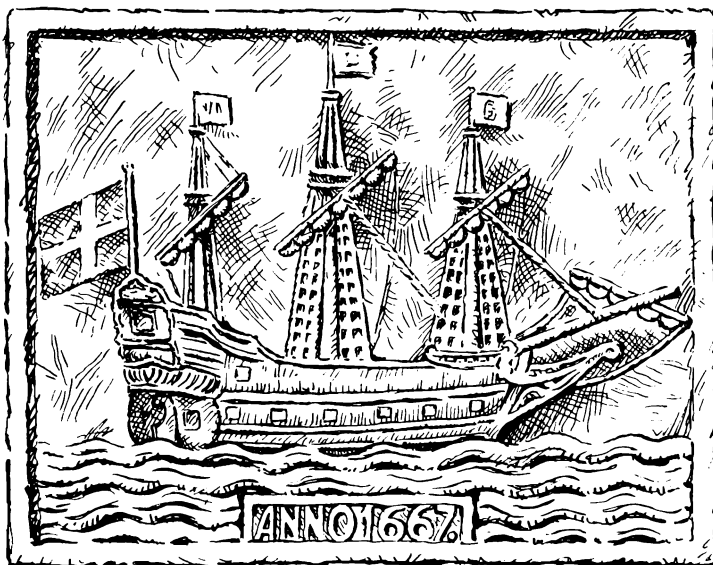
Paa Gavlen blev fæstnet fire Jernankere, der viste Aarstallet 1667, disse er i en senere Tid bleven erstattet af nye med Tal af en kedelig Form.

Over Indgangsdøren er anbragt en Sten, hvori Byens Vaaben er indhugget med Aarstallet 1667 fornedet og øverst »Domine serva nos perimus«, det er »Herre, frels os, vi forgaar,« en smuk Paamindelse til enhver, der gaar ind i Kirken.

Dér imellem et tremastet Fartøj med Flag paa alle tre Toppe, i hvert af dem et Bogstav J H G, som vistnok hentyder til den daværende Sognepræsts Navn, han hed Johan Henrik Gosman.

Nogle Uddrag af dette omtalte Regnskab kan formentlig være af Interesse.

Regnskabsbogen melder derom:

Indmuret Sten over Indgangsdøren til Vaabehuset.

»Betalt Stenhuger for den Sten som bleff sat ofuer Vaabehuus Dørren 12 Mk., for Vognleje fra Odense til Medelfard 5 Mk., Smeden for 4 Jern samt for ti Søm blef fastgiort med 12 Sk. Murermesteren for hans Umag den at indsætte 8 Sk.« (52)

Af og til har denne Sten været malet, det blev den saaledes i Aaret 1740; derom er indført »Betalt for en Sten, der er indmuret over Vaabehusets Dør, hvorudi er indhuggen Byens Vaaben den at lade anstryge, for Arbejdsløn og med Olive og Farve 4 Mk. 12 Sk.«

»4. Maj blef giort af det gamle Jern, som blef tagen af Capellets Dør toe store Hammere, som blef brugt til at nedhugge Mursten med hvortil kom Egstaal 8 Mk., Kull 5 Skiep. à 3 Mk. = 15 Mk., Arbejdsløn til Smeden 2 Mk. 12 Sk. Noch blef giort af samme gamle Jern en anden Hammer till at giøre Murstenene rene med giffuen de som hialp Smeden med Mad og Øll 10 Sk.

9. Maj blef Tagstenene taget af Capellet, gaff Murmesteren och en Dagleønner 2 Maaltider Mad och Øll saavel och nogle af skolle Børnene som hialp — — — (ialt) 3 Mk.

Gaff Murmesteren og Smeden 1 Mk. 4 Sk. och bleff Tømmeret af fornævnte Capell nedtaget af Tømmermanden sielf, bekom huer 2 Maaltid Mad som och for deres Arbed 3 Mk.

10. May blef Hulsten (Tagsten) baarit udj Tornet i Forvaring af samme skolle Børn hvorfor dennem gafues Mad och Øll — — 1 Mk. 8 Sk.

11. May bleff kiøbt en Sluffe at ligge stoere Kampesten paa kosted 3 Mk.

13. May blef opaget fra Lille Broe 22 Læs store Kampesten til Grundvold under Vaabenhuset 8 Mk. 4 Sk.

Dagløn for enhver 10 Sk.

Gifuet Murmesteren Mad och Øll 2 Mk.

Dagløn 1 Mk. 4 Sk.

817 Mursten som var nedhugt af Capellens Gaufle och som fulde ud paa Gaden gav derfor 2 Mk. 8 Sk.

14. May hafde Murmesteren till sig 4 Dagløner som opkasted Jorden till grundvolle huor Vaabenhuset skulle staa.

Paa samme Sted var et Lig nedersat som blef optaget och en anden graff dertil graffet derfor 1 Mk. 8 Sk.

15. May Blef en dell af Grundvollen lagt, hvortill Behofues 4 Persohner Murmesteren til Hielp med dj store steene at føre till Stedet deris Mad och Øll 5 Mk. Dagløn for 4 à 10 Sk. 2 Mk. 8 Sk.

2. Juny till Middags Maaltid spist Murmesteren sielf 5te 2 Mk. (der menes selvfølgelig bespist).

7. Juni blef accorderit med Murmesteren om fornævnte Mur at sætte, Saa och Grundvollen at legge derfor 24 Mk.

Bleff hendt 12 Læs Kampesten som bleff brugt til Grundvollen, hvor det støcke Mur skulle settes Imellem Capellet och schollemeesters Kammer à 8 Sk. = 6 Mk.

24 Læs store Kampesten at age till fornævnte Grundvold à 8 Sk. = 12 Mk.

24. Juny begyndte Murmesteren at arbejde paa Vaabenhusets Gaufle der Træværket var rejst, kiøbt af Niels Bang 720 Tagsten à 8 Mk. pr. 100 = 57 Mk. 10 Sk.

28. Juny ladet giøre 2de Vindues Karmen till Vaabenhuset 4 Mk., 2de Vinduer 8 Mk. 8 Sk.

8. July begyndte Snedkerne at arbejde paa Vaabenhus Lofftet. «
— — — (53)

Altertavlen.

Selvfølgelig har vor Kirke i sin Tid haft en romansk Altertavle, der antagelig har straalet i middelalderlig Pragt og Skønhed.

Om den er bleven bevaret efter Reformationen, vides ikke, men det kan formodes efter en Indtægtspost i Kirkeværgens Regnskab for Aaret 1714—15:

»13. August bekom Niels Morville paa Brandberg udj Jylland den gamle ubrugelige Alter Taufle mesten udj og overalt var forfaulet og opraadnet, haver ligget over 62 Aar og blev ført til Jelling Kirke udj Jylland og gav derfor 4 Rdl.« (54)

Middelfarts gamle Altertavle eller snarere Dele deraf har da mulig været opstillet i Jelling Kirke, og Rester deraf er der maaske endnu, thi i Trap »Danmark« er derom indført: »Jelling Kirke brændte 1679; som Altertavle tjener et Marmorkors nogle Apostelfigurer fra en katolsk Altertavle (ca. 1500) findes i Kirken.« (55)

Skønt det ikke med Sikkerhed kan siges, at vor Kirkes gamle Altertavle har staaet i Jelling Kirke, er der dog en stærk Sandsynlighed for, at det kan være saaledes, eftersom denne Kirke var brændt i Aaret 1679, og dens Ejer da uden stor Bekostning kunde faa en brugelig Altertavle i Middelfart. Man kan undres over, at Herren til Brandbjærg kunde vide, at der i vor Kirke henstod en gammel, kasseret Altertavle, men det kan forklares ved, at der paa den Tid levede et Medlem af Slægten Morville her i Byen.

I Jelling Kirke er der bevaret 7 Helgenfigurer, som er anbragt meget smukt paa Orgelets Balustrade. De er af senmiddelalderligt Arbejde, og er alle af samme Højde, ca. 68 cm.

Disse Helgenfigurer har hver især deres Attributer, nemlig fra Syd til Nord, Nr. 1: Spyd og Bog, 2: Bog og Sværd, 3: Kalk

og Bog, 4, en Kvinde: Krone, Sværd og Bog, 5: Nøgle og Bog, 6: Ibskal paa Hatten, Bog og Stav (St. Jacob), 7: En Palmegren(?).

Helgenfigurer i Jelling Kirke.

De tre paa Billedet viste er de midterste og forestiller vistnok St. Johannes, St. Anna og St. Peter.

Efter Sigende skal der have været 3 eller 5 flere, som Kirken har afhændet og som menes nu at være anbragt som Prydelse paa et Klædeskab i København.

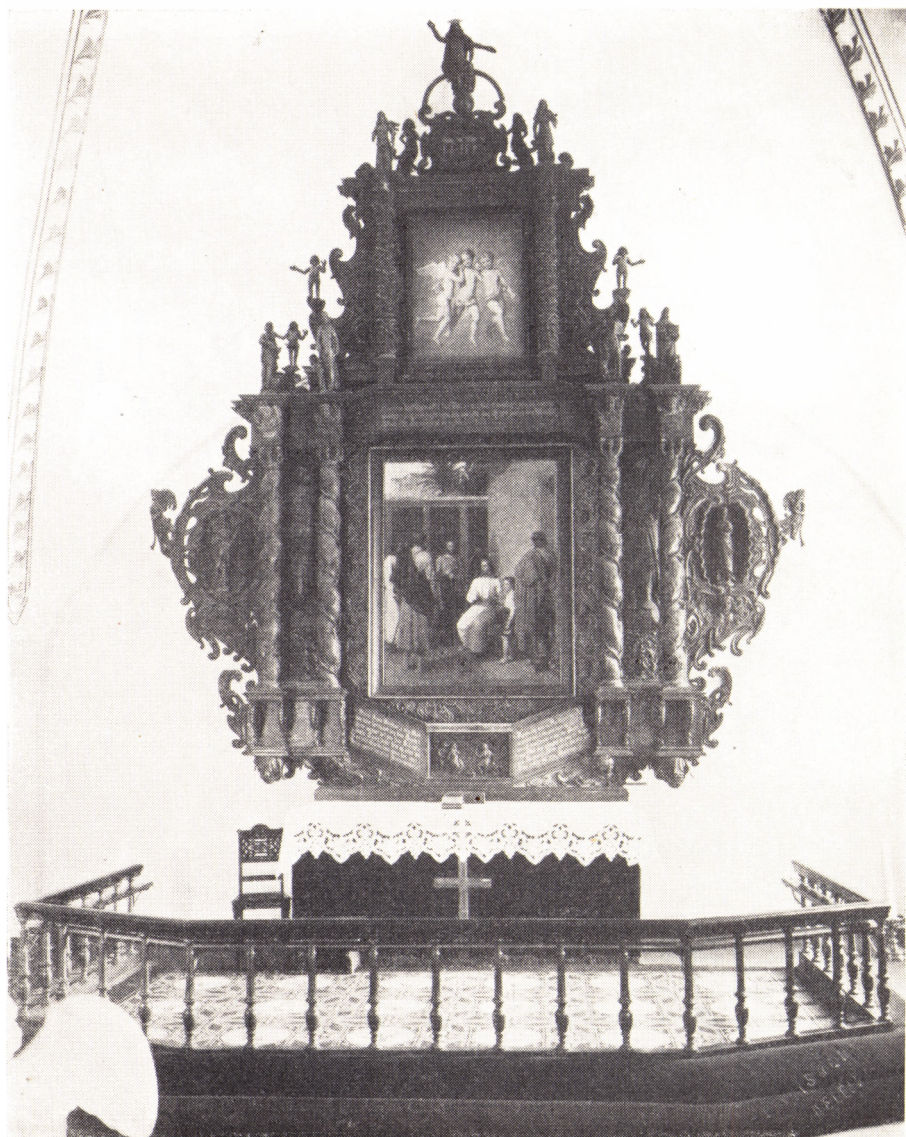
Noget Bevis for, at vor Kirkes gamle Altertavle senere er kommen til Jelling Kirke, foreligger der ganske vist ikke, men der er en stor Sandsynlighed derfor, og af den Grund meddeles foransaaende. —

Den nuværende Altertavle i Middelfart Kirke er et meget smukt Arbejde i Barokstil, men ret behersket, idet denne Stilarts altfor overdrevne, svungne Former er undgaet, og som Helhed staar det godt til Korets Rumforhold.

Tavlens Fodstykke er delt i tre Felter, i det midterste er udskaarret i højt Relief den hellige Nadver, til venstre (mod Nord) staar med gyldne Bogstaver:

»Vor Herre Jesus Christus i den Nat, der han blev forraadt, tog Brødet, takkede og brød det, og sagde: dette er mit Legeme, som brydes for Eder, dette gjører til min Ihukommelse.«

Og i det højre Felt:

»Ligesaa tog han og Kalken, efter at han havde holdt Nadvere, og sagde: Denne Kalk er det nye Testament i mit Blod, dette gjører, saa ofte som I det drikke, til min Ihukommelse.«

Midterpartiet omfatter det store Alterbillede, hvis Motiv er hentet fra den Beretning, der findes i Evangelierne om, hvorledes Jesus tog et lille Barn til sig og med dette som Exempel underviste sine Disciple om den sande Storhed i Guds Rige.

Over Alterbilledet staar da ogsaa disse Ord fra Luk. 9.48: »Hvo som modtager dette lille Barn i mit Navn modtager mig«, og: »Hvo som modtager mig, modtager ham, som udsendte mig, thi hvo som er den Mindste iblandt Eder alle han skal være stor.« (56)

Til hver Side er Midterpartiet flankeret af to Søjler med snoede Skafter og Ranker, bag Søjlerne ses i ovale Indfatninger, i den nordre Johannes den Døber med Korset, i den søndre Moses med Lovens Tavler.

Dets Sidevinger har en oval Dekoration med symbolske Figurer, yderst Basunngle.

Det øverste Parti omslutter et mindre Maleri af 3 svævende Engle, paa hver Side en Søjle, og paa Konsoller over Midterpartiets Søjler de fire Evangelister med deres Symboler.

Bag ved hver Søjle en symbolsk Figur, i Nord en Kvinde med et Barn (Barmhertigheden), i Syd en Kvinde holdeende en Vægtsskaal (Retfærdigheden).

Paa Topstykket staar malet med hebraiske Bogstaver »Jehova« og derover Kristus staaende paa Jordkloden støttet af en Cirkelbue (Regnbuen?).

Paa forskellige Afsatser er der anbragt fritstaaende Englefigurer samt de til Barokstilen hørende Ranker, Englehoveder, Masker, Druerklaser og Øreflpslyng.

Man kender ikke Billedskærerens Navn, men kan formode, at det var Anders Sørensen i Odense, der paa den Tid havde et stort Værksted, og hvis Arbejder findes i adskillige danske Kirker.

Alttertavlen er skænket ca. 1650 af Borgemester Claus Madsen Bang, der var af den bekendte Bangslægt, som i flere Aarhundreder blomstrede i Middelfart.

C. M. B. var en god Borger i sin By; foruden Tavlen skænkede han et Legat paa 100 Sldr., hvoraf de fattige skulde nyde

det halve og Kirken den anden halve Part. Desuden et 7 Fags Hus ved Kirken til Værelser for 4 à 6 Fattige. (56a)

Han ejede Gaarden Algade Nr. 26 og blev begravet i Koret. —

De to Alterbilleder er fra en senere Tid, de er skænket Kirken i Aaret 1843 af Kong Christian VIII, men paa Foranledning af Guvernøren over Fyens Stift, Prins Frederik (VII), som 17.10.1840 tilskrev Stiftsøvrigheden saaledes:

»Da jeg afvigte Foraar inspicerede i Middelfart, fandt jeg ved at besøge Kirken, at den derværende Altertavle er til stor Vanzir, og jeg indstillede derfor til Hans Majestæt, at der maatte vises Middelfart den samme kongelige Naade, som er bleven andre Kirker her i Stiftet til Del, nemlig at faa skænket en ny Altertavle.

Under sit Ophold i Middelfart den 17. Juli samme Aar lovede Hans Majestæt at have denne Sag i Erindring, men paalagde Kirkeinspektionen at opgive Altertavlens Dimensioner, dens Indfatning etc. Da dette imidlertid saa vidt mig bekendt ikke senere er sket, maa jeg have Hr. Kammerherren og Deres Højærværdighed anmodet om desangaaende at erindre Kirkeinspektionen i Middelfart derom.« (57)

Underligt nok havde man her helt forglemt at indsende de forlangte Oplysninger, og samtlige Medlemmer af Kirkeinspektionen blev vel nok hede om Øerne, da man modtog foranstaaende Skrivelse.

I den Anledning skrev Byens Sognepræst Albert Leth den 5/11 1840 til Byfogden Etatsraad Johnsson:

»Meget ofte har jeg Anledning til at sørge over min Mangel paa Hukommelse! — — saaledes er i Aften den ønskede Indberetning om Altertavlen i Middelfart Kirke falden mig som en tung Sten paa Hjertet — —« og slutter med at anmode Byfogden om at foretage det videre. (58)

To Aar senere (1843) var Billederne malet og ankomne hertil, thi i Kirkens Regnskab er anført:

»Kammerjunker Wedel-Heinen (Byfogeden) for Transport og Indpakning til (fra) Assens af den af Hans Majestæt Kongen skænkede Altertavle 13 Rdl.«

De to Alterbilleder er af Eckersberg, udstillede 1842. — I sin Dagbog skriver han om dem:

»Arbejdet paa Kompositionen til Altertavlen i Middelfart«, (d. 26. April 1841). »Arbejdet paa og bleven færdig med Anlægget af

Altartavlen til Middelfart«, (d. 9. Juni 1841). »Blevet færdig med Altarbilledet til Middelfart«, (d. 26. Febr. 1842). »Arbejdet paa og blevet færdig med en Gruppe Genier efter Thorvaldsen til Middelfart Kirke over Altartavlen«. (d. 11. Maj 1842).

(Emil Hannover:

Maleren C. W. Eckersberg, en Studie i dansk Kunsthistorie.)

Samme Aar er be-
talt til Maler Schrø-
der »for at male og
forylde Altartavlen
efter Licitation 97
Rdl.« (59)

De nye Alterbille-
der er da blevet ind-
sat i Aaret 1843,
men hvad er der
blevet af de gamle?

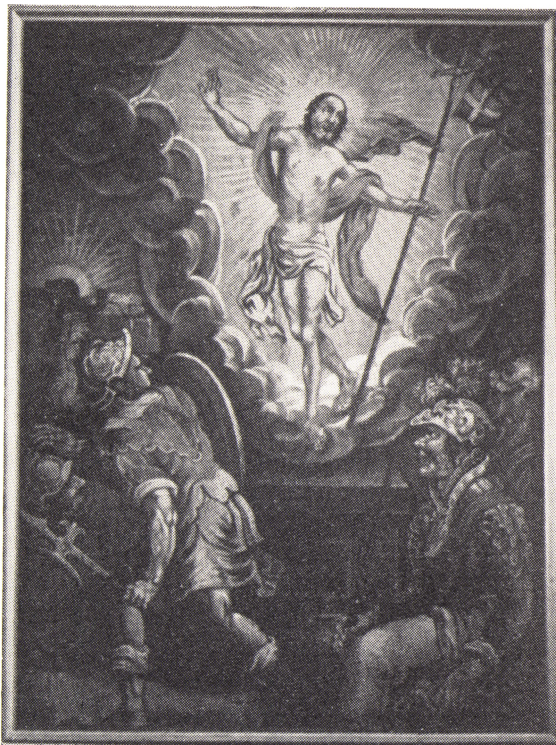
Var det store i saa
medtaget Tilstand, at
det af den Grund var
»til stor Vanzir«, er
det antagelig blevet
ødelagt eller brændt.

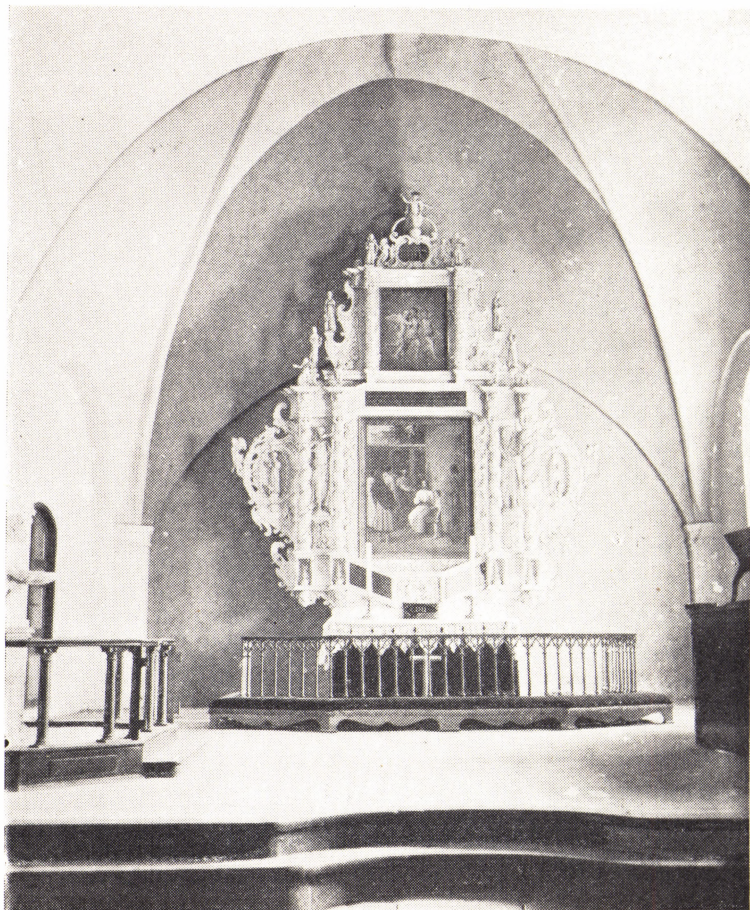
Eller har dets ba-
rokke Komposition
behaget Kronprin-
sen? I saa Fald fin-
des det maaske end-
nu paa et af Statens
Slotte; men derom
vides intet, i hvert Fald her.

Det mindre Alterbillede blev fremdraget ved Restaureringen i Aaret 1900, thi da fandtes det i god Stand som Bagklædning for Billedet af de tre Engle.

Man har altsaa i 1843 haft Forstaelse for at bevare det for senere Slægter.

Billedet forestiller Opstandelsen, som en Maler i Baroktiden opfattede den.

Alteret før ca. 1900; det var hvidmalet, og Muren bagved var ultramarinblaa.

Det store Alterbillede har sikkert været malet i samme Tids Stil og Emnet valgt i Tilslutning til Skriftstedet, som er sat derover.

Da Alteret var prydet med de gamle Billeder, har disse og Indfatningens Udkæring dannet et harmonisk Hele, som nu fattes, men som kun de færreste tænker over.

Til Alterbordet hører to svære Malm-Lysestager mærket med et Bomærke og Aarstallet 1564. Giverens Navn kendes ikke.

Desuden en syvarmet Lysestage skænket af Provst C. Knudsen og Hustru 1900 med følgende Inskription: »Skænket til Middelfart Kirke af Sognepræst Conrad Knudsen og hans Hustru Anna Louise f. Berg Aar 1900«. Denne Lysestage blev taget i Brug den første Søndag i Advent nævnte Aar.

Døbefonten.

Der vides intet om, hvor Fonten stod før Reformationen, antagelig har den haft sin Plads i et af Højkirkens østlige Hjørner, thi i Koret har den næppe staaet, da dette i Romerkirkens Tid sikkert var optaget af Højalteret og nogle Sidealtre.

I Aaret 1635 nævnes Døbefonten for første Gang i Kirkens Regnskaber, da Borgmester Claus Matzen (Bang) købte et »Lejersted« : Begravelsessted til sig, Hustru og Børn »udi den Synder Kapell.«

Det er det nuværende Ligkapel, der indtil 1870 stod i Forbindelse med Kirken, nu er det, som bekendt, adskilt derfra ved en Mur. Og saa tilføjes der »der hues loffued hand paa sin egen Bekostning at vilde lade funten forflytte i Samme Kapell Kircken uden all Bekostning.« Her træffer vi altsaa paa Døbefonten, og Ordet »forflytte« maa sikkert forstaas som henflytte, og her fik den sit Stade, indtil den mange Aar senere atter kom paa Vandring.

Omkring ved Aaret 1650 skænkede Borgmester Claus Matzen til Kirken den smukke udskaarne Altertavle, som endnu pryder den.

Mulig har denne Gave givet Anledningen til, at man ønskede en Døbefont i samme Stil, og da Borgmester Herman Friis i 1661 vilde sikre sig et Lejersted »ret for Chorsdøren«, enedes man om, at han derfor skulde betale 30 Sletdaler, »som skal anvendes paa en ny Funt«. Han fik sit Begravelsessted for en ret billig Betaling, til Dels fordi »hand udi disse besværlige Krigstider haffuer bevist sig velvillig mot os och anden Umag paa Byens Vejne«.

Man forhastede sig ikke i de Tider, thi først to Aar derefter, 8. August 1663, blev det overdraget »Bilhugger« Jens Nielsen at udføre den nye Font for de nævnte 30 Sletdaler, desuden fik han yderligere et Begravelsessted for sig og Hustru »y den smalle Gang ved Predikestoelen«.

Den nye Font var udskaaret i Træ, og over den var der anbragt en Himmel (60), sikkert udført i en yppig Barokstil, og vel nok forsynet med lignende Ornamentter som Opgangen til Prædikestolen, der er bygget omtrent samtidig.

Men hvad blev der af den gamle Font? Den nævnes ikke mere som »Font«. Man kan vel tænke sig, at den er bleven henstillet i et Hjørne ved Kirkens Mur, i de første Aartier betragtet med en vis Veneration, men efterhaanden, som en ny Slægt voksede op, er dens Betydning bleven glemt, — og saa har man solgt den. Vistnok er det den, der omtales saaledes i 1746: »efter foregaaende Vurdering, Trommeslag og Udraabning blev holdt offentlig Auction paa en rund udhuggen Kampesten Kirken tilhørende og blev Hr. Werckmester i Føhns tilslagen for 11 Mark« (61). Og hvor er den nu? Mon det ikke skulde være den Font, som Pastor A. R. Idum omtaler saaledes i sin Afhandling om den nedbrudte Viby Kirke:

»Pladsen — hvor Kirken laa — er nu indhegnet og fredet, og den gamle Døbefont, som tidligere fandtes i den nordligste Gaard i Viby — maaske den gamle Præstegaard (Annekspræstegaard) —, hvor den var bleven brugt til Hundetrug (!), er opstillet paa Pladsen. Den er af Granit, men det øverste af Kummen er ituslaaet; iøvrigt er den uden særlig Interesse.« (62)

Fonten fra 1663 henstod saa en Tid lang i HelligtrefoldighedsKapellet, adskilt fra Kirken ved et Gitter (Tralleværk) med Laager og Laas, og den har sikkert her været anbragt i meget passende Omgivelser, der maa have givet Daabshandlingen et forøget Præg af Højtidelighed. Ofte kaldes Kapellet i den Periode slet og ret for »Daaben«.

I tre Menneskealdrer forblev Fonten i nævnte Kapel, saa var Freden atter forbi, thi atter maatte den paa Vandring, denne Gang for at give Plads til de døde. Kapellet havde ganske vist i lange Tider huset Støvet af velstaaende Borgere, men det optog dog kun Pladsen under Gulvet. Dette kunde til Tider være skrøbeligt som i 1691, hvor Kirken fik en Udgift paa 2 Mark for at opfylde »en gammel aaben Begravelse i »Funtens Kor«, i hvilken alt Tømmerværket var bortraadnet, »da man ikke uden Frygt og Fare kunde gaa derind at døbe Børn«.

Ophavsmanden til Fontens Flytning var Heinrich Leve, forhen Amtsforvalter i Assens. Han henlevede sine sidste Aar i Middelfart.

fart, hvor han ejede en Gaard i Store Adelgade, og han følte sig knyttet til Byen, da hans Hustru, Anna Sørensdatter, var derfra. Hendes Fader var den meget velhavende Raadmand Søren Pedersen, hvis Sønner og Svigersønner paa dette Tidspunkt sad inde med flere af Byens store Ejendomme. Heinrich Leve fik da den ulykkelige Tanke, at hans og Hustrus Rester (Lig) fremtidig skulde lægge Beslag paa Kapellets Rum, og ved Hjælp af sin formaaende Slægt fik han sin Vilje sat igennem. Det kostede ham 100 Rigsdaler foruden den sædvanlige Betaling for Begravelse og Klokkeringning.

15. Marts 1752 blev Heinrich Leve bisat i sin aabne Begravelse i Kapellet, hans Enke døde 10 Aar senere og blev 3. November 1762 hensat ved hans Side. Vi Mennesker bør ikke disponere paa altfor langt Sigt ud i Fremtiden, det faar man Gang paa Gang bekræftet, ogsaa her; thi da Kirkens Styrelse i 1870 besluttede at anvende hans Resters Opholdssted til et Ligkapel, saa blev Amtsforvalter Leves og Hustrus Stenkister sænket ned under Kapellets Gulv, og to slidte Gravsten med deres Navne er nu det sidste Minde om dem.

Men tilbage til Døbefonten fra 1663. Da den ikke kunde faa Plads ved Siden af de Leveske Stenkister, blev den tillige med sin Himmel flyttet hen til det nordøstlige Hjørne af Højkirken, og der blev den indtil 1845. (63)

Som et Minde om den opbevares i Kirkens Sakristi et Messingbækken; dette benyttedes ved Døbefonten af 1663. Dets Ornamentik er middelalderlig præget, og meget kan tyde paa, at det har hørt til den ældste Font.

I 1845 fik Middelfart Kirke den Døbefont, hvis stilfulde Indfatning nu ikke er mere, og den blev skænket af Generalløjtnant Christian Ulrick Sundt, der den Gang levede som Pensionist i Middelfart. (64)

General Sundt hørte til de faste Kirkegængere, derfor kom han vel nok paa den Tanke at ville skænke Byens Kirke en ny Døbefont, og man kan vel ogsaa antage, at han lod sin Gave udføre under Indtrykket af de skønne Daabskapper (Baptisteria), som han sikkert havde set saa mange af paa sine Rejser i det sydlige Udland. Skønt Generalen ellers var meget økonomisk, var han ikke karrig med sin Gave, den blev et meget smukt og stilfuldt Arbejde, der sikkert har kostet et betydeligt Beløb.

Med Gaven fulgte følgende Gavebrev, skrevet egenhændigt og i sine knappe Former afspejlende den gamle Officer. Det lyder saaledes:

GAVEBREV.

Da jeg besjæles af Lyst at ville medvirke til Guds Tempels Forskjønnelse, og til det, af Christus instituerede Sacrament Daaßens Forherligelse, har jeg af en berømt Kunstner og Billedhugger Herr Professor Bissen, Medlem af Kunst Academiet, ladet forfærdige en Engel, der bærer en Slags af Vand&Kumme, en Musselskall — af Cararisk Marmor, staaende paa et Fodstell af Sandsteen, og til denne Musselskall ladet forfærdige et vægtig

Sølv Fad eller Bækken, samt af Porcelain en mørkebrun Vand Kanne med Forgyltning og betegnet med et Christus Kors, og i Kirken opført en Balustrade af Mahogni Træe, der omgiver et forhøjet Gulv, hvortil fører 2de mahogni Trappetrin, paa hvilken Englen hensættes for der at udføre Døbe Acten, skjænk jeg; undertegnede General Lieutenant Christian Ulrich Sundt, Commandeur og Dannebrog's Mand til Middelfart Byes Kirke, for at gøre samme til Dets Døbe Fond; imod at Kirke Inspectionen og Byens Indvaanere omhyggeligen paasee, at det Hele staaer til evindeligt Tid ubeskadiget og i sine Deele uforvansket.

Til Bekræftelse herom har jeg i Overværelse af de Herr Procurator og Kjøbmand Møller, egenhændigen underskrevet dette Gave og Overdragelses Brev.

Middelfart den 1ste Mai 1845.

Christian Ulrich Sundt. (65)

Den 1. Maj 1845, Christi Himmelfartsdag, blev Generalens Gave indviet ved, at en lille Pige, Købmand Hans Severin Hansens Datter, blev døbt. Generalen »frembar« Barnet, det fik Navnet Agnes Christiane Ulrikke Hansen, og to Dage senere, Lørdag den 3. Maj, blev døbt Bendrejermester Niels Pedersens Søn, som fik Navnet Christian Ulrik. Begge disse Børn var opkaldt efter Generalen, og begge fik de en værdifuld Faddergave.

Generalens Døbefont var opbygget saaledes:

Selve Fonten en Marmorengel, der i halvt knælende Stilling bærer en Muslingeskal (Ibskal), anbragt paa en Sandstenssokkel 97 cm høj, ca. 45 cm i Tværsnit. Dette hvilede paa en octogonformet Forhøjning, 2,04 m bred, 21 cm høj, derom en 18 cm bred Afsats, alt af fineret Mahogni. Forhøjningen indrammet af et Rækværk, bestaaende af 12 broncerede Jernsøjler med korintiske Kapitæler, derpaa hvilede et Mahogni-Gelænder, som paa den sydlige Front var forsynet med en todelt Laage med en Haspe. Mod Kirkens nordlige Mur afsluttedes det hele af et massivt Mahogni-Panel, 2,3 m højt, 1,96 m bredt, der flankeredes af to Søjler, derover en Gesims, 40 cm høj, som afsluttedes af et Midterparti, en udskaaret Due, hvorover et Kors. Paa Midten af nævnte Panel en Konsol, derover i indlagt Arbejde Aarstallet 1844, omgivet af en Laurbærkrans. Marmorenglen er, som nævnt i Gavebrevet, udført af Pro-

fessor Bissen; hvem der er Mesteren for det øvrige, vides ikke, men Arbejdet var meget fint udført, formentlig i Hovedstaden, og Tegningen til hele Indfatningen øjensynlig af en særdeles habil Arkitekt. Det hele virkede smukt og stemningsfuldt, idet det brune, diskrete Mahognipanel dannede en meget harmonisk og passende Baggrund, der ret lod den hvide Marmor-Engel komme til sin fulde Ret.

Stilen maa vel nærmest anses for at være præget af Nyklassicismen, der er Nutiden paa for kort en Afstand til, at man ret formaar at værdsætte dens rene Linier i Forbindelse med en vis kølig Opfattelse.

I Aaret 1927 blev dette Døbefont-Interiør skilt ad, Panelet mod Væggen staar der endnu, men Forhøjning og Gitter blev fjernet, og Daabens hvide Marmorengel blev med sin Sandstenssokkel anbragt midt i Koret mellem Altergitter og Korbue; dog den hvide Engel harmonerer i sin klassiske Renhed ikke godt med vort gamle Barokalter.

Beslutningen om Fontens Forandring og Flytning blev vedtaget i Efteraaret 1926 af Menighedsraadet med alle Stemmer mod 3 (66), og mærkelig nok blev den godkendt af de højere Myndigheder. Mulig fordi dette Interiør var fra en forholdsvis nyere Tid, havde det været et Hundredaar ældre, var Tilladelsen næppe bleven givet.

Beskrivelse af Kirkens Rum.

Middelfart Kirkes Indre gør et et ejendommeligt Indtryk med de svære Piller, der virker tungt og djærvt som passende til en Købstad, hvis Liv i Aarhundreder var kraftigt og alvorligt præget af Søen og hvad dertil hører.

Hver af Midtskibets Sidemure hviler paa Arkadebuer, der bæres af fire ottekantede Piller, hvoraf de østligste er indmuret med en Tredjedel i Triumfmuren. Over hver af Arkadebuerne er der anbragt to Triforier, men firkantede, med flade Buer, og derover højere oppe et Vindue med stærke Smig nedefter.

Triforierne er formentlig bygget for at bryde Vægfladen.

Midtskibet, Sideskibene og Taarnrummet har Krydshvælvinger.

Disse og Vægfladerne er hvidkalkede med Ornamenten paa Buerne, og Hvælvingernes Ribber er fremhævet som røde Sten med Fuger. Der kan være delte Meninger, om et Kirkerum bør være holdt i hvidt eller dekoreret; som det er nu, faar Rummet et mere varmt Præg, end hvis alt Murværket var hvidkalket.

Gulvet er lagt af gule og røde Munkesten i Kvadratmønster, derover Kokosløbere.

Crucifixet, der hænger over Triumfbuen, er af sentmiddelalderligt Arbejde, meget smukt udskaaret. Det blev for nogle Aar siden restaureret, og der fandtes da paa Figurens venstre Overarm en firkantet Fordybning, hvorover der var paaklæbet Lærred. Rummet var tomt, antagelig har det i Romerkirkens Tid været et Gemme for en Relikvie.

I det søndre Side-
skib er ophængt et
mindre Crucifix, det
er ikke af godt Ar-
bejde, vistnok fra om-
kring 1700; mulig har
det hørt til et af de i
Aaret 1852 bortsolgte
Epitafier.

Prædikestolen er
et meget smukt Re-
naissance=Arbejde fra
Aaret 1596, der nu
er ført tilbage til sit
formentlig oprindelige
Udseende: Egetræets
naturlige Farve, Ind-
skrifterne med gyldne
Bogstaver. Den kro-
nes af en Himmel,
hvorpaa er malet:

*Detail af Crucifixet. Skæggets Modelling er som
anvendt i den senere Middelalder. Tornekronen —
af Tovværk med Træpigge — er maaske betegnende
for Sokobstaden.*

Salige ere de som Høre / Guds Ord oc bevare Det /
Sandelig Sandelig Jeg / siger Eder dersom nogen / holder
mit Ord hand skal / ikke see Døden evindelig.

Øverst paa Prædikestolen under dens Overkant:

hvo som tien Gud / tro Hand er Taknemmelig oc hands /
Bøn Recker indtil Stjernerne / forlyst dig i Herren hand skal /
gifve Dig hvad dit Hjerte / begierer. psalm 37.

Under de 6 Basreliefs, (fra Øst til Vest):

Dette er Maria Belovelse / Dette er Maria Bieregang til
Eliseb / Dette er Christi Føsel Lucc. 2 / Dette er Christi
Omscher 5 C. / Dette er de ofer in Christo / Dette er Chris-
sti Daab.

Herunder har Giverne sat deres Navne saaledes:

Anno Dni. 1596 den 24. february lod tvende Brødre Hans
Nielsen bang borgemester / i Meelfar oc Rasmus Nielsen

Raadmand ibidem med begge sine / Hustruer Dorriti hans B. oc mette Rasmus Nielsen B. opsette / bekoste oc smykke denne Prædikestol paa deris egen Bekostning Gud til / Loff oc den hellige Kirke til Beprydelse.

Paa Hjørnerne af Prædikestolens Sider er der Karyatider, hvoraf de to midterste er prydet med Givernes Bomærke, derover Forbogstaverne til deres Navn: H N B og R N.

Hvem der var Mester for dette Arbejde, vides ikke her, men paa to af de fem smaa Ornamenten, som forneden afslutter Prædikestolen, er meget diskret udskaaret A S, V H, F C, og et sammenslynget M A F, som vistnok maa hentyde til Billedskærerens Navn.

Da Prædikestolen i Aaret 1900 skulde restaureres, blev den skilt ad, og der fandtes da i dens firkantede underste Rum en Flaske, hvori en Seddel med en Indskrift, der efter Sigende var saa medtaget af Tidens Tand, at den ikke kunde tydes. (68)

Opgangen til Prædikestolen er fra 1679, og derfor er dens Billedskærerarbejde udført i den Tids Stil: Bruskarok.

Figurerne derpaa er nærmest uharmoniske med deres alt for brede og klodsede Fødder, man faar det Indtryk deraf, at Billedskæreren ikke har kunnet mestre Legemets Form, derimod sprudler hans Ornamenten af Fylde og Kraft.

Der er følgende Indskrifter:

I en Cartouche over Døren:

Zcah X. III

En liden Kilde fra Davids
Huus oc for Dem som Boe i
jerusalem for Synd oc udrenhed
1679

Over Døren:

Jeg er Døren dersom Nogen gaar ind
ved mig han skal blifve Salig
oc hand skal gaa ind oc hand skal
gaa ud oc finde føde siger Jesus.

Joh. X, 9.

Indvendig mod Opgangen til Prædikestolen:

Hans Nielsøn. Bilthuger. Bang
med sine Hustruer S. M. I. D. oc
K. S. D. Svane 1675.

I Aaret 1663 var der gjort Aftale med »Jens Nielsen Bilt-hugger« om at færdiggøre »af eget Tømmer och Bekostning en nye Opgang til Prædikestolen agtendis saa god som 20 Rdl. och inden Juull førstkommendis færdig at skafe«; derfor skulde han vederlagsfrit have. et Lejersted for sig og Hustru »y den smalle Gang« tæt derved.

Sandsynligvis er han død uden at faa begyndt paa Arbejdet, og mulig er det hans Broder, der har udført det. (69)

Paa Pillen ved Prædikestolen er ophængt en Tavle med en *Lys-arm*, Tavlen har følgende Indskrift:

Ano 1603 den 8. Aprils haver erlige Mand Frederick Jacupsen Borger i Melfar foræret denne liden Kierte til Melfar Kircke Gud til Loff oc Ære oc Guds Ordz Tjenere til Nødt oc Gavn.

I en skjoldformet Forsiring under Tavlen:

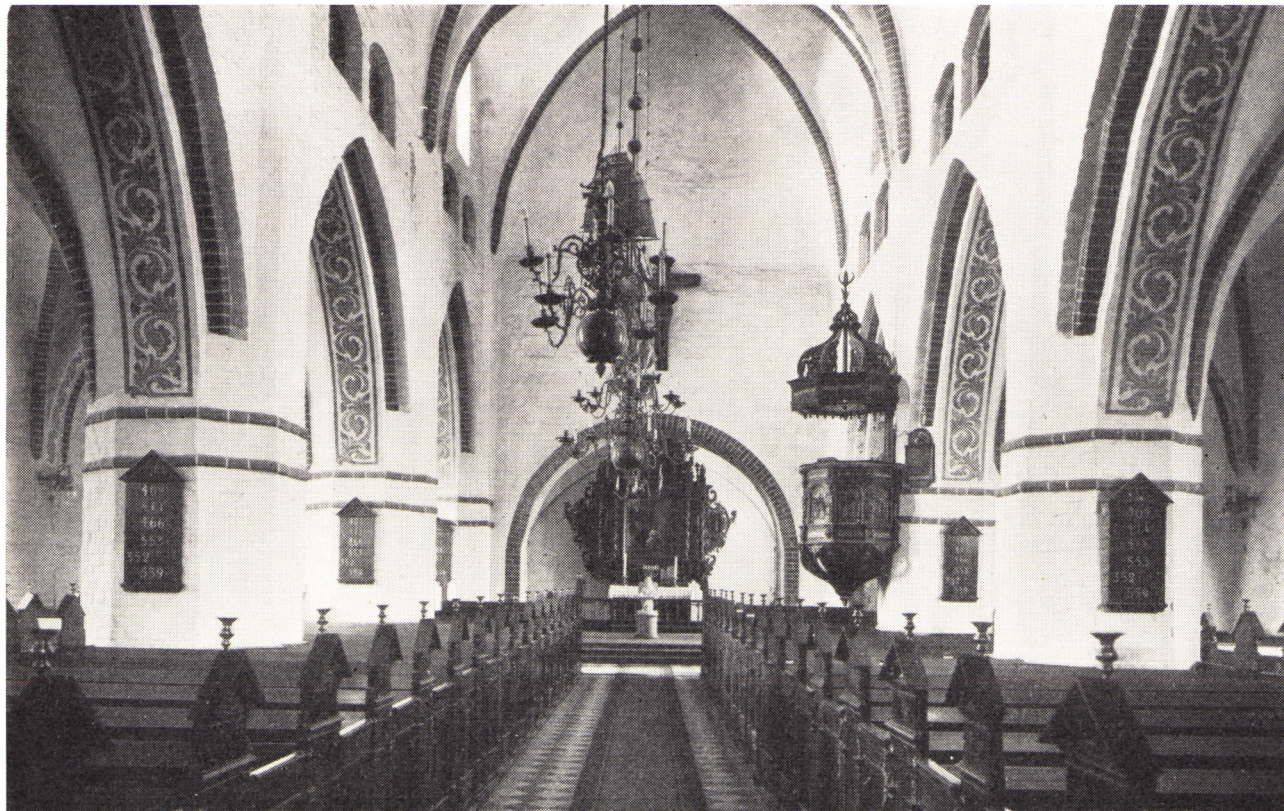
1 — et Bomærke — 60 — I A D — 3.

I Midtskibet er ophængt 4 *Lysekroner* nemlig fra Øst til Vest følgende:

1. En mindre til 6+3 Lys med følgende Indskrift paa Kuglen:
Niels Pedersen Bagger Karren Pauls Daatter Boerre 1701.
2. En meget stor Krone til 8+8 Lys, paa Kuglen er indgraveret:
Gud til Ære hans Hus til Prydelse hafuer
Raadmand Mathias Bolt og hans Kjeriste
Margareta Niels Daatter foræret denne Krone
til Middelfart Kirke og ladet dend ophenge
dend 28 Augusti 1709 ofuer deris Begravelse.
3. Kirkens ældste Lysekrone til 4+4 Lys, et meget smukt Arbejde, hvorpaa staar:
1680 foræret af Niels Kindstrup elsken Stafens D.
— Elsken S. D. er hans Hustru Else Steffensdatter. Elsken eller Elschen er en tysk Kælenavns-Form af Else.

Om denne Lysekrone er der mere at berette. Niels Kindstrup, der var en formuende Handelsmand, blev Kirkeværge 1675, et Hverv som han røgtede med megen Interesse.

I Kirkens Regnskabsbog indførte han egenhændigt følgende:

Søndre Sideskib, set fra Vest. Tegning af Frits Behrendt.

»I Jesu Naffn haffuer Jeg och mine tuende Hustruer Medelfar Kirke til Nytte foræret Den Krone som henger offuer Voriss egen graff hvori kan tændes sexten Lius.«

Desuden en kraftig Paamindelse til senere Slægter:

»Denne er hengiffuen Gud til ære Kircken til Zirat och pryddelse, saavel som Niels Kindstrup og alle hans paarørende Venner til en hæderlig Amindelse. Her foruden gjør Jeg en hoy Eed och Forbandelse offuer dem, som samme Krone med fri Villie og forsæt monne beskade eller af stedet fløtte

Niels Kindstrup
manu (s) mea.«

(5: skrev dette med egen Haand). (70)

Mulig har denne Lysekrone været for spinkel til at bære saa mange (16) Lysarme, thi i Aaret 1724 faldt den ned og er vistnok derefter bleven forandret til 8 Lys.

Da samtlige Lysekroner i 1933 blev grundigt restaureret, fandt man i heromtalte Krones Kugle en drejet Egetræs-Lysestage, der har været anbragt som Afstivning. (71)

4. En Lysekrone til 8 Lys. Der er ingen Indskrift, den er altsaa enten købt for Kirkens Penge, eller Giveren har ikke ønsket sit Navn bevaret for Efterslægten.

Denne Krone hang forhen i Taarnrummet, men da Kirkegængerne beklagede sig over, at der ved Aftengudstjenesterne var for mørkt ved de nederste Stole i Midterskibet, blev den ophængt under Orgelpladsen.

Til Belysning af Taarnrummet lod da Kirkens Værge ophænge en femte Lysekrone til 5+5 Lys med Indskrift:

Aar 1933 skænket til Middelfart Kirke af Branddirektør Chr. Behrendt og hans Hustru Mette f. Jørgensen.

I Midterskibet er der ophængt to *Orlogs-Fregatter* med korrekt Rigning og Kanoner samt staaende og løbende Gods.

Det ældste, »Neptun«, er skænket af Marsvinsjægerlauget og ophængt den 25. Februar 1845.

Den Dag blev Skibet ført til Kirken i højtidelig Procession af Laugets Medlemmer med dets fire Dannebrogssflag i Spidsen og modtaget af Sognepræsten, Albert Leth, der holdt en smuk Tale til de mødte Jægere og Borgere. (72)

I Fartøjets Rum er nedlagt et Dokument derom samt en For-
tegnelse over samtlige daværende Marsvinsjægere.

Det andet Skib er skænket i 1857; deri er ogsaa gemt en Med-
delelse til senere Slægter, nemlig:

Dette Skib kaldet »Freia« er skænket til Middelfart Kirke af
efternævnte Herrer:

Købmand C. Pedersen, Middelfart
Købmand K. Thideman, »
Skipper J. J. Thuesen, »
Skipper H. C. Tscherning, »
Smedemester H. Pedersen, »
Skipper L. Hansen, »
Skibsbygmester H. Illum, Skrillinge Mark
Skipper L. Paulsen, Snoghøj
Skipper H. Paulsen, »

Ovennævnte Skib rikket, taklet, malet og ophængt i Kirken af
Skipper L. Hansen heraf Byen.

Middelfart den 12. Marts 1857.

Samtlige Lysekroner og Skibe er ophængt i Jernlænker prydet
med afvekslende røde og blaa Kugler af Træ.

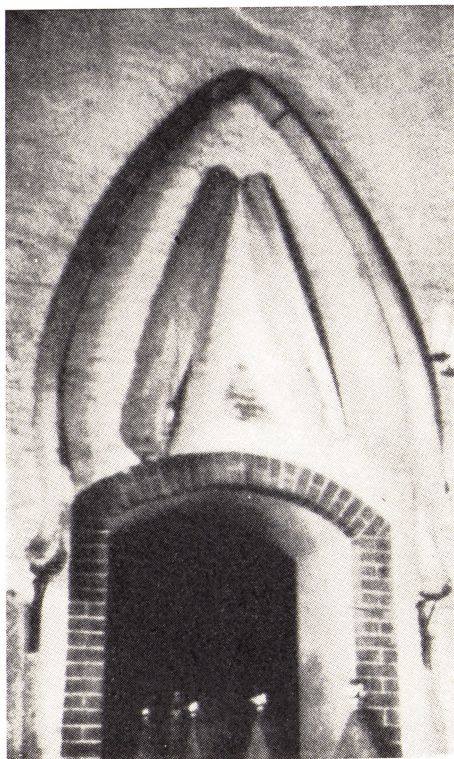
Af *Epitafier* er der ingen bevaret, de, der har været, blev i
Aaret 1852 fjernet af en uforstaaende Kirkeinspektion.

Paa Muren i søndre Side er ophængt *Oliematerier* af Sogne-
præsterne

Albert Leth, 1837—1849, og hans Søn
Andreas Leth, 1870—1894.

En noget usædvanlig Prydelse er fastgjort paa Taarnrummets
Inderside over Indgangsdøren. Det er fire anselige *Kæbeben af en
Hval*. Paa en Benplade er malet en Beretning derom, nu noget
forkortet; den oprindelige var:

»Anno 1603 den 30. April blev denne Hvalfisk optagen her i
Medelfar-Sund ved Hindsgavls Skov og var Erl. og Velb. Mand
Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm Befalings-Mand paa Hindsgavl samme
Tid.« (73)

Hvalknoglerne.

Fot. Erna Mohr, Hamborg.

Indtil ca. 1850 hang disse Hvalknogler ved det nordvestlige Hjørne af nordre Sideskib, dér hvor der nu staar en Kakkellovn. Endnu er der i Muren en Ramme af Mursten, deri var ovenstaaende Indskrift, nu er den udslettet. Ved Kirkens Restaurering ca. 1900 blev de ophængt, hvor de nu er.

Stolestader.

Kirken har i Midtskibet to Rækker Stolestader, der fortsættes i Taarnrummet, og en i hvert af Sideskibene. De tre Gange derimellem benævnes i de gamle Regnskaber »Storegangen« i Midtskibet, »Nørregangen« i nordre Sideskib og »Karlegangen« i det søndre.

Efter gammel Sædvane havde Mændene deres Sæde i Syd, Kvinderne i Nord, og Storegangen dannede Skellet mellem de to Køn. I Midtskibet havde Borgerne deres Plads, det mandlige Tyende sad syd for Karlegangen, det kvindelige nord for Nørregangen.

Stolestaderne i Midtergangen er efter de indskaarne Aarstal fra 1632, i Nørregangen fra 1636, og med samme Dekoration paa Gavlene, der overalt i Kirken er af Egetræ.

Stolene i Karlegangen og i Taarnet er anskaffet senere og ikke udført af den samme Mester, da Gavlenes Udskæring afviger fra de ældre, ved at det treflignede Ornament er forandret til femfliget, De to forreste Gavle i Taarnrummet er dog fra Baroktiden og blev bekostet 1678. (74)

De to øverste Stole mod Triumfbuen er særligt smukt udført med et kronet C 4 og Aarstallet 1632 paa Gavlen og med udskåret Langside mod Koret. Disse benyttedes forhen af Kongens Lensmand paa Hindsgavl, senere af denne Gaards Ejer, endnu er de mærket med Gaardens Navn.

Bænkene er i Tidens Løb blevet fornyet, men Gavlene er bevaret, de er af Egetræ med Renæssance-Udskæring.

I Midtskibet er der 16 Stolestader til Mændene og 17 til Kvinderne, muligvis fordi Mændene fyldte mere.

Taarnrummets Stolestader er fra Aaret 1678, de to forreste er som nævnt i Barokstil, de andres Gavle er udført efter Midtskibets Tegning, men Billedskæreren har haft Besvær med at faa Renæssancens Præg frem.

Enkelte Indskæringer i Gavlene minder om tidligere Borgere, navnlig i Nørregangen er der anbragt flere Bomærker, alle fra 1636.

I den højere anbragte Stol i det sydøstlige Hjørne er Sædet og Siderne rigeligt forsynet med Udskæringer og Aarstal (fra 1649—1696), de er skaaret af Skolens Disciple, naar de sad og kedede sig, medens Præsten holdt sin Prædiken.

Der er udskaaret en Del magiske Kvadrater, delt i 9 Parter med Tallene 8, 3, 4 — 1, 5, 9 — 6, 7, 2, som sammenlagt 3 og 3 altid giver Summen 15.

Af de tidligere Stolestader er nogle Brædder benyttet som Panel om Pillerne ved Prædikestolen, i to af dem er indskaaret et Bomærke indrammet af et Skjold, derover H B og med Rester af et Aarstal 570 (1570). Det er Borgmester Hans Bangs Bomærke.

Saa langt tilbage, som vi kan følge Kirkens Regnskab, har Lejen eller Afgiften af Stolestader været en af de faste Indtægter.

Efter Regnskaberne falder den højst forskellig, 1674 — 51 Mk. 8 Sk., 1678 — 24 Mk., 1700 — 48 Mk., senere stiger Indtægten, 1753 — 44 Rd., 1810 — 67 Rd., 1824 — 136 Rd. (for en Del paa Grund af den lave Kurs), 1835 — 108 Rd. og 1844 — 94 Rd. 5 Mk. 4 Sk. Dermed ophører denne Afgift, undtagen for Kammerherre Fønss, Hindsgavl, der endnu i 1863 aarligt betalte 1 Rdl. (75)

De forskellige Beløb hidrører for den ældre Tid fra, at velstaaende Borgere fæstede en Stol for Livstid og derfor betalte en større Sum.

Priserne var forskellige, 12 à 15 Mk.; i 1720 fæstede Johan Gosman Juul 2 Stader imellem Pillerne og giver kun 12 Mk. »des Aarsag det er bag en piller og icke kand see Præsten«. (76)

Ligesom man gerne vilde have sit Lejersted saa nær Koret som muligt, vilde man ogsaa gerne have sit Stade i en af de forreste Stole. 1720 fæstede Hans Juul »i store Gang i den Stol Nr. 2 og overladt et Stade til Kirken igien, som han før havde betalt 9 Mk. af og gav nu til 3 Mk.« (77)

Hjemmevant var man forhen i Kirken mere end nu om Dage, det kendetegnes ved, at Slægten gerne vilde beholde den afdødes Plads, og dertil blev der fra 1638 en vis Hjemmel.

I Kirkeværgens ældste Regnskabsbog er derom indført i 1638, at der »af Borgemester och Raad er samtøcket, at naar en Erlig Mand eller quinde ved Døden afgaar, skal saaledes forholdis af

dem som igjen leffue, at dersom der befindis nogen efter den dødes død, som Borgemester och Raad kiender dertil døgtige at være, maa nyde deris forældres Stolestader for Betaling, efter som det bliffuer dem forsat, derfor at udgiffue til Medelfard Kirke.«

Herman Friis betalte i 1644 til Kirken for Lisbeth Friises Børn deres sl. Moders Stolestader, som skal blive til Gaarden, og i 1674 købte Sognepræsten Mag. Johan Gosman to Stader i den Stol Anna sl. Claus Madtzens (hans Svigermoder) fradøde og det ene hans Kæreste (∴: Hustru) og det andet hans Datter Karen at nyde deres Livstid, 4 Rd. (78)

En Daglejer Søren Jensen i Smedegade købte sin sl. Faders Stol for 6 Mk.; ogsaa Almuen havde Slægtfølelse.

Naar Familien var stor, søgte man om muligt at sikre sig Pladser i samme Stol.

1713, indfører Kirkens Værge, »købte jeg Borgmester Herman Willer selv endnu et Stade til min Kiereste udj Quindestolen udj store Gang Nr. 9 og betalte det med 2 Rd. Haver jeg saaledes til min Kiereste og Børn opkøbt som i forrige Kirkeregnskab skrevet alle de Stader, som i denne Stoel findes.« (79)

Det har vel nok været med Tilfredshed og faderlig Stolthed, naar den velvise Borgmester under Gudstjenesten kunde se over til den Stol, der husede hans Hustru Anna Hansdatter Juul og flere af hans Døtre, thi i denne lille Stol kunde de ikke være alle, nogle af dem sad i andre Stole.

Stolestaderne gav en fast Indtægt til Kirken, og man haand- hævede derfor, at enhver Borger skulde have sin Plads (Stol) i Kirken.

Kirkeværgen vaagede over, at enhver Borger opfyldte denne sin Pligt.

Let har det vel ikke altid været for ham; til Regnskabet 1740 fjøede han en Vedtegning om, »at flere gaar paa Orgelværket i Stedet for Stolene, hvor andre da indtage Pladserne.« (80)

Præsten og Byfogeden svarede dertil:

»Det vil observeres, at alle de, som tilegner sig Stolestader, svarer deraf. Og som det fornemmes, at en Del bortleje deres Stader til andre, saa vil saadan Misbrug afskaffes, og enhver bosat efter vores uforgribelige Tanker bør svare Stolestade Penge.«

»Dersom enhver bosat maa gaa i Kirke og sidde, hvor de vil, uden at svare Stolestadepenge, er det altfor stor Afgang for

Kirken i dens Indtægt og saa er det ej heller muligt at observere om de altid eller ikkun undertiden bliver rent borte fra Kirken.«

Decision herpaa:

»Stolestadepenge betales forud for et Aar ad Gangen paa det intet skal føres Kirken til Omdrag under Paaskud, at de lejende er døde eller rejste fra Byen.« (81)

1755 navngives i Regnskabet nogle nye Borgere, der skønt erindret derom endnu ikke har begæret Stolestade. Der tilføjes, at de desuagtet skal betale; og i 1779 lod man Raadstuetjeneren »advare« om Restance, og hvor det ikke hjalp, blev der pantet.

To Aar tidligere opføres som ledige 6 Mands- og 35 Fruentimmerstole (der menes Pladser). (82)

Ogsaa Stiftsøvrigheden vaagede over, at Kirken fik, hvad den tilkom, og da der ofte blev vedlagt Regnskabet en nøjagtig Fortegnelse over Stolestadernes Indehavere, kunde de høje Herrer holde Øje med Forholdene. I Aaret 1787 fik Regnskabet Antegnelse om, »at der findes 7 ledige Stolestader som billig bør besørges besatte til Kirkens Fordel — — at Stervboer bør betale den dodes Stol indtil Majdag, at hver udgaaende bør aflevere til Kirkens Værge deres havde Stole Nøgler, derved forekommes at ingen med uberettiget Nøgle kan betiene sig af Stolestadet og fortrænge de berettigede«.

Kirkeværgen svarede angaaende Nøglerne: »Kirken har 300 Stolestader, det er bekient, da jeg i 1774 blev Værge for Kirken, blev betalt $\frac{3}{5}$ Stole Stader og næsten ingen Laase eller Nøgler til dennem, der ej ere Lejere«. (83)

Angaaende Stolestaderne er der 1717 indført følgende Forklaring:

»Udi store Gang fra Koret falder først Hans Kgl. Maj. Kongens Stol som nu ligger til Hindsgavl,

dernæst Borgmesterens Stol som ingen besidder

en Raadmandsstol — — —

nok en do. — — —

hvilke fornævnte hver bestaar af 4 Stader.

Quindestolene.

Hendes Kgl. Maj. Dronningens Stol, som nu ligger til Hindsgavls Ejer,

en Stol som Præstekonerne tilegner sig og dennem er tillagt (benyttedes endnu 1938 af Sognepræstens Hustru).

Under Taarnet.

Den forreste bruges af Præsternes Tjenestepiger, paa den nordre Ende af samme findes en liden Stol indrettet til 2 Stader under »Valfiskebenene« — som jo dengang var anbragt der — uden Nr., som besiddes af fattige Folk. Stol Nr. 3, 4 og 5 besiddes af Rytterkonerne (Byen havde da en lille Garnison) og andre fattige Folk og er aldrig kommen Kirken til Nytte for en Skilling«. (84)

Foruden de faste Stolestader var der Bænke, 1685 nævnes »Bænkene udenfor Chorslaagerne hvor Disciplene sidder under Prædiken« og i 1773 blev anskaffet »4 Bænke at sidde paa for Rytterne« (af Garnisonen). (85)

I de forreste Stolestader, som forhen var forbeholdt Magistraten, havde i 1744 Garnisonens Underofficerer deres Sæde, i 1778 var den forreste forbeholdt Byfogden, i den anden havde Officererne deres Plads. (86)

Fra Aaret 1777 omtales, at Marsvinsjægerne og andre fattige Folk sad i Stolestaderne i Taarnet; endnu for en Menneskealder siden kunde man høre dem blive kaldt »Marsvinsstolene«, ialt betalte de 1 Rdl. i Afgift. (87)

Fænøs Beboere havde deres egne Stole — den sidste Mand- og Kvindestol i Hovedskibet — endnu er de mærket »Fænø«. Som Beboere af Landsognet var de fritaget for Afgift, desuden havde de fri Jord, det vil sige, de betalte intet for deres Begravelsesplads paa Kirkegaarden.

I et længere Tidsrum havde Kirken flere lukkede Stole. De omtales ikke før 1707, da »Sr. Peder Rasmussen og Gregers Morville betalt 28 Mk. for et Stade under Orgelværket at ombygge til en lugt Stol.« I 1750 nævnes der »Byfoged Enkens lugte Stol under Taarnet (er ved Taarnet) blev flyttet tilbage tæt op til Muren«; 1774 bemærkes at »en lukt Stol under Taarnet besiddes af den ældgamle Hr. Leutenant Lange, der ingensinde har svaret noget af samme.« Den omtalte Løjtnant døde 1792 og var da 93 Aar gammel. (88)

Desuden var der to lukkede Stole indbygget i Stolestaderne fra søndre Gang indtil Midten af Stedet, de var lukket bagud og til Siden, foran var der et Gardin, der kunde trækkes tilside. (89)

Disse blev fjærnet for ca. 80 Aar siden, medens den førstnævnte forblev i Brug indtil Aaret 1900, da Orgelet blev hævet. (90)

Den gamle Skik, at Midtergangen dannede Skellet mellem de to Køn, er ophørt for mere end 60 Aar siden, dog er endnu, maaske ubevidst, en Mindelse eller Rest deraf bevaret, thi ved Begravelser sidder Mændene fortrinsvis i Syd og Kvinderne i Nord.

Ved Gudstjenester er der nu ingen Skel mellem de to Køn, og de faste Kirkegængere har i Tidens Løb valgt sig den Plads, som de beholder deres Livstid.

Kirkerummets Udsmykning.

Efter Reformationen blev efterhaanden alle Kalkmalerier fjærnet, alt blev hvidkalket, saa Hvælvinger og Vægge gjorde et ganske vist purt og rent, men koldt og kedeligt Indtryk paa Menigheden.

Et Aarhundrede forløb, da vaagnede Trangen til at se Farver og Dekorationer live op i det store Rum.

I Aaret 1678 fik Kirkerummet et broget Udseende. Da blev »staffered dend nye Opgang til Prædickestolen, saa og inden i paa Himmelen och ofuer till olie faruid, Farfue Arbeids Løn 51 Mk.

9 Bøger Guld 15 Mk. 12 Sk.

13 » Sølv 13 Sk.

For Crucifixet at staffere Olie og Farfue och Arbeids Løn 18 Mk.

Lod male Gardiner paa Væggen i Coret och Vinduer i Coret 24 Mk.« (91)

End mere broget blev der 1734, thi da fik »Laurs Pedersen, Maler fra Bogense, 585 Mk. 14 Sk. for Kirkens Stole som han haver anstrøget med rød Oliefarve og grønne Lister saavel og for anden Steder her i Kirken, som samme Gang blev anstrøget. Og for Løfverværket (Løvværket) at renovere ved Vinduerne, for Prædickestolen samt Chorslaagerne og andre behøvende Steder i Kirken at vernissere item (dertil) for Hans Kgl. Majst. og hendes Kgl. Majst. Nafne som hver for sig under Hvælvingerne blev sat oven over Chordøren.« (92)

Disse kgl. Navnetræk blev forandret ved Regeringsskifte, om ikke samme Aar saa dog kort efter; 1768 er der en Udgiftspost til en Maler Remin »for de kongelige Herskabers Navne at lade male.« (93)

Da er sikkert F 5 bleven erstattet med C 7.

En løs Seddel i Kirkeregnskabet meddeler: »1785 lod jeg, Jens Brandt, Postmester og Kirkeværge ommældte Prædike=Stoel for egen Regning Male og med Fløjel ovenpaa betrække.« (94)

Mellem Koret og Højkirken var der forhen et Gitter med Laager, der nævnes af og til som »Chorslaagerne« (1685, 1734, 1738). Ligeledes var der under Buen mellem søndre Sideskib og Kapellet i Syd et Gitter, der vistnok var højere end fornævnte; 1714 nævnes, at »Tralleværket ved Funten saavelsom Laagerne var brøstfældig« og derfor blev repareret. (95)

De blev vistnok fjernet i 1795, thi da blev der ved Auktion bortsolgt »4 Stykker af et gammelt Tralleværk.« (96)

Kirkeværgens Regnskabsbog synes ikke at berette noget om, naar hele denne Pragt forsvandt, men efter alt at dømme er det sket ca. 1850, da Kirkens Epitafier med mere blev solgt.

Kirkens Vægge og Hvælvinger blev kalket hvidt, hele Rummet havde atter faaet et roligt Udseende.

Omkring Aaret 1870 var Kirkens Indre hvidkalket, Alteret hvidmalet og Muren bag ved ultramarinblaa, Prædikestol og Stolestader var strøget med Stenfarve, i Felterne hvide.

Men atter forandredes Anskuelserne derom.

I Slutningen af Aarhundredet fik Byen to nye Embedsmænd: By= og Herredsfoged H. C. M. Møller (1893—1903) og Sognepræst C. Knudsen (1895—1925), og disse to Mænd rejste Tanken om at faa Kirkens Indre gjort mere tiltalende.

Tanken derom vandt Bifald blandt Byens Borgere. »Ved en i Kirken (1896) afholdt Kirkekoncert skænkede Koncertgiverne det indkomne Beløb til Anvendelse for Kirkens Udsmykning.« Det var 74 Kr. og 75 Øre, en Begyndelse, omend beskeden.

Vor Kirke havde dog ikke Midler til det store Beløb, der vilde blive nødvendigt dertil, men da kom nogle velstaaende Borgere den til Hjælp.

I Aaret 1898 skænkede Jernstøber, Etatsraad P. Hess og Hustru (i Anledning af deres Sølvbryllup) til Kirkens Udsmykning 1000 Kr. og Bankdirektør A. C. Hansen ligeledes 1000 Kr., og i Aaret 1901 skænkede en gammel Middelfarter, Jernstøber C. M. Hess i Vejle (Broder til fornævnte P. Hess) ligeledes 1000 Kr. »I Anledning af sit Forretningsjubilæum til Anvendelse efter Kirkeinspektiørens Bestemmelse.« (98)

I 1898, 1899 og 1900 blev da foretaget en omfattende Restauration af vor Kirkes Indre, Alteret, Prædikestolen og Kirkestolene blev rensset for mange Lag Maling, Hvælvingernes Ribber og Buer blev dekoreret m. m., og Kirkens Indre fik det varme og hyggelige Udseende, som det har den Dag i Dag.

Kirkens Orgel.

I det 14. Aarhundrede blev Orgler almindelige i Kirkerne, og man kan derfor antage, at Middelfart Kirke har haft et saadant Instrument før Reformationen.

Stort bevendt har det næppe været, men det har dog kunnet bidrage sit til at gøre Gudstjenesten mere stemningsfuld.

I Præstens Indberetning af 1623 nævnes, at der i det gamle, senere nedbrudte Kapel bl. a. har staaet et Positiv. (99) Og under Kirkens Inventar opføres for Aaret 1713: »Noch befindes paa Orgelværket et Positiv, som ej i det gamle Inventarium er opført mens udi Mag. Hans Limes Tid skal være kommen til Kirken.« (100)

Fra Kirkeregnskabet 1678—1681 faas de første Oplysninger, der haves, om et Orgel i Middelfart Kirke.

Der anføres:

»Leyet 2 Vogne til Odense efter et Positiv (Orgel) som bleff kiøbt til Kirchen efter patronernes [o: Stiftsøvrighedens] gunstige Tilladelse, givet til Vogneleyen for det och Aargel Bygeren at afhente 24 Mk.
 Min [o: Kirkeværgens] Fortæring i Odense 2 »
 Aargelbyggerens Løn det at forvare paa Reysen 12 »
 1 Vogn fra Meddelfard til Assens med Orgelbyggeren . . 8 » «

Til Orgelværkets Bygning blev der indkøbt forskellige Materialer ialt for 121 Mk., derimellem 67 tilberedte Faare og Lammeskind. (101)

Det trak imidlertid i Langdrag med Orgelets Bygning, thi sidst paa Aaret var de indkøbte Materialer endnu i Behold »eftersom Orgelbyggeren icke efter sin Contract haffuer sig indstilled orgelværchet at forfærdige.« (102)

Fra Aaret 1683 var Orgelet færdigt, thi da var ansat en Orgelmester (Organist), som for 1 Aar fik i Betaling 24 Mk. til Husleje og »for Orgelet at vare paa 16 Mk.« (103)

Til Orgelets Anbringelse blev der opført et Pulpitur i den vestlige Ende af Hovedskibet. Dertil blev hugget 4 Huller i Pillerne og 8 i Muren mod Taarnet, Udgiften var ialt 171 Mk. (104)

Paa Grund af Kirkens ringe Midler kunde der ikke bygges mere end det mest nødvendige i det Aar.

Nogle Aar senere, 1686, fik Pulpituret den Form, det har bevaret indtil nu.

Kirkeværgen indfører derom i sit Regnskab: »lod det Pulpitu hvorpaa Positivet staa som var ukled og ustaferet færdig giøre

4 tylder deller til Parnelle omkring pulpituet 32 Mk.

til Rygstycket eller Galleriet bagved 6 »

Snedkerens Arbejdsløn 60 »

Lim, Søm og andre Udgifter 5 »

Maleren som staferede det gandsche Pulpitue

paa egen Kost og af egen farve 80 » «

Ialt 183 Mk. (105)

1693 blev Orgelet »renoveret og stemt saa og 3 Blypiber som var bortstaalen gjort af nye« 46 Mk., og 1712 blev der betalt 12 Dl. til Organist Abraham Nielsen i Odense for Middelfart Orgelværk »som ganske var fordærvet at reparere og forbedre.« (106)

Helt fordærvet har det Orgel dog næppe været, thi det blev brugt indtil Aaret 1758. Da blev der anskaffet et nyt Orgelværk hos Orgelbygger Worm. Derfor blev betalt 700 Rd., men ifølge den derom oprettede Kontrakt skulde de 100 Rd. blive staaende i 10 Aar til Sikkerhed for hans Arbejde og forrentes med 5 pCt.; hans Folk fik 4 Rd. i Drikkepenge.

Det gamle Orgel blev samme Aar averteret til Salg i »De danske Posttidender«, hvor der som »Notification« kunde læses følgende: »Kirkeværgen i Middelfart gjør hermed bekiendt, ifølge høje Ordre, at siden der bygges sammesteds et nyt Orgelværk i Kirken, saa bliver et stærkt Positiv, i temmelig Stand, af 8 Fods Tone, 7 Stemmer og 1 Rørstemme, som haver været brugt i Kirken, stillet til offentlig Auction og den højstbydende tilslaget.« (107)

Det gamle Orgel har næppe været meget bevendt, eftersom det blev tilstaaet Etatsraad Simonsen, Erholm, for 10 Rd. (108)

I en Beskrivelse af Byen fra 1776 meddeles »at Orgelværket er meget smukt, forfærdiget 1759, og kostede Kirken 1000 Rd.« (109)

I mange Aar virkede Orgelet godt, først 1827 var en større Reparation nødvendig; den blev foretaget af Orgelbygger Demant, som derfor erholdt 219 Rd. 3 Mk. (110)

Orgelet af 1758 maa have været af godt Arbejde, thi det var i Brug i mere end et Aarhundrede. Men da var det ogsaa medtaget af Tid og Slid.

I Aaret 1863 hævdede der sig Røster fra Kirkegængerne om at anskaffe et bedre Orgel, der kunde lede Kirkesangen i Stedet for at forstyrre den.

Det kommer kraftigt frem i Byens Avis for den 15. Maj, hvor »en agtet Haand« blandt andet skriver:

»Man skulde virkelig tro, at Orgelet i vor Kirke bliver spillet for at forstyrre Sangen og ikke for at lede den. — Idetmindst var dette Tilfældet i saa høj Grad ved Gudstjenesten idag, at man kunde fristes til at spørge den ærede Kirkeinspektion: Om Meningen med Orgelspillet er at lede eller forstyrre Kirkesangen?« (111)

Kirkeinspektionen foretog intet, og hen paa Aaret fik man andet at tænke paa, da Krigen stod for Døren.

Da rolige Forhold indtraadte efter Krigen, vaagnede atter Trangen til at faa et bedre Orgel.

1865, 5. Juli, indsender en Borger med Mærket + følgende:

»Man tillader sig at henlede den ærede Kirkebestyrelses særdeles Opmærksomhed paa Menighedens store Trang til et nyt Orgel..« (112)

Atter forløb nogle Aar, i hvilke Kirkeinspektionen formentlig har taget dette Spørgsmaal under grundig Overvejelse, men det er jo ikke nok at forlange et bekosteligt Arbejde udført, det gælder ogsaa om at skaffe Midlerne dertil, navnlig forhen, hvor det ikke var saa let at optage Laan som nu om Dage.

Forskellige Forhold kom Kirken til Hjælp: Byens forhenværende Postmester Achen (f. 1781, †1865) skænkede ved Testamente af 31. Marts 1862 200 Rd. til Vedligeholdelse af sit Gravsted. Han havde i sin Tid forhørt sig om Prisen »for 100 Aar« og »til evig Tid«; derfor blev forlangt 100 henholdsvis 200 Rd., og saa bestemte Postmesteren sig for det — forhaabentlig — lange Tidsrum. Hans Gravsten med Jerngitter ligger paa Kirkens Nordside mellem Sakristiet og den østligste Stræbepille.

Dette til Erindring for kommende Kirkeværger, thi Kirkens aarlige Beretning indeholder intet derom!

Desuden fik Kirken 529 Rd. for et Stykke af dens nordre, lavere Grund, der blev afgivet i 1865 til Anlæg af Havnebanen (Trækbanen benævnes den i daglig Tale). Vistnok en god Handel, da dette Areal aldrig havde været brugt til Kirkegaard og ej heller egnede sig dertil. (113)

Disse to Beløb blev ved Ministeriets Resolution af 9. November 1867 bevilget til Hjælp for Anskaffelse af et nyt Orgel.

Endnu var der dog ikke tilstrækkelige Midler dertil, men saa blev der foretaget en Indsamling af frivillige Bidrag og derved indkom 400 Rd. (114)

I Aaret 1871 fik Kirken sit nye Orgel, leveret af K. Olsen i København. Prisen var 1600 Rd., hvoraf 1350 Rd. blev betalt straks, Resten det følgende Aar. (115)

Det gamle Orgel blev ikke afhændet til en anden Kirke, rimeligvis har det efter de mange Aars Brug været saa forslidt, at det overhovedet ikke kunde bruges mere. Det blev skilt ad og dets Dele solgt ved Auktion den 1. September 1871, nemlig 676 Pund Blypiber 52 Rd. 4 Mk. 14 Sk. og Træmaterialer 30 Rd. 2 Mk. (116)

Da Kirkens Indre blev udsmykket i 1898—99 blev Orgelet med dets Pulpitur hævet ca. 3 m. Taarnbuen kom da helt til sin Ret, men Orgelets Opbygning kom til at synes for høj i Forhold til Omgivelserne.

I de senere Aar blev mindre Reparationer foretaget, en elektrisk Blæser afløste Bælgetræderen, men dog virkede ikke alt, som det skulde.

En større Reparation blev nødvendig, og den blev foretaget i 1930 af Orgelbygger Th. Frobenius i Horsens. Tre af de gamle Stemmer — Trompet, Basun og Spidsfløjte — blev fornyet, og en ny — »Mixtur« — indbygget.

Vort Orgel har nu 17 Stemmer og ialt 1001 Orgelpiber i Størrelse fra $\frac{1}{2}$ Tomme til 16 Fod.

Til Ombygningen optoges der et Laan paa 4.300 Kr. af Fyens Stifts offentlige Midler. (117)

Taarnure

blev antagelig almindelige paa Købstadkirker omkring ved Aaret 1600. (118)

Naar Middelfart Kirke blev forsynet dermed, vides ikke, men i 1678 opføres følgende Udgifter: »at nedtage den gamle Viser 4 Mk., en ny at lade gøre 17 Mk. en Maler den at staffere til Olie, Farfue och Arbeidsløn 30 Mk. 12 Bøger Guld a 28 Sk. = 21 Mk. 5 Jern Anchere Jern och Arbeidsløn 8 Mk. Blytecheren for dend Ny at opsette 12 Mk.«

Da der kun omtales »den gamle Viser«, kan man slutte, at der kun var én, som angav Timerne. (119)

1701 omtales, at »Seyerværket, som noget gammelt og ganske forslidt er bleven altsammen repareret og største Delen af nyt« 20 Dlr. 1 Mk. 4 Sk. (120)

Nogle Aar senere gik det »ganske u-rigtigt« og blev derfor istandsat af Jens Winckel, en udenbys Mand. (121)

En ny Urskive af Egetræ blev anskaffet 1728, den blev betalt med 14 Mk. 12 Sk., desuden fik Maleren 42 Mk. 2 Sk. »for samme at anstryge og forgyld«. (122)

Der var i den ældre Tid ingen Urmager i Middelfart, og man maatte derfor hente en Mester i Bogense, da Kirkeuret i 1748 skulde repareres. (123)

Tilsynet med Uret blev besørget af Kordegnen, i 1777 specificeredes hans forskellige Indtægter, deriblandt »for Sejerværket at renholde 2 Rdlr.« (124)

1784 blev der anvendt 50 Rd. paa en større Reparation og to Aar senere 20 Rd. Derefter synes der ikke i lang Tid at have været Udgifter, men Besvær har der været med dets Oprækning, thi den

skulde foretages daglig; i 1844 fik Urmager Halgren 16 Rdlr. derfor. (125)

Et nyt Taarnur blev anskaffet 1858. Det blev leveret af »den fordelagtig bekendte Uhrmager Jørgensen i Horne«. Kirken fik da et godt Ur med 8 Dages Værk, Kvarter^s og Timeslag, Minut^s og Timeviser. (126)

Prisen var 400 Rdlr. samt Transportudgifter.

Dette Ur har Kirken endnu, men af og til er der foretaget mindre Reparationer, da de mange Aars Brug har slidt paa dets Værk.

Klokker i Taarn og Spir.

Paa den forrige nu forlængst omstøbte Domklokke stod følgende Indskrift:

»Vivos voco, defunctos plango, fulgura frango, dum trahor, audite, voco vos ad sacra, venite«. (127)

Den lyder saadan paa dansk:

»Jeg kalder paa de levende, jeg sørger over de døde, jeg bryder Lynene, lyt, naar jeg drages, jeg kalder Eder til Helligdommen, kom.«

I Aarhundreder har Kirkens Klokker lydt over Byen, mindet om de regelmæssige Gudstjenester, ringet over de døde, kimet til Højtiderne og klemtet, naar Ildebrand udbrød.

Forskellig kan Klokkeklangen synes for os; lyder den over en afdød, man ikke har kendt, da kan Klagen forekomme os ligegyldig, men toner den over en af vore kære, hvor kan den da virke alvorligt!

Og hvilken underlig Stemning griber dog vistnok de fleste, naar Klokkerne »kimer Julen ind.« Børnene fryder sig over, at nu staa den saa længe ventede Fest endelig for Døren, Forældrene fryder sig over de unges Glæde, og de gamle, der er blevet ensomme, de mindes med Vemod den fjerne Tid, da de ved Fars og Mors Haand kom ind i Kirken, der var oplyst af de mange flakkende Lys i Lysekroner og Stolegavle.

Der er ialt 4 Klokker, som alle er ophængt i Klokkestole, der bærer Spor af Aarhundreders Slid.

I det øverste Loft hænger mod Syd »Stormklokken«, der er 83 cm i Diameter og 66 cm høj og har følgende Indskrift: »Mich goss Lavrentz Strahlbom in Lübeck Anno 1723«, og derover: SOLI

DEO GLORIA (alene Gud Æren). Paa den modsatte Side: Ivert Petersen JURATI.

Indskrifterne er omgivet af indstøbte Mønter, 6 paa hver Side — deres Præg er tildels udvisket —, desuden af Englehoveder, og Klokkens øverste og nederste Del er prydet med Bladornamenter.

Denne Klokke er stemt i B.

I det næstøverste Loft hænger de tre øvrige Klokker. Mod Sydvest en Klokke, der kaldes »Gamle Tolv«, den er 90 cm i Diameter og 83 cm høj.

Den er stemt i A og har følgende Indskrift:

»Støbt af I. C. og H. Gamst

Kiøbenhavn Anno 1838«

Mod Sydøst den mindste Klokke kaldet »Lille Ti«, der i Diameter er 56 cm, i Højde 55 cm, den er stemt i F.

Indskriften er mod Syd:

SOLI DEO GLORIA

derom er indstøbt 2 Mønter, 4 Mk. Sølv 1724. Mod Nord: »Ifver Pedersen« og »Laurentius Strahlbom me fudit (støbte mig) 1727.«

Mod Øst den største, »Domklokken«, der er 94 cm i Diameter og 89 cm høj, den er stemt i G og har Indskriften:

»Støbt af I. C. og H. Gamst

Kiøbenhavn Anno 1838«

De to Navne »Ivert Petersen« og »Ifver Pedersen« er den daværende Kirkeværges Navn, hvortil JURATI hentyder. Det betyder egentlig edsvoren, men han har derved villet minde om sit Hverv som Kirkens Værge.

Da Fyens meget flittige Historiker Vedel Simonsen var her ved Aaret 1830, optegnede han følgende:

Paa den største Klokke, som kaldes Domklokken, findes ovenom følgende latinske Indskrift:

(den fornævnte »vivos voco . . .«)

og »paa 12-Klokken, som er den næststørste staar oveni P B, rundtom:

»Verbum domini manet in aeternum« (Guds Ord varer evindeligt), nedenom:

1574 Jar godt mi (Aar 1574 støbte mig) Michel Dibler, og midt paa: H — et Bomærke — B.« (128)

Hvad P B betyder kan ikke siges, maaske kan det hentyde til den daværende Sognepræsts Navn Ole Pedersen Bang.

H B betegner Borgmesteren Hans Bang, og Bomærket maa være hans, omend Sidestregene er ombyttet.

Som det vil ses, har i hvert Fald de to nævnte Klokker bevaret deres Navne fra den Gang.

Den Klokke, der nu kaldes »Lille Ti«, har, som det vil ses, tidligere været benævnt »Fem Klokken«, og den har forhen været ophængt i Spiret.

Af Kirkeregnskaberne faas følgende Oplysninger:

I Aaret 1699 er indført:

»Fem Klokken som henger udi Spiret var meget spruchen og derfor ubrugelig desaarsag er den 21. November bleven til Lybech henført og omstøbt. Arbejdet 136 Mk. 4 Sk. og for at føre hen og hjem 8 Mk., som Guds elskelige har ved Ud- og Indseigling her for Byen af christen Kierlighed foræret og derfor ikke føres Kirken til Udgift.« (129)

Den holdt ikke længe, thi i 1727 er den mindste Klokke, kaldet Fem-Klokken, omtalt som »ganske ubrugelig«. For Reparationen betalte Kirken 164 Mk., thi denne Gang blev der ikke indsamlet Penge dertil. Nu kaldes denne Klokke »Lille Ti«. (130)

1723 omtales »Den gamle Klocke som blev omstøbt udj Lybech kostet med Tilsætningen og Omkostningen, som ved Mesterens Haand beviises, 337 Mk. 14 Sk. Noch betalt der sammesteds Dreyer og Veyerpenge, 14 Mk. 6 Sk. Klocken at nedertage og igien at ophenge 108 Mk.«

Med Fragt og Smaaudgifter ialt 577 Mk. 8 Sk. (131)

»Af Klokkerne er den saakaldte Tolv Klokke for Tiden ubrugelig« anføres i Aaret 1830. Man har da i nogle Aar maattet klare sig med tre Klokker indtil 1837, da den »ubrugelige« og »Gamle Tolv« blev omstøbt i København af I. C. og H. Gamst, som derfor skulde have 558 Rdl., deraf blev de 300 Rdl. betalt straks, paa Restbeløbet fik Kirken Henstand til et følgende Aar. (132)

Klokkernes Brug.

Herom synes der ikke at være bevaret noget fra Tiden før 1857, men fra det Aar haves et haandskrevet Reglement for Tjenesten ved Middelfart Kirke. Deraf følgende: (133)

Nytaarsaften ringes første Gang Kl. 1 med Domklokken, anden Gang med Stormklokken, tredie Gang med alle fire Klokker.

Nytaarsdag som ovenfor. Fra denne Tid vedblives med Kimen til Kyndelmisse (2. Februar), men Domklokken bruges ikke.

Fastelavn. Dagen før skal ringes fra Kl. 1—2 som Nytaarsdag og kimes imellem Ringningen.

Askeonsdag som ovenfor, men uden Kimning.

Skærtorsdag og Langfredag som Askeonsdag.

Paaske-Lørdag ringes fra 1—2 med Kimning imellem.

Paaskedagen. Ligeledes.

Fra Paaske til Pinse ringes og kimes til Kirken hver Søndag med de sædvanlige Klokker (1. Gang Stormklokken, 2. Gang Tolvsklokker og 3. Gang med de to mindste.

Almindelig Bededag. Dagen før ringes fra 6—7 Aften med Domklokken alene.

Bededagen. 1. G. med Domklokken, 2. G. med Stormklokken, 3. G. alle fire.

Christi Himmelfartsdag. Dagen før ringes Kl. 1—2 som Nytaarsdag og kimes.

Pinse som til Paasken.

Allehelgensdag. Ligeledes.

Juledag. Ligeledes.

En Del af fornævnte Ringninger er for mange Aar siden (ca. 1880) afskaffet.

Foruden til Gudstjenester var og er der den daglige Ringning til Angivelse af Tiden.

Indtil 1898 var den saaledes:

Kl. 5 i Sommertiden (April til Oktober)

» 7 i Vintertiden (Oktober til April)

» 10

» 12

» 5

» 7

I det nævnte Aar blev 10 Formiddags- og 5 Eftermiddags- Ringningerne afskaffet, og ca. 1930 blev Sommerhalvaarets Kl. 5 forandret til Kl. 6, da den nu indførte kortere Arbejdstid gør, at Folk ikke staar saa tidligt op som forhen.

Da en ny Ringer blev ansat i 1935, blev følgende Reglement fastsat (134) i Lighed med, hvad der havde været brugt, siden Kirken foruden Sognepræsten fik en residerende Kapellan.

Der ringes hver Gang 100 Slag og 3×3 Bedeslag med Stormklokken.

Til alle offentlige Gudstjenester:

Kl. 9 og 9¹/₂ Stormklokken, Kl. 10 alle fire Klokker.

Kl. 4, 4¹/₂ og 5 ligeledes.

I Sommerhalvaaret bortfalder Eftermiddagsgudstjenesten og afløses af Froprædiken, der ringes da Kl. 7¹/₂, 8 og 8¹/₂, til Højmessens Kl. 9¹/₂ og 10.

Til den for to Aar siden — 1938 — ophørte Konfirmations Altergang om Onsdagen blev ringet Kl. 9, 9¹/₂ og 10 med 1 Klokke.

Der kimes Paaskelørdag Kl. 6—7 med Dom og Stormklokken,
St. Bededagsaften Kl. 6—7, 1 Klokke,
Pinselørdag Kl. 6—7, 2 Klokker,
Juleaften ¹/₂ Time før hver Tjeneste.

Nytaarsaften ingen Kimen, men der ringes til Midnatsgudstjenesten Kl. 11 og Kl. 12 Nat.

Endvidere kimes der mellem Paaske og Pinse før hver Højmesse.

I Tilfælde af Mobilisering skal der ringes kraftigt i 3 Timer afbrudt af nogle Bedeslag (Cirkulære af 15. Juli 1905 fra Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet).

Ved Begravelser haves to Slags Ringning: »Halvklokker« (nu sjældent) med Dom og Stormklokker, »Helklokker«, alle 4 Klokker. Der ringes 3 Gange: a. 10 Minutter før Tiden, b. naar Ligtoget forlader Kirken, c. naar Jordfæstelsen er endt paa Kirkegaarden.

Kirkens Belysning.

Paa Højaltret har der altid brændt 2 Lys under Gudstjenesten.

De var før som nu af antagelig Størrelse (ca. 4 kg) og var indtil 1850 støbt af Voks. I ældre Tid synes det, at Kordegnene efter gammel Skik selv støbte dem: »et Par Alterlius 22 Mk. (Halvpund) à 1 Mk. = 22 Mk. Chorsdegnens Garn og Arbejdsløn 3 Mk.« (135)

Udgiften dertil findes ofte i Regnskaberne, men dog ikke hvert Aar, thi jævnligt blev ved Dødsfald skænket et Par Voksllys forsynet med et Skilt eller Skjold, hvorpaa stod sirligt malet den afdødes Bomærke, Navnetræk eller Vaaben.

»Voksllys til Alteret er ingen i dette Aar, eftersom Kirken har betjent sig med de Lys, som got Folk har foræret dertil«, bemærkes der da. (136)

Til Lysearmene ved Prædikestolen blev der anvendt Voksllys.

I Lysekronerne blev der kun anvendt Tællelys; i en lang Tid er Udgiften dertil aarlig 16 Mk., et enkelt Aar dog 20 Mk., »siden Tællen har været saa temmelig kostbar.« (137) Dog var de kun tændt i den mørke Tid fra Allehelgensdag til Kyndelmisse (1737–38) og saa nævnes Juledag til Froprædiken og Aftensang (1763). (138)

Særlig lyst har der næppe været i Kirken, naar Tællelysene oste med deres lange Taner, og i Sideskibene maa der have ruget et Halvmørke. Det har næppe forhindret de unge Karle og Piger i at synge med, thi den Gang kunde de fleste Salmerne udenad, for i Skolen lærtes der ikke saa mange Fag som nu, til Gengæld blev Bibelhistorie og Salmevers indprentet tilgavns.

For ca. 70 Aar siden begyndte man at anvende Stearinlys i Kronerne, desuden blev Stolestadernes Gavle forsynet med Lysepiber, og da kom Kirkens Indre til at straae, oplyst af de mange flakkende Kerter.

Da her i 1911 blev opført et Elektricitetsværk, blev denne Nutidens Belysning indlagt i Kirken, og naar Vejret under Højmessen bliver mørkt, kan der hurtigt tændes Lys, hvad jævnlige sker.

Men paa Alteret anvendes nu som før det levende Lys, og forhaabentlig vil Kirkens Styrelse i kommende Tider have samme Forstaaelse derfor, som den nuværende har det.

Kirkens Opvarmning.

Kirkerummet var forhen uopvarmet selv i den strengeste Vinter, thi der var hverken Skorstene eller Kakkelovne. Men Folk var den Gang ikke saa forvænt som nu om Dage, og da man desuden var varmere paaklædt end i vor Tid, saa var det noget, der hørte med til Tilværelsen, man var vant dertil.

Af Hensyn til de smaa Børn havde man dog fra gammel Tid brugt et lidet Fyrfad, for at Vandet til Daabshandlingen kunde blive kuldslaaet. I 1719 er der saaledes en Udgiftspost paa 2 Mark til »et nye Fyrfad til at hente Ild udi at bruge udi Koret.« (139)

Et Hundredaar senere er der en Antydning til Varme, idet der blandt Sakristiets Inventar opføres en 2-etages Kakkelovn. Denne Ovn er antagelig bleven anskaffet af Hensyn til de Spædbørn, der maatte vente paa at blive indført til Daaben. I 1867 blev den afløst af en Cindersovn. (140)

Omsider rejste der sig dog et Krav om at faa Kirken opvarmet, og i Vinteren 1870—71 blev der dannet en Komité for at skaffe Pengene dertil, da Kirkens Kasse ikke havde Midler til at bekoste Kakkelovne. Det lykkedes, og den 17. Marts 1871 kunde Byens Avis meddele, at »Middelfart Kirke var i Søndags (den 12. Marts) for første Gang opvarmet ved Hjælp af to store Ovne, som ere tilvejebragte ved frivilligt Sømmenskud. Ved Hjælp af to Skorstene, der ere murede op i Kirkens nordvestlige og sydøstlige Hjørner, ledes Røgen bort.« (141)

Med Varmen fra disse to Ovne var det dog kun smaat bevendt, thi jeg erindrer fra min Barndom (i Halvfjerdserne), at naar mine Forældre Vinterdage gik til Kirke, medførte de baade Fodpose og Rejsetæpper for at kunne holde Varmen.

Efterhaanden blev der almindelig Stemning for at faa Kirken bedre opvarmet, og i 1901 indhentede derfor Kirkeinspektionen Tilbud paa et Centralvarme-Anlæg. Derom blev der vekslet en Del Breve, men der blev intet deraf, Anlægget vilde blive for dyrt for Kirkens Midler. (142) Man nøjedes da med, at der anskaffedes to store Kirkeovne, som blev leveret af det herværende Jernstøberi, og efter sigende blev den ene skænket af dets Ejer, Etatsraad P. Hess.

Disse to Ovne har siden da opvarmet vor Kirke tilfredsstillende, undtagen naar Vinden er NNO, da er der Besvær med den vestlige Ovn, som ofte vil ryge, skønt dens Skorsten rækker helt op over Taarnets Gavlspejs.

Derfor vil Menighedsraadet gerne have anskaffet et Centralvarme-Anlæg, naar Kirkens Økonomi en Gang kan overkomme det.

Adgangen til Orgelpladsen

var indtil i Aaret 1900 ad en Trappe inde i Højkirkens nordvestlige Hjørne, men da Orgelet samme Aar blev hævet 5 Alen, bortfaldt denne Trappe tillige med den derunder værende lukkede Stol, og der anbragtes da en Dør i Højkirkens vestre Mur i Taarnrummet, og Adgangen til Orgelpladsen har siden da været gennem Vindeltrappen til Taarnet. (143)

Tavlerne til Salmenumre

var indtil 1898 sortmalede med hvide Tal. De blev da afløst af de nuværende Egetræstavler, som med deres udskaarne Gavlforsiringer staar godt til Stolenes Billedskærerarbejde.

Disse Tavler blev bekostet af de daværende 3 Borgere: Pastor C. Knudsen, Borgmester, Assessor H. C. M. Møller og Jernstøber P. Hess.

De dertil hørende 334 Stk. Malmtal blev leveret og skænket af Gørtler P. Grønning af Odense, der var født her i Byen. (144)

Indgangsdøren til Vaabenhuset

nævnes første Gang i Kirkens Regnskaber for Aaret 1689—90. Den maa da have været meget brøstfældig, eftersom Kirkeværgen anfører følgende Bemærkning om Anskaffelsen af den nye Kirkedør: »Maatte endelig en ny Kirkedør gøres, eftersom den gamle var saa ganske forfalden i Stykker, at den kunde intet hjælpes, og ej heller holde Svinene ude, som ofte om Natten gik ind i Kirken og gjorde Skade, brugt til den baade ude og inde . . . 9 Egedeller (Planker) . . . ialt 39 Mark 7 Skil.« (145)

Maaske er det den, der blev brugt indtil vor Tid, den var slet og ret, men midt paa Døren var der et meget smukt Bronzebeslag, som desværre forsvandt, uden at det kunde oplyses, hvor det var blevet af, eller hvem der havde tilegnet sig det.

To store Oliemalerier

af tidligere Sognepræster er ophængt i søndre Kirkeskib overfor Opgangen til Prædikestolen, nemlig:

Pastor Albert Leth, 1837—1849.

Dette Billede er skænket af Menigheden og er malet af en ukendt Kunstner, der i Aaret 1847 opholdt sig her i Byen, hvor han portrætterede adskillige af Byens Borgere.

Pastor Andreas Leth, 1870—1894,

Søn af fornævnte. Dette Billede er ligeledes skænket af Menigheden og er efter Sigende malet af Kunstmaler Seligmann.

Pastor Albert Leths Billede var tidligere ophængt paa den midterste Pille lige overfor Prædikestolen, men blev ved Aarhundredsskiftet anbragt paa sin nuværende Plads.

VASA SACRA.

Deraf ejer Kirken følgende:

Et Sølvfad til Døbefonten med følgende Inskription:

»Skænket til Middelfart Kirke Anno 1845 af Hs. Exc.
Generallieutenant Christian Ulrik v. Sundt.«

En Alterkalk, 22 cm høj,
en Sølvkande, 25 cm høj,
en Æske til Alterbrød,
et lille Fad til Alterbrød (Patene),
en Si-Ske,
en Kande til Særkalke,
100 Særkalke,

alt fra nyere Tid, af Sølv og uden Inskription.

Desuden opbevares paa Middelfart Folkemuseum en lille Sølvbuddike til Hjemmeberettelse, den blev for 6 Aar siden fundet i et af Kirkens Skabe, og den har følgende Indskrift: »til Hørende Medel Fahrt Kierke 1746.«

Kirkens Indre før Reformationen.

Derom skulde man paa Forhaand mene, at vi intet kunde vide, thi nogen Beskrivelse end sige Billeder fra hin fjerne Tid findes ikke, men der er dog paa anden Vis bevaret noget, som kan komme os til Hjælp.

I Aaret 1507 laa en Mand for Døden og oprettede derfor sit Testamente, i hvilket Sct. Nicolai Kirke her og dens forskellige Altere og Præster betænkes. Dette Testamente er mærkelig nok bevaret, og det giver et Strejflys over et og andet fra en Tid, der i mange Retninger var meget forskellig fra vor.

Det anføres her og lyder saaledes i en mærkelig Blanding af Datidens Dansk og Latin:

In nomine domini amen. Ex quo nichil certius morte et nichil incertius mortis hora, primo terre terram et aninam Deo, deinceps temporalia iuxta animi felicitatem dispono.

Primo Sancti Nicolai kircke uti Melfar halff delen aff myt huss oc gard, meth sodan underschedeningh att viij myn fattiigh børn konde tet ygien løsæ for en skielligh peninghe, och enghen anden. Item vj allne koler til høgæ altar til et altar klede. Item alle myne iernestadebangh oc en ierne lencke til klockestreng. Item i sylffschee til Sanctum Mauricum, oc vj foer ibidem, och myn messe bogh ibidem, oc i corporale. Item ad S. Birgittam ett litt løffkar, oc domino Nicolao iiij skilling. Item ad altare beate Marie virginis iij s, domino Petro haffuer iiij s, Item ad S. Annam iij s, domino Thome iij s. Item ad altare S. Nicolai iiij s. Item ad capellam S. Trinitatis et domino Petro simul j orth rwff. Item domino Michaeli en ny schyortte. Ad altare S. Andree ibidem iij s. Item ad capellam S. Crucis iij s. Item domino Hinrico all then deel, som hand er megh skyldiig utj myn thienste, vthen j march scall hand giffue Henric Trudssen, oc giffue myne fattiig børn ij ortug

malt. Item domino Henrico v korter leysk oc ij alne wew ut deuotus pro me oret. Item Petro custodi ibidem j gryde, so gode som x eller xj s, oc j faar et j lam eidem Petro, som Jes Klemetsøns arffuinge oc Gretæ Klementz er schuldi megh. Item Hans Clausen myn frende een bijstock, och een ny sardugs trøy. Item Scolaribus j tønne øll, som Mas Olssen er meg plictiig. Item Marinæ Atzerssdotter myn thieneste qwinnæ meth hennes børn myt hallff huss oc gard meth hummel garde oc hwes til ligger aff rette halt upp oc nedher for henne lange thieneste oc møde, til then sønder siidæ ligghendes, oc j koo oc j kallff oc so mange faar, som ygen ere, oc alt tet tymmer.

Thette mit testamentum befaler ieg her Henrick Keldssen, Henrick Trudssen, Per Anderssen, Pouil Grydestøber, Hans Claussen, Per Schriuer y Melfar, ath lade tet vdkomme, som thee wille forsware for Gud.

Datum anno Domini millesimo quingentesimo 7mo fferia 3ia valde mane.

Item Marine Atzerssdotter ij myne beste gryder. (1)

Og saaledes paa Nutidens Dansk:

I Guds Navn. Amen. — Da intet er vissere end Døden og intet uvissere end Dødstimen, overgiver jeg først det jordiske til Jorden og Sjælen til Gud; dernæst fordeler jeg, der har min Fornufts fulde Brug, mine jordiske Ejendele.

Først skal St. Nicolai Kirke udi Melfar have Halvdelen af mit Hus og Gaard med det Forbehold, at mine 8 fattige Børn skal kunne genløse det for en rimelig Penge og ingen anden. Ligeledes 6 Alen »Koler« til Højalteret til et Alterklæde. Ligeledes alt mit Jerntøj og en Jernlænke til Klokkestreng.

Ligeledes en Sølvske til St. Mauricius og 6 Faar og min Messebog og et Corporale.

Ligeledes til St. Birgitte et lille Vadskekar og til Hr. Niels 4 Skilling.

Ligeledes til den salige Jomfru Marias Alter 3 Skill., til Hr. Peder 4 Skill.

Ligeledes til St. Anna 3 Skill., til Hr. Thomas 3 Skill.

Ligeledes til St. Nicolais Alter 4 Skill.

Ligeledes til Hellig-Trefoldigheds Kapel og Hr. Peder tilsammen 1 Ort Rug. Ligeledes til Hr. Mikkel en ny Skjorte.

Til St. Andreas' Alter sammesteds 3 Skill.

Ligeledes til det hellige Kors' Kapel 3 Skill.

Ligeledes til Hr. Henrik al den Del, som han er mig skyldig udi min Tjeneste, undtagen 1 Mark, som han skal give Henrik Trudsen og give mine fattige Børn 2 Ørtug Malt. Ligeledes til Hr. Henrik 5 Kvarter »Leysk« (∴ Tøj fra Leyden) og 2 Alen »Wew«, for at han skal bede fromt for mig.

Ligeledes til Kustoden Peder en Gryde, saa god som 10 eller 11 Skilling, og et Faar og et Lam til den samme Peder, som Jes Klemetsøns Arvinger og Grete Klementz er mig skyldig.

Ligeledes til Hans Clausen, min Frænde, en Bistok og en ny Sardugs Trøje.

Ligeledes til Skoledisciplene en Tønde Øl, som Mas Olsen er mig pligtig.

Ligeledes til Marine Atzersdotter, min Tjenestekvinde, med hendes Børn mit halve Hus og Gaard med Humlegaard, og hvad der med rette hører til halvt oppe og nede for hendes lange Tjeneste og Møje, liggende til den søndre Side, og en Ko og en Kalv og saa mange Faar, som bliver tilovers, og alt Tømmeret.

Dette mit Testamente befaler jeg Hr. Henrik Keldssen, Henrik Trudssen, Per Anderssen, Poul Grydestøber, Hans Claussen, Per Skrifer i Melfar at udføre, som de ville forsvare for Gud.

Givet i det Herrens Aar ét Tusinde, fem Hundrede og 7, tredje Dag i Ugen, meget aarle.

Ligeledes Marine Atzersdotter mine 2 bedste Gryder. (2)

Hvad Testator hed vides ikke, thi det nævnes ikke, derimod er Testamentet paatrykt hans Segl, hvoraf dog intet kan tydes, da det er meget defekt. Den Gang og langt senere i Tiden anvendtes i Almindelighed ingen Underskrift, derimod et Segl, som oftest med vedkommendes Bomærke eller Vaaben; det kendte alle paa Stedet. Og man maa erindre, at i hin fjerne Tid var der kun ganske enkelte, der kunde skrive.

Manden — Testator — var sikkert en ældre Præst her ved Kirken, der omtales nemlig hans Messebog og »Corporale«, d. v. s. den viede Messedug, hvorpaa Brødet og Kalken til Nadveren fremstattes. Men den omtalte Mand var jo Præst, og disse skulde den Gang leve i ugift Stand.

Det er rigtigt, thi i Aaret 1074 fik Paven Cølibatsloven vedtaget trods voldsom Modstand fra Præsternes Side. Denne Lov blev dog ikke gennemført i Danmark før et Hundrede Aar derefter, og i Realiteten var det saa som saa med Haandhævelsen af Lovens Mening, thi det blev upaatalt, at mangen Præst fik Børn med sin Husholderske, saaledes har det været Tilfældet med den Mand, der omtales her.

Ved Hjælp af de ovenfor nævnte Oplysninger samt ved Fund, fremdraget i vor Tid, skal der i det efterfølgende gøres et Forsøg paa i Tanken at genfremstille Middelfart Kirkes Indre ved Tiden omkring Aaret 1500, den Gang da Romerkirken endnu stod i hele sin Vælde og ydre Pragt, og den Gang Kong Hans herskede over Danmark, Norge og Sverrig.

Altsaa tager vi Fantasien til Hjælp og hensætter os i Tanken til hin Tid!

Kirken staaer altid aaben fra Morgen til Aften, thi den bruges daglig, vi kan frit gaa ind ad den sydlige Dør (Mandsdøren).

Tæt indenfor staaer tilhøjre en svær Granitkumme fyldt med Vievand, dermed vædede enhver en Finger og gjorde Korsets Tegn for Pande og Bryst, et Symbol paa, at den indtrædende rensede sig fra den ydre Verdens Smuds.

Til venstre staaer en svær, jernbeslaaet Egestolpe, det er Kirkens Blok, den er forsynet med brede Laase og staaer fast i Gulvet, da Halvdelen af den er nedgravet i Jorden.

Tæt ved staaer Døbefonten af Granit med indhuggede Ornamenter.

Et underligt Halvmørke er der i Kirken, thi Vinduerne er faa og smalle, til Dels med farvet Glas i Mønstre, nogle med Billeder af Helgene. De seks svære Piller minder om den Kirke, vi kender, men Gulvfladen i Højkirken og Sideskibene synes saa stor, det er fordi, der ingen Stolestader er, ejheller nogen Prædikestol. Og Rummet er lavere, det er paa Grund af, at der ikke er Hvælvinger, men et fladt Bjælkeloft.

Det dystre Halvmørke, der raader i Kirken, brydes paa en ejendommelig Maade af de mange Altre med deres Billedstøtter og Snitværk, prydet med stærke Farver og Forgyldning.

Over Triumfbuen hænger et stort Crucifix, ved dets højre Side staar i udskaaret Egetræ Jomfru Maria og ved dets venstre Side Apostelen Johannes.

Midt i Koret ses et svagt Lys, det er fra den evige Lampe, der brænder Dag og Nat.

Højaltret er det fornemste, her troner Jomfru Maria i fuld Leægemstørrelse udskaaret i Egetræ, i folderig Klædning, med Jesusbarnet i Favnen og med Fødderne paa Maaneseqlen. Som Himmeldronningen bærer hun paa Hovedet en gylden Krone, om Halsen en Kæde med et pragtfuldt Kors. Statuen er omgivet af mindre Figurer forestillende en Del af Romerkirkens store Helgenskare.

Kronen og Korset blev jævnlig udlaant til Bryllupper, Bruden blev da smykket med Kronen, Brudgommen med Korset. For dette Udlaan har Kirken selvfølgelig faaet en god Betaling.

Præsten bærer Messeklæder, der skinner af Guld og Farver, en lille Kordreng gaar ham tilhaande, rækker ham de forskellige Ting, der bruges ved Messen, og ringer af og til med en Klokke.

Ved Sct. Nicolais Alter knæler en Kvinde hensunken i Bøn, det er maaske en Sømands Hustru, der beder om Beskyttelse for sin Husbond, som er fjernt herfra ombord i et Skib.

Fra Koret gaar vi ind i det nordre Kapel, det er Helligkorskapellet med et Alter prydet af Frelseren paa Korset.

I Sideskibene er der Altre for Sct. Anna, Sct. Jacob, Sct. Andreas, Sct. Mauritius og for Kirkens Værnehelgen Sct. Nicolaus.

Ved et af disse Altre er Lysene tændt, og en Præst holder en Messe for en afdød, det lyder som en uforstaaelig Mumlen, men det er ikke saa underligt, thi Messen læses paa Latin.

Fra søndre Sideskib fører en gotisk Bue ind til Helligtrefoldighedskapellet med et Alter paa den østre Væg.

Vægge og Piller er prydet af Kalkmalerier med bibelske Motiver, og paa flere Steder er anbragt Kirkefaner, der bruges ved Processioner i Kirken og i Byen.

I hele Kirkerummet er der en egen tung Luft, det er Duften af Røgelsen, der anvendes ved hver Messe, og Messe afholdes hver Dag flere Gange.

Kirkens Indre efter Reformationen.

Hvad blev der af den middelalderlige Pragt og Kirkekunst, der fordum smykkede vor Kirke, thi nu er der jo intet tilbage deraf.

Den forsvandt med og efter Reformationen 1536.

Dog næppe paa een Gang, for vi Mennesker holder i religiøs Henseende stærkt paa det tilvante, og der gik sikkert Aartier, inden Menigheden blev fortrolig med den nye Lære og de nye Skikke, som denne indførte.

Fra de store Byer, der havde flere, ja ofte mange, Kirker og Klostre og et stort Præsteskab, ved vi, at Reformationen kom som en Befrielse for Romerkirkens Aag, dér kunde det hælde, at ivrige Tilhængere af Luthers Lære stormede ind i Kirkerne og ødelagde Altrene.

Saadant har næppe fundet Sted i de mindre Byer eller paa Landet: I Middelfart var der kun een Kirke, Sognekirken, Klostre har her aldrig været, her er sikkert Forandringerne fra det gamle til det nye sket lidt efter lidt.

Nidkære, protestantiske Præster har vel nok efterhaanden faaet fjernet Altre og Tilbehør fra Pavekirkens Tid. Ofte mod Befolkningens Vilje, thi fra flere Steder ved man, at Menigheden stred imod Befalinger om at bortskaffe et eller andet Helgenbillede. Og det, at man endnu af og til paa Kirkeløfter kan finde saadanne udskaarne Figurer, kan tyde paa en passiv Modstand imod, at disse Minder om den gamle Kirke blev fjernet fra Kirkens Bygning.

Vistnok er vor Kirke lidt efter lidt bleven ribbet for sine Altre og Helgene, Kalkmalerierne er blevet overkalket, og det før saa brogede Rum fik nøgne, ensformige, hvide Vægflader, der virkede køligt og trist mod den forrige Tids rige Pragt.

Kalkmalerier har der været forskellige Steder i Kirken, men antagelig er næsten alt gaaet til Grunde, udslettet ved Murerarbejde i Aarhundreders Løb.

Nogle faa Rester er dog fornylig blevet fremdraget. Paa den nordste nordlige Del af Buen mellem Højkirken og Taarnrummet blev der i 1933 bemærket Rester af et Kalkmaleri i ca. 1½ m Højde fra Gulvet. Da alle senere Kalklag var fjernet, fremkom der et meget medtaget Billede: et Fartøj med 2 Master. Mulig har det været en Del af et Billede med Sct. Nicolaus, hvis Symbol er et Skib. Efter dets Anbringelse kan det formodes, at denne Helgen har været malet dér i hel Figur bærende et Skib.

Lige overfor paa den sydlige Taarnbue og i samme Højde fandtes der ogsaa Rester af et Kalkmaleri, men deraf var der saa lidt bevaret, at det ikke kunde skønnes, hvad Billedet havde forestillet.

Da det sydlige Kapel Aaret efter skulde kalkes, var man saa heldig paa den søndre Mur at finde betydelige Rester af Kalkdekorationer, idet der paa det inderste oprindelige Kalklag fremdroges tre Viekors, alle af samme Dimensioner, men varieret i Farver og Omfatning. Denne bestaar af Pigge og forklares at være Symbol paa Tornekronen. (3)

Disse Viekors er nu bleven restaureret i deres oprindelige Farver: rødt og graasort, Underkantens Afstand fra Gulvet er 1,65 m, deres Diameter er 46 cm. Hvad der manglede af Tegning og Farver er nu skraveret.

Den af Helgenskaren, der længst holdt Stand, var Jomfru Maria; et halvt Aarhundrede efter Kirkeforandringen tronedede hun der endnu, thi da Biskop Jacob Madsen i Aaret 1588 var her, anfører han i sin Visitatsbog, at Værgerne »loffuit at tage det Alter neder i Kerken, Jomfru Marias Billit paa«. Da blev hun vel nok fjernet tillige med sit Alter, thi Bispen var meget nidkær mod alt, hvad der stammede fra Romerkirkens Tid. Efter hans Tilskyndelse er formentlig megen middelalderlig Kirkekunst gaaet til Grunde i Fyens Stifts Kirker.

Dog ét Symbol forblev uanfægtet af den nye Lære og er i vor Kirke den Dag i Dag, nemlig Crucifixet, det hænger nu, som vist nok ogsaa den Gang, over Triumfbuen, egentlig et skønt Tegn paa, at trods Romerkirkens og Lutherdommens meget afvigende Anskuelser er det den samme Kristus, der er Kærnen i vor Tro.

Aarhundreder er gaaet hen over Middelfart, siden dens Kirke stod i det fulde middelalderlige Skrud, og Erindringen derom er forlængst udslettet.

Da hændte det for faa Aar siden — 1933 —, at der blev gjort et Fund, hvorved Minder fra hin fjerne Tid blev fremdraget af Jordens Skød.

Det fundne blev straks indsendt til Nationalmuseet, da man forstod, at det var noget ganske usædvanligt, og det vakte megen Opsigt baade her og i Udlandet.

Fundet bestod af en Krone og et Kors, begge Dele fra Middelalderens sidste Tid og af forgyldt Sølv i ypperligt Arbejde. Efter al Sandsynlighed er de i Aaret 1523 røvet fra Middelfart Kirke, hvor de formentlig har prydet en Madonna-Statue.

»Har Kronen nu været en Helgenkrone eller en Brudekrone? Der behøver i Virkeligheden ikke her at være Tale om et »enten — eller«, ligesaa tænkelig er et »baade — og«. Det er nemlig overmaade sandsynligt, at Kirken allerede i Middelalderen har gjort sig Votivkronerne frugtbringende ved at udlaane dem, ligesom det senere var Skik og Brug med Brudekronerne.« (4)

Korset, der blev fundet sammen med Kronen, har vel hørt til samme Helgenfigur, og det antages altsaa, at begge Dele har været udlaant til Bryllupper, hvor da Bruden bar Kronen og Brudgommen havde Korset om Halsen.

Dette sjældne Fund blev som »Danefæ« afleveret til Nationalmuseet, men Middelfart Museum fik af en anonym Velgører skænket fortrinlige Kopier af begge Dele.

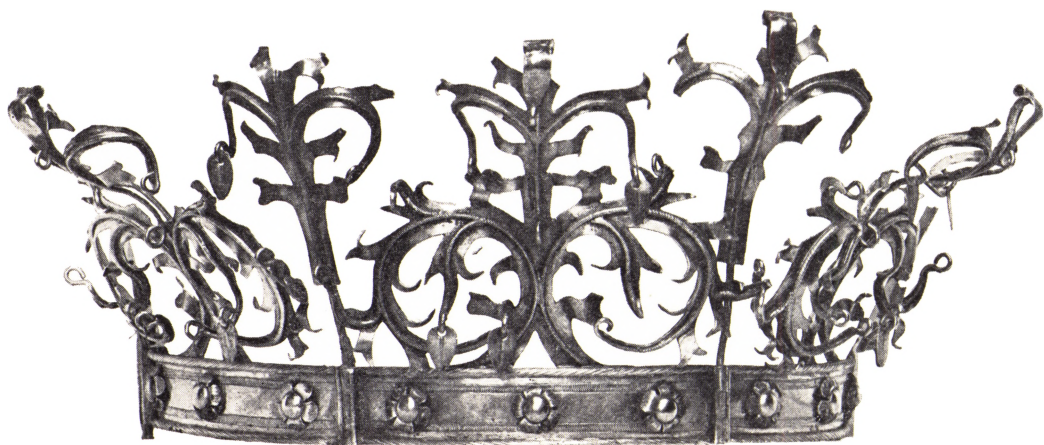
Mærkeligt nok, at disse gamle Sager der i ca. fire Aarhundreder havde været skjult og var bleven glemt, atter skulde se Dagens Lys i vor Tid:

I et lille Hus paa Torvets Nordside (Nr. 2) skulde der indrettes en Restaurant. For at opnaa den Loftshøjde, Loven kræver, maatte Gulvet i et af Værelserne sænkes ca. $\frac{1}{2}$ m, og den opgravede Jord kastedes ind i et Naboværelse, under hvilket der laa en Kælder, der skulde fyldes. Det var ved at jævne og stampe denne Fyld, at Arbejdsmand H. P. Hansen den 3. Oktober 1933 blev opmærksom paa Sagerne, først Korset og derpaa Kronen, der, da han fandt den, var skilt i sine enkelte Bestanddele. Efter hvad han og hans Arbejdsfælle, N. Larsen, har oplyst, skal de have ligget under

en gammel Brolægning i en lille, med Kul og Aske opfyldt For-
dybning, ved hvis Sider stod røg- og ildsværtede Munkestensbrok-
ker, hvorfor de ganske naturligt opfattede den som et Ildsted.
Samme Aften blev Sagerne afleverede til Formanden for det sted-
lige Museum, Branddirektør Chr. Behrendt, hvem Nationalmuseet
skylder Tak for den gode Bistand, han ved denne Lejlighed paa
saa mange Maader har ydet det. Ved Modtagelsen var Kronen ret
defekt, dels paa Grund af den noget ublide Medfart, den havde
lidt, dels fordi flere Dele allerede fra gammel Tid havde været
afbrækkede. Ved en et Par Dage senere foretagen Gennemsoldning
af Fylden lykkedes det imidlertid takket være Museumsbetjent Køh-
lerts enestaaende Omhu og Øvelse at finde tre store Brudstykker
foruden talrige mindre Stumper. — Kronen er ikke blot et ypper-
ligt Stykke Kunstindustri. Den er desuden rent kulturhistorisk set
en sjælden og fremragende Forøgelse af Museets Samlinger. Thi
selv om Museet fra gammel Tid ejer hele tre Brudekroner, kan dog
ingen maale sig med Middelfartkronen i Ælde, ligesom ingen af
dem er dansk. (4)

Ganske naturligt søger man at udfinde, hvorfor disse skønne
og kostbare Sager er bleven gemt i et Ildsted, og det eneste, der
med Sikkerhed kan siges om Skatten fra Middelfart, er, at den ikke
er bleven skjult af Frygt for Karl Gustavs Soldater. Mange Enkelt-
heder paa Kronen staar nemlig endnu saa klare og skarpe, at den
kun kan have været i Brug en ganske kort Tid. Og som det senere
skal vises, stammer den fra Middelalderens Slutning. Fundstedet
fortæller os intet. Grunden, hvis Historie kun kan følges tilbage
til 1681, blev i Midten af 18. Aarhundrede delt i to Parceller, og
selve Huset er et almindeligt lille Murstenshus fra 1878. Enten er
Sagerne da vel blevet gemte for at unddrage dem fra Reformations-
tidens haardhændede Konfiskation af Kirkesølv, saaledes som det
f. Eks. kendes fra Roskilde Domkirke. Eller ogsaa er de simpelthen
Tyvekoster, svarende til et Fund, der for en Snes Aar siden blev
gjort i Vejleegnen, og som tydeligt afslørede sig som en Soldats
Krigsbytte. Helt idylliske var Forholdene nemlig ikke i Middelfart
ved Middelalderens Slutning. I 1523 brændte saaledes ikke færre
end 19 Gaarde, for hvilket Borgerne gav Christian II's indkvarte-
rede Ryttere Skylden. Og ved den Lejlighed kan jo adskilligt være
passeret, for ikke at tale om de Maaneder, Johan Rantzau holdt

Byen besat under Grevens Fejde. Mulig kunde Fundforholdene have kastet noget Lys over Gaaden. Nu kan det kun siges, at Kronen havde været indsvøbt i en Lærredsklud, ligesom de Stumper af ildhærdet Klineværk, der fandtes ved en senere Undersøgelse, viste, at en paa Grunden staaende Bygning var bleven ødelagt ved Brand. (4)

Kronen fra Middelfart. 1:2.

Korset fra Middelfart. Forside. 1:1.

Tavlepenge

er en fast Indtægtspost i de ældre Kirkeregnskaber, og derved forstaas de Beløb, der ved enhver Gudstjeneste blev indsamlet til Kirkens Tarv.

De fleste Penge indkom vistnok gennem Klinkpungen (tysk Klinkbeutel), en kegledannet Pose med en lille Klokke i Spidsen, fastgjort paa Enden af en Stang, der var lang nok til at kunne rækkes ind til enhver, der sad i Stolene.

Naar Prædiken var endt, blev der sunget en lang Salme, under hvilken man hørte den lille Klokkes spinkle Klang, medens Klinkpungen førtes fra Stol til Stol.

1688 nævnes »et Par Punge som et Guds barn gav til to Kirke-tavler at fore inden udj og sy med tilhøring« (5), og 1713 er som Inventar opført »2de Baldyrede Taulepunge« (6), maaske de samme, som hint Guds barn skænkede. Desuden en Trætavle og et Skrin, »hvor i Taulepengene forvares.« 1741 opføres »2 broderede Taulepunge og en indlagt Trætaule med en liden Klokke.« Ogsaa nævnes »et Skrin med 3 Laase, hvor Taulepengene forvares.« (7)

Den, der gik med Klinkpungen, fik derfor en liden Betaling, thi i en Aarrække er der en en fast Udgiftspost paa 1 Mk. »for Kirkens Tauler at gaa med.« (8)

Endnu i Aaret 1857 var Klinkpungen i Brug, thi da har Kordegnen i sin »Kladebog« opført, at »Tavler ombæres under Salmen efter Prædiken og ved Daabshandlingen til Børnenes Forældre og Faddere«, senere har han tilført »afskaffet i Marts 59« (1859). (9) Formentlig er den indlagte Trætavle med den liden Klokke blevet anvendt ved Indsamling i Koret.

De i Aarenes Løb indkomne Beløb er ret forskellige, de har vistnok for en Del været afhængige af Tidens økonomiske Forhold.

Et enkelt Aar, 1683, er anført i Kirkens Regnskab »til Indtægt tagen af de fattiges Blok 13 Mk. 8 Sk.«, men Beløbet er ikke ført til Udgift, det maa altsaa være brugt til Kirkens Behov. (10)

Nogle Udpluk af, hvad ialt indkom, thi nogen Specifikation har aldrig været anført:

1664	82	Mark	1670	88	Mark	1675	34	Mark
1713	27	»	1738	89	»	1789	23	Rdl.
1810	26	Rdl.	1820	40	Rdl.	1836	13	»
1844	34	»	1850	49	»	1851	43	»
1854	29	»	1857	40	»	1858	34	»

(11)

Da Ombæring af Tavler og Klinkpunge var afskaffet, ophørte dog ikke disse smaa Gaver til Kirken, de blev lagt i Kirkens Bøsse, men Beløbet dalede stærkt. Grunden dertil var vel nok, at da den direkte Opfordring til at give en Skærv manglede, tabte den Vane sig altid at have Penge med til Gudstjenesten, og det aarlige Beløb blev forringet.

I 1859 var det kun 3 Rdl. 5 Mark 15 Skilling

1861 2 Mark 1 Skilling 1864 2 Rdl. 4 Mark 10 Skilling

1867 intet 1872 3 Rdl.

1895 5 Kr. 1897 9 Kr.

1898 indtraadte, uvist af hvilken Grund, en Forandring, idet der indkom 35 Kr., og i de følgende 18 Aar var det laveste Beløb 18 Kr., det højeste 73 Kr. Med Aaret 1918 ophørte denne Indtægt for Kirken. Men lige til det sidste blev det aarligt indkomne indført i Regnskabet som »Tavlepenge«. (12)

Tidligere blev der ogsaa indsamlet i andet Øjemed.

I et Reglement fra 1857 anføres der, »at Bækkenet udsættes i Vaabenhuset (2 Dreng) saaledes:

1. For Opfostringshuset i København, Nytaarsdag.

2. For Skolekassen i Middelfart

a Fastelavns Søndag

b Søndag efter Mikkelsdag.

3. For Døvstummeinstituttet i København

Konfirmations-Søndag (Paaske).

4. For Skolekassen i Middelfart. Ifølge Kgl. Bevilling af 11.

November 1835 anvendes det indkomne til Indkøb af nye

Testamenter til gratis Uddeling blandt trængende men flittige og sædelige Konfirmander:

- a. 4' Fredag efter Paasken, Store Bededag.
- b. Allehelgensdag.

NB. Udsættelsen bekjendtgøres fra Prædikestolen Søndagen forud.« (13)

Disse Indsamlinger er forlængst ophørt. Til Gengæld foretages der nu, navnlig i de senere Aar, meget ofte Indsamling af Gaver til udenbyes velgørende Formaal, som kan paaregne Støtte fra Mæ-nigheden.

Kirkens Blok.

I vor Bibelhistorie omtales Templets Blok, den hvori der lagdes en Skærv til de fattige. Det er Forgængeren for den Kirkeblok, som forhen var et fast Inventar i enhver Kirke, hvor den havde sin Plads indenfor den sydlige Indgangsdør.

Betegnelsen »Blok« tyder paa noget solidt, paa noget, der kunde modstaa Tyves onde Anslag, og det var en Kirkeblok istand til.

Vor Kirke har ikke mere nogen Blok, har ej heller haft nogen i Mands Minde. I Aaret 1719 omtales, at der »er repareret paa den Blok i Kirken, som var saa øde og forfalden, hvortil gik 2 Lispund (16 kg) Jern, 9 Mk., Arbejdsløn 9 Mk., 2 Laase — 1 ny, 1 repareret — 8 Mk.« (14)

Middelfart Folkemuseum ejer en Kirkeblok, der sikkert er af den forhen brugte Form. Den har en Længde af 1,4 m, hvoraf Halvdelen var sænket under Gulvet. Foroven er den 22 cm i Gennemsnit, forneden 30 cm, overalt er den beslaaet med Jernringe og lukket af tre svære Taskelaase, paa den flade Overkant er der en Sprække til Indkastning af Pengestykker.

Hvad der indkom i Kirkens Blok blev uddelt til de fattige, og det kan formodes, at der desuden forud har været anvendt en Klinkpung til Indsamling for de fattige.

I et Byregnskab fra 1620 anføres der nemlig en Udgift til »Mourids Thomst for hand nogen Aar haffuer ganget met fattig Folcks Pose i Kirche 3 Mark.« (15) Senere findes ingen lignende

Udgifter i Kæmnerens Regnskaber, mulig var det en kommunal Anerkendelse til samme Mourids for lang og tro Tjeneste.

I et af de ældste Kirkeregnskaber (1664—65) anføres »Blockens Penge 64 Mk. 1 Sk. og Tavlepenge 82 Mk.« (16), men i senere Regnskaber nævnes ikke mere, hvad der indkom i Blokken.

Denne blev formentlig kun tømt én Gang om Aaret, saaledes i hvert Fald i Aaret 1742, hvor Fattigforstanderen har indført den 31. December i sit Regnskab: »De Fattiges Skrin eller Blokken blev aabnet og udi Capellanens overværelse befunden efter hans Attest 9 Rd. 4 Mk. 10 Sk.« (17)

Der synes ikke at være bevaret noget om, hvorledes disse milde Gaver indkom, efter at Klinkpungens Ombæring blev afskaffet, og de, der kunde fortælle det, er forlængst døde.

Antagelig har man ordnet det paa den Maade, at der ved Kirskens Indgang blev anbragt 2 Bøsser — saaledes har det i hvert Fald været i de sidste 60 Aar —, i den østlige Side til Kirken og i den vestlige til de fattige, det indkomne blev da anvendt efter Bestemmelsen.

Fra og med Aaret 1918 er alt, hvad der indkommer i begge Kirkebøsser, blevet afleveret til Menighedsraadet, der ved Juletid uddeler hele Summen til trængende i Middelfart og Byens Landsogn.

Siden 1898 er de gamle Blikbøsser blevet afløst af to Messingbøsser, fastgjort paa en Egetræsplade, hvori er indskaaren paa den ene »Kirkebøsse 1898«, paa den anden »Fattigbøsse 1898«.

Tidsmaalere i Kirken.

I flere Kirker var der forhen paa eller ved Prædikestolen anbragt et Timeglas for at paaminde Præsten om at slutte sin Prædiken, naar Sandet var udløbet.

Da der aldrig i Regnskaberne nævnes noget Timeglas, har et saadant næppe været anvendt her.

Derimod har der før været en lille Klokke, som slog i Kirken; 1776 blev der anskaffet en ny Malmklokke til at slaa i Kirken og i 1829 omtales »i Taarnet et Sejerværk, der har en lille Klokke, som kuns slaar inde i Kirken.« (18)

Aaret efter anføres som Inventar, »et Uhr bekostet 1827« for 20 Rdl. (19) Efter Prisen at dømme har det været et Ur kun til dette Brug. Naar det blev fjernet, vides ikke.

Ligbaarer.

I Aarhundreder har det været Skik, at der i Kirken opbevaredes Ligbaarer, hvoraf de fleste tilhørte Laugene.

Egentlig skulde man mene, at Ligbaarer var unødvendige forhen, da alle Jordfæstelser foregik enten i selve Kirken eller udenfor paa Kirkegaarden. Vistnok har et Skønhedshensyn været Aarsagen, idet en Kiste anbragt paa en høj Baare virkede mere anselig end — som det senere blev Skik — opstillet paa Skamler skjult under et sort Ligtæppe.

En ny Ligbaare blev anskaffet 1743 (20); da den kun kostede 3 Mk. 3 Sk., har der næppe været anvendt mere paa den end højst nødvendig, men den var ogsaa kun beregnet til de fattiges Lig.

Samtlige Ligbaarer blev af og til opført som Kirkens Inventarium, saaledes nævnes i 1752:

»6 brugelige og 2 ubrugelige Ligbaarer
 En deraf tilhører Skoemager Lauget
 en » » Fiskerne
 en » » Fænø Bønder
 de øvrige bruges af Liig-Lauget.« (21)

Hertil bemærkede Stiftsøvrigheden, »at de ikke maatte opføres som tilhørende Kirken«, og Kirkeværgen svarede da, at »Kirken haver ikun 2de gamle Ligbaarer, som bruges til de fattiges Lig, de øvrige tilhører Laugene her i Byen«. (22)

Endnu i 1841 var der i Kirken opbevaret 4 Ligbaarer tilhørende Skomager-, Skræder-, Marsvinsjæger- og Liglauget. Marsvinsjæger-nes var indrettet saaledes, at den blev baaren dels paa Skuldrene dels i Bærestænger af 4 Mand paa hver Side. Den var sort, paa Platformen var malet Kranse af røde Roser, og der berettes, at den var den smukkeste af Byens Ligbaarer. Den blev opbevaret i Kirkens søndre Kapel. (23)

Formentlig er Brugen af Ligbaarer ophørt omkring Aaret 1850, og i de følgende ca. 40 Aar blev Ligene baaret til Kirkegaarden med jævnlige Ophold, naar Ligtoget standsede for at skifte Bærere. Der medførtes da altid 2 Skamler, hvorpaa Kisten blev sat under Afløsningen. Denne foregik vistnok i forskellige Etaper paa nogenlunde bestemte Steder, selvfølgelig midt paa Kørebanen, jeg mindes fra min Barndom, at der som Regel blev skiftet Mandskab ved Fisketorvet.

I 1840 fremkom der Forslag om at faa en Ligvogn (24), men det varede længe, ca. 50 Aar, inden en af Byens Vognmænd anskaffede en saadan.

Solskiven.

Et af de ældste Midler til at angive Dagens Timer var Solskiven, en saadan var forhen anbragt paa vor Kirkes Sydside og forblev dér længe efter, at Taarnet var forsynet med et Ur. Mulig

fordi den nu en Gang hørte med til Kirkens Udseende, maaske snarere »til at stille Klokken efter«, thi dens Angivelse af Klokkets slettet var nok saa paalidelig som Urets. (25)

1747 omtales at Soluret blev repareret (26), og endnu i Aaret 1807 er der en Udgift paa 1 Mark 8 Skill. »for Tallene paa Kirkens Solskive at lade male«. (27) Siden nævnes det ikke i Regnskaberne, og denne gamle Tidsmaaler er sandsynligvis bleven solgt som ubrugeligt Inventar.

Begravelser i Middelfart Kirke.

Materialet til dette Afsnit hidrører for største Delen fra Kirkeværgens Regnskabsbog samt af og til fra Middelfart Skifteprotokol.

Fra fjerne Tider, ja vel nok ligefra den Gang Danmark blev kristnet, og Kirkerne blev bygget, var det Skik at begrave de døde indenfor Kirkens Mure.

Der laa ogsaa noget tiltalende i den Tanke, at ens jordiske Rester skulde hvile i Kirkens Skød, i den Kirke, hvor man ved Daaen ben var blevet indlemmet i de helliges Samfund, og hvor man Søndag efter Søndag søgte Opbyggelse og Hvile for Sindet.

Dog var det kun de velstaaende, der kunde tillade sig det, thi Kirken tog sin rigelige Betaling derfor, og den fik en Del af sine Indtægter fra Begravelserne. Men den store Mængde af Befolkningen maatte nøjes med at hvile paa Kirkegaarden.

I den ældre Tid har det vistnok været brugt at begrave de døde, hvor der var Plads dertil under Kirkens Gulv, og fra den Tid er endnu bevaret en Del — ialt 29 — Gravsten.

Disse har oprindelig været lagt over vedkommende afdøde, senere har Gravstenen skiftet Plads, efter at de, hvorom den skulde minde, er blevet glemte, eller Graven har maattet give Rum for senere døde. Men stadig har de ligget i Kirkens Gange, og mange Slægtleds Trin derpaa har efterhaanden udslettet Indskriften, saa vi om de fleste Gravsten — desværre — ikke ved, over hvem de er lagt.

En Undtagelse herfra er to Gravsten, fra 1682 og 1691, som altid har været indmuret i Væggen og derfor er aldeles velbevarede, men de stammer fra en Tid, da der var sket en Forandring med Hensyn til Begravelser.

Henimod Aaret 1650 var man nemlig begyndt at indrette murede Begravelser under Kirkens Gulv, afsluttet af et Plankedække

eller en Lem, og derefter har da været i Brug baade de murede, eller som de ofte benævnes »aabne« Begravelser, og de andre Begravelser efter gammel Skik, hvor der var en ledig Plads under Kirkegulvet. Men de murede Grave var de dyreste og altsaa de fineste og, som det vil ses paa vedføjede Plan, var de anbragt i Koret, Storegangen og ved »Funtens« : Døbefonten, der den Gang var anbragt i den sydlige Udbygning, den som nu benyttes til Ligkapel, men som indtil i Aaret 1871 stod i Forbindelse med Kirkerummet.

Men som Stand og Midler her i Verden gør Forskel paa Mennesker, saaledes forsøger vi ogsaa efter Døden at gøre Forskel med vore afdødes Lig.

Koret var det mest eftertragtede Begravelsessted, derefter nogenlunde lige estimeret: Storegang, »Funtens Chor« (det nuværende Ligkapel), »udenfor Funtens«, og saa følger de billigere: Søndergang, Korsgang, Nørregang og sidst i Rækkefølgen: under Taarnet.

Priserne var efterhaanden dalende, jo længere det blev mod Vest.

Sognepræsten med Familie havde frit Lejersted i Koret, og dér fik desuden de mest velstaaende af Borgerskabet deres Hvilested, især Borgmestrene. Kapellanen havde ikke fri Jord, sit Lejersted fik han som Regel tæt ved Prædikestolen. Flere af Byfogderne blev begravet ved Døbefonten. Kirkeværgen havde som en Art Honorar frit Begravelsessted, men kun af de billigere, vilde han have et dyrere, hvad ofte skete, maatte han betale Forskellen i Prisen. (28)

Man sørgede den Gang i god Tid for at sikre sig sit Lejersted efter sine økonomiske Kaar, men jævnlig ses det, at naar en Borger efter Aars Forløb er bleven bedre situeret, saa erhverver han en dyrere Begravelsesplads.

Saaledes køber Claus Madsen i 1635 et »heelt Lejersted och Begræffuelse udi den synder Kapel«, men da han nogle Aar senere er blevet Borgmester, faar han det ombyttet med en Plads i Koret. Ligeledes Tolderen Hieronymus Langemach og Kirkeværgen Iver Pedersen, de har begge i god Tid bestemt sig til at hvile i Storegang, men faar det senere forandret til Koret; det var det Maal, der vinkede.

De murede Begravelser var til 2 eller 3, en enkelt til 5 Lig, men man kan vistnok antage, at der ofte var anbragt en Del flere, naar der i en Slægt havde været mange Dødsfald. Og ligesom Fa-

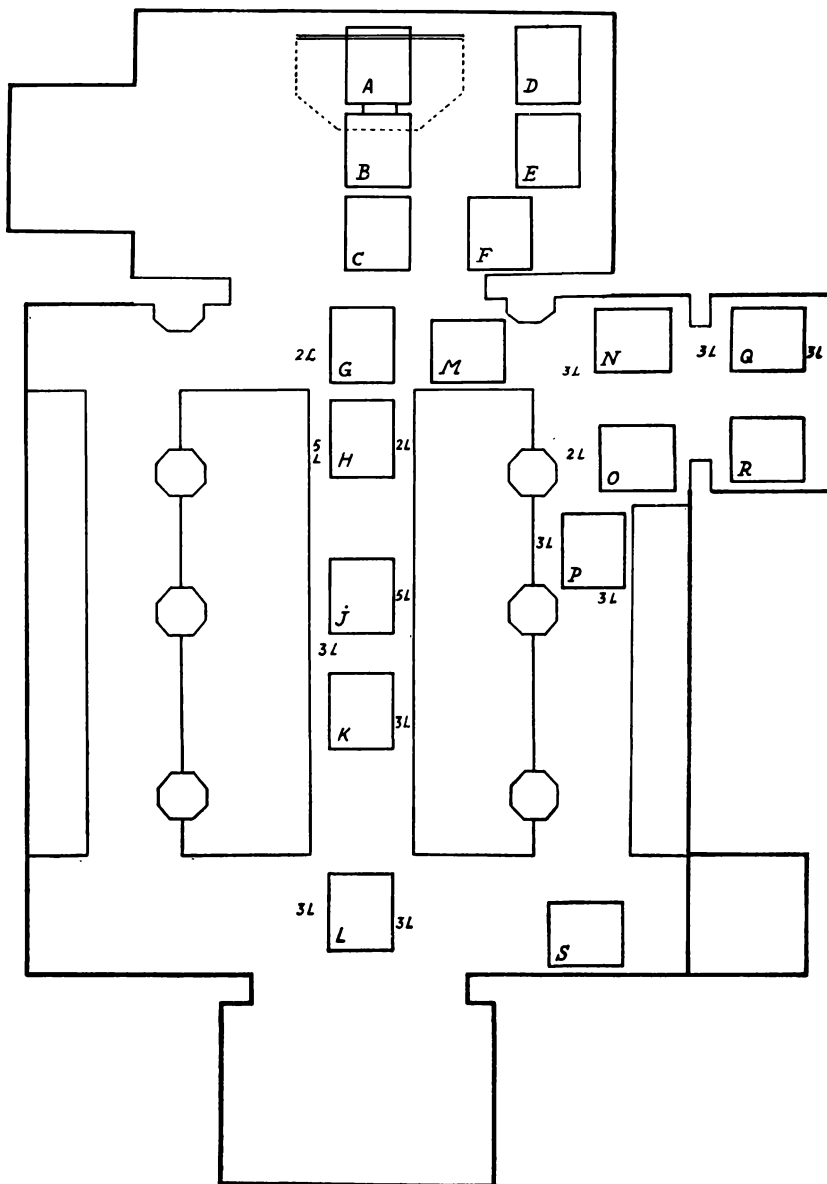
milierne gerne beholdt deres Slægts Gaarde, saaledes finder man, at de helst fik deres døde stedet til Hvile i Slægtens Gravsted. Dette gik derfor jævnlige i Arv fra Forældre til Børn — eller til Ægtefælle Nr. to. Som Regel blev der af Kirkeværgen udstedt Skøde paa Begravelsesstedet, og Betalingen rettede sig efter Gravens Beliggenhed. Desuden blev der betalt et større eller mindre Beløb, naar et Lig blev nedsat, »for Aabningen«, som det hedder i Regnskabsbogen.

Kirkeværgens Regnskabsbog begynder med Aaret 1642, men desværre er den af og til kun lidet oplysende, idet der da er indført en samlet Sum »af Begravelser er annammet«, henvisende til en særlig Fortegnelse derover, som senere er gaaet tabt. Før nævnte Aar findes nogle enkelte Oplysninger om købte Gravsteder.

Dog kan det med Hjælp af Kirkebogen og undertiden fra Skifteprotokollen i det store og hele fremdrages, hvilke Lig der i en Aarrække blev begravet i Kirken, samt hvor de blev nedsat.

De murede Graves Beliggenhed maa omtrent have været som angivet paa hosstaaende Plan over Kirkens Gulv, og de deri nedsatte Lig er følgende:

- A. I Koret under Alteret**, »kaldet Claus Madsens«, købt af ham i Aaret 1638 for 100 Sldr.; 1749 benævnes den Claus Madsens; 1766 »repareret en Begravelse under Alteret.«
- 1653 Borgmester Claus Madsen Bang
 - 1674 hans Enke Anna Rasmusdatter
 - 1695 Borgmester Lorentz Clausen Bang
 - 1718 hans Enke Karen (82 Aar, 8 Uger, 1 Dag)
 - 1729 Anna Hansdatter Bang, Just Majorens Enke.
- B. I Koret vest for A**, kaldet Johan Gosmans. 1716 blev »rep. sl. Joh. Gosmans obne Begr. i Choret, som var ganske brøstfældig«, 1725 »blev gjort en ny Lem udi Choret midt for Alteret . . . fordum Mag. Gosmans . . .« 1770 rep. »en Begr. ved Alteret.«
- 1672 Sognepræsten Magister Johan Gosman
 - 1680 hans Enke Elisabeth Clausdatter Bang
 - 1737 Niels Biegum
 - 1766 Niels Sørensen

- 1773 Købmand Jens Giedings Hustru Anna Hansdatter Juul
 1779 Købmand Lars Jørgensen
 1779 hans Enke Dorthea Sørensdatter
 1782, 1783, 1785, 1786, 1791 Købmand Giedings Børn.

C. I Koret vest for B, 1733 »rep. en Begr. mod Alteret, et Langstykke 12“ Træ over en gewelt Begr. . . .« 1661 købt af Herman Friis for 30 Sldr.

- 1664 Borgmester Herman Friis »i hans sl. Forældres Begr.«
 1667 hans Enke Lisbeth
 1702 Borgmester Hans Juul, betalt 66 Rdl. 4 Mark
 1712 hans Enke Karen Matsdatter
 1758 Mathias Sørensens Hustru, Anna Barbara Johansdr. Juul
 1763 Mathias Sørensen
 1756 Købmand Jørgen Henning Christian Møller
 1768 hans Enke Catharina Lucie Hermansdr. Willer
 1784 Johan Gosman Mathiesens Søn
 1786 — — — Barn.

D. I Korets sydøstlige Hjørne til 3 Lig, kaldet Magister Madsis.

- 1658 Sognepræsten, Magister Mads Mortensen Lime
 1686 Tolderen Hieronimus Langemachs Hustru, Mette Andersdr.
 ? han selv
 1719 Raadmand Mathias Bolts Hustru, Margrethe Bolt (50 Rdl.)
 1721 hans 2. Hustru Anna Johanne Pedersdr.
 1731 thv. Raadmand Mathias Bolt
 1735 hans Søn
 1737 Købmand og Kirkeværge Ifver Pedersen
 1746 Købmand Johan Christopher Godsche (hans Eftermand)
 1761 Købmand Christian Ivarsens Hustru, Anna Gregoria Iversdr.
 1769 Sybilla Melhop Pedersdr., Niels Henrichsens Enke
 1788 Købmand, kgl. Agent Christian Ivarsen.

E. I Koret vest for D til 3 Lig, kaldet Hans Limes. 1718 »forbliver til Arvingerne«.

- 1704 Sognepræsten Magister Hans Lime
 1735 hans Enke Karen Jørgensdr. Taulov

F. I Koret vest for E til 3 Lig, købt 1668 af Christopher Rasmussen for 160 Mark. 1712 »ingen der vilde sig den anstige«, 1766 ejes den af Madam Nielsen.

1672 Christopher Rasmussens Hustru, Annecken Hansdr.

1691 han selv

1698 Peder Olufsen?

1724 Købmand Peder Rasmussen Haurum

1745? hans Enke, Kirstine Mortensdr. Skrelde.

G. »Ret for Chorsdøren«, »nedenfor Chorslaagerne«, købt 1670 af Hieronimus Langemach for 20 Sldlr., 1686 mageskiftede han den med en Begr. i Koret. 1749 kaldet Niels Jørgensens Begr. købt 1725 af Ifver Pedersen, der 1731 mageskiftede med en Begr. i Koret.

1698 Niels Jørgensen

1725 Kirkeværgen, Ifver Pedersens 1' Hustru, Anna Pedersdr.

1738 fhv. Birkedommer Jacob Stribolt

1759 hans Enke.

H. I Storegang til 5 Lig, »udenfor Nr. 3 og 4 af Fruentimmer Stolene«. 1670 købt af Niels Hansen Bang for 20 Sldlr., med Tilladelse til, at de maa lade den forarbejde til en aaben Begravelse, han mageskiftede den i Aaret 1703 med en Begr. »foran Funten«. 1718 købt af Borgmester Herman Willer for 60 Rdlr.

1637? Mads Sørensen Tybrind købt Lejersted i Storegang hans Hustru Ingierd Hansdr.

1689 Borgmester Johan Michelsens Hustru

1691 han selv

1706 Niels Pedersen Bager

1724 Købmand Peder Sørensen

1730 Mathias Pedersens Søn

1739 Borgmester Herman Willer

1744 Hans Juul Pedersen

1748 hans Enke Karen Iversdr.

1752 Borgmester Herman Willers Enke, Anna Hansdr. Juul

1760 ²⁷/₈ Købmand Anders Nielsen Ørsbergs Hustru Johanne Sørensdtr.

- 1760 $\frac{4}{11}$ han selv
 1767 Peder Hansen Mathiesen
 1774 Hans Pedersens Kone, Karen Hansdtr. Juul.

K. I Storegang til 3 Lig, købt af Niels Kindstrup i 1678 for 60 Mark »foruden de 15 Sldr. og andet hand tilforn derfor gifuet hafver«. Hjemfalden 1718, »gjort til rette« 1744, benævnes endnu 1749 Niels Kindstrups Begravelse.

- efter 1680 Elsen Stafensdatter, Niels Kindstrups 1. Hustru
 1685 Raadmand og Kirkeværge Niels Kindstrup,
 (hans 2. Hustru Mette Hansdtr. Bang begr. i Bogense).
 Det synes ikke, at der senere er blevet nedsat Lig i denne Begravelse.

L. For Enden af Storegang mod Orgelet, til 3 Lig. 1661 købte Peder Lauritsen Biørn denne Begr., »som haffuer werit deris forfædris«. 1715 blev den repareret, da den var ganske forfalden, ligesaa 1736, hjemfalden 1718.

- 1661 Raadmand Peder Lauritsen Biørns 1. Hustru
 1664 han selv
 ? hans Enke Karen Pedersdtr.
 1692 Peiter Madsen Bagers Hustru
 1726 han selv
 1762 Købmand Jens Hassel, »under Orgelet«
 1762 Købmand Thomas Sabros Hustru, »under Orgelet«
 1781 Majorinde Sophie Christiane v. Zülów (84 Aar) »i Peder Lauridsens Begr.«
 Mulig er de i 1692, 1726 og 1762 nævnte Lig blevet nedsat i Nærheden af denne Begravelse.

N. I Søndergang, østre Ende, »foran Funten«, til 3 Lig. 1661 »betalte Steffen Steffensen for sin s. Hustrues Leyersted och sit Leyersted, som er ved den øffuerste Pille, som hvor Klockestrengen bindes ved, och gaff til Kircken Penge tredue Sletdaler«. 1703 købt af Niels Hansen Bang.

- 1661 Steffen Steffensens Hustru
 ? han selv
 1687 $\frac{15}{4}$ Rasmus Byfoged (52 Mark)

- 1709 Byfoged Niels Hansen Bangs Hustru
 1714 Peder Bangs 2 Børn
 1718 Byfoged Niels Hansen Bang
 1719 Peder Bangs Barn
 1720 Peder Nielsen Bang.
 1731 »for salig Niels Bangs Begravelsessted her i Kirken, over hvilken Lugerne vare ganske forfaldne og udelige, saa at ingen kunde gaa paa dem uden Fare, saa i Hensende at ingen af Arvingerne er herved Stedet, som kan holde den aabne Begr. vedlige, er bekostet 6 Fjælle 10 Mark, et Stk. Egetræ, som blev lagt tværs over Graven, hvorpaa Fjællene ligger, 5 Mark«. Atter istandsat 1736 og 1741.

O. I Søndergang »foran Funten«. 1698 »ladet fly Thomas Nielsens aabne Begravelse, som var ganske forfalden«, 1704 atter forfalden, »ingen Arvinger fandtes, der samme sig vilde antage . . .«, 1710 nedfaldt den, repareret paa Kirkens Bekostning for 9 Mark 14 Skilling. 1733 købt af Raadmand Søren Pedersen.

- 1674 Byfoged Thomas Nielsen
 1735 fhv. Raadmand Søren Pedersen
 1745 Anders Sørensen
 1749 Raadmand Søren Pedersens Enke
 1781 Søren Nielsens Søn »i den saakaldte Søren Pedersens Begr.«
 1783 Søren Nielsens Søn »næst udenfor Leves«.

P. I Søndergang til 3 Lig. 1718 kaldet »forhen Johan Borchensfeldts Begr.«

- 1672 Raadmand Johan Borchensfeldt
 ? hans Enke Margrethe
 1709 ²/₁ (eller i Decbr. 1708) Borgmester Hans Svendsen
 1712 hans Enke Margrethe Borchensfeldt
 1719 Tolder Henrik Brandt
 1733 Jørgen Laursen, senere optaget og begravet i Indslev Kirke,
 ? Henrik Brandts Enke
 1736 Nicolaj Brandts liden Søn
 1742 Tolder Lars Nielsen
 1750 Nicolaj Brandts 1. Hustru, Elisabeth Magdalene Pedersdtr.

1763 Tolder Lars Niensens Enke
 1764 Nicolaj Brandts 2. Hustru
 1767 han selv.

Q. I Søndre Kapel til 3 Lig, købt 1687 af Karen Madsdatter
 Lime »udi det Udskud hos den sønder Side, som Funten
 staar udi, nemlig i den østre Ende af samme Udskud, for
 6 Sletdaler, da Manden døde, og skal atter betales 6, naar
 hun skal nedsættes«. 1736 nedsunken, opfyldt med Jord.
 1687 Hr. Berthel Jørgensen Taulov, fordem Sognepræst til
 Asperup og Roerslev,
 ? hans Enke Karen Madsdr. Lime.

R. I Kapellet, vestre Ende, »i Udskuddet i Syd«. 1691 »opfyldt
 en gammel aaben Begravelse i Funtens Chor i hvilken alt
 Tømmerværket var bortraadnet og nedfalden i Graven, da
 man ikke uden Frygt og Fare kunde gaa derind at døbe
 Børn«, herfor 2 Mark. Købt 1703 af Jep Juuls Arvinger
 for 60 Rdlr., hvori fragaar 20 Rdlr., da den salig Mand
 var Kirkeværge.

1699 Anna Barbara Johansdr. Gosman, Jep Juuls Hustru,
 1703 Kirkeværge Jep Hansen Juul
 1730 Johan Gosman Juul (i hans Faders Begr.)
 1752 Anna Pedersdr. (hans Efterleverske)
 1760 Woldemar Zacharias Holm (hendes 2. Mand)
 1779 Søren Mathiesens Søn (i den Begr. »hvor Funten har staaet«)
 1791 Søren Mathiesens Barn
 1799 hans Hustru Appolone.

I Kapellet, paa dets Gulv. 2 Stensarkofager fra 1752 til 1870,
 da de blev sænket ned under Gulvet.
 1752 Amtsforsvalter Heinrich Leve,
 1762 hans Enke Anna Sørensdatter.

S. I Kirken ved Indgangsdøren fra Vaabehuset. 1661 købt af
 Morten Poulsen, Begr., »som er indenfor Kircke=Dørren«, for
 20 Sldl., desuden fik han Tilladelse til »at lægge en Sten
 paa Graffuen, och at sette et lidet Epitaphium op offuer
 den neste Pille . . .«

- 1660 Maren Lauridsdtr., Morten Poulsens 1. Hustru,
 1662 Morten Poulsen
 1669 Niels Bangs 2de Børn
 1682 Karen Pedersdtr., Morten Poulsens 2. Hustru, senere gift
 med Niels Hansen Bang.

Begravelser i Middelfart Kirke uden nærmere Angivelse.

- 1631 Birgithe Rygbierg, 32 Sld.
 1635 Raadmand Jørgen West og Hustru, 30 Sld.
 1638 Mads Sørensen og Hustru, 30 Sld.
 1644 Raadmand Morits Andersen og Hustru
 1657 Laurids Diur og Hustru Lisbeth
 1663 Billedhugger Jens Nielsen, i den smalle Gang ved Præ-
 dikestolen,
 1665 Gerhardt Mittelsdorph, 20 Sld., i den søndre Gang ved
 Prædikestolen,
 1666 Jens Henrichsen, 30 Sld., næst op til den øverste Pille
 i Koret,
 1681 Ingeborg salig Povels, som blev lagt i Koret,
 — $\frac{7}{1}$ Knud Friises Quinde
 — $\frac{1}{2}$ Knud Friis
 1689 Michel Jensens Hustru
 1698 Borgmester Mathias Bolts Moder
 — Jens Borrings Hustru
 1700 Michel Jensens Hustru
 1712 Raadmand Mathias Bolts Svigerinde, Anna Jensdtr., — i
 Taarnet —
 — Mette Clausdtr. Lehrmand, sl. Hr. Oluf Guldbiergs, — i
 Søndergang under Stolene —
 1714 Forpagter paa Hindsgavl Christen Clausens Hustru
 1733 $\frac{30}{4}$ Færgemand Mathias Mantzens Hustru
 — $\frac{28}{7}$ han selv
 1734 Færgemand Kaptajn Lilienskjold — i Taarnet —
 1735 Poul Sørensens Enke, i Koret
 1736 Kapellanen Hr. Busch, i Søndergang v. Prædikest.
 — Hendrik Kobbersmeds Hustru do.
 1737 han selv do.

- 1738 Byfoged Niels Olsen, i Nørregang,
— hans Hustru, do.
- 1741 Kordegn Jens Mogensen
- 1749 Peder Laursens Hustru Margrethe Laursdr. Mørck,
i Søndergang,
- 1754 $\frac{1}{9}$ Overformynder Peder Laursen, do.
— $\frac{22}{10}$ Peder Laursen Mørck hans Søn, do.
— Salomon von Havens Søn, do.
- 1769 Gregorius Philip Holm do.
- 1758 $\frac{1}{8}$ Byskriver Mads Lydums Hustru Marie Katrine Neumann,
i Nørregang,
— $\frac{22}{12}$ han selv do.
- 1772 Simon Michelsen
- 1773 Kordegn Lars Aalborgs Enke
— Jomfru Wielandt
- 1776 Fru Rosenvinges Søn
- 1777 Oberst v. Wintherfeldt, i Søndergang
- 1780 Oberst v. Sylow
- 1781 Jomfru Bremer, i Nørregang
- 1778 Hr. Bredals Søn Mathias, 14 Aar, i Sakristiet,
- 1791 Sognepræsten Hr. Søren Bygbal Bredal, i Sakristiet,
- 1795 Sognepræsten Hr. Hans Jørgen Birch, »i Choret ligefor
Sølvskabet«
- 1794 Major v. Sehestedt, under Orgelet,
- 1805 Præsteenken Md. Cathrine Bredal, i Sakristiet?

Indtil omkring Aaret 1750 var Begravelse i Kirken almindelig for alle dem, der havde Midler dertil, men ved den Tid mærkes der en Forandring i Anskuelserne derom. Det begynder i 1749, da Kirkeværgen, Josias Møller, bliver begravet paa Kirkegaarden og 10 Aar senere Byfoged Thomas Beck, og de skulde dog begge være selvskrevne til Hvilested under Kirkens Gulv.

Det givne Eksempel blev fulgt af flere Borgere, men dog især af saadanne, der kun havde boet i Byen i en kortere Aarrække.

De gamle Slægter holdt fast ved deres Gravsteder i Kirken.

Thi der var i Middelfart nogle Slægter, som førte an i Byen, de sad inde med Formuerne og de store Gaarde, der blev holdt sammen ved Giftermaal, og deres Tal forøgedes med enkelte frem-

mede, som fik Borgerskab og dannede sig en anset Stilling, de blev gerne indgiftet i de førende Slægter og derved optaget i dette højere Borgerskab.

I Aaret 1749, medens Begravelser i Kirken endnu stod i fuldt Flor, blev følgende Regulativ fastsat derfor: (29)

I Koret:

A	1.	Claus Madsens murede Begravelse under Alteret, om den skulde sælges til fremmede, da taxeres den for	70	Rdl.
B	2.	Magister Johan Gosmans Begravelse, da eftersom den har den Beskaffenhed, at ingen kan komme i Claus Madsens Begravelse, førend (uden at) de skal igennem Mag. Johan Gosmans, saa taxeres den for	50	—
C	3.	Hans Juul og deres Begravelse taxeres for	50	—
D	4.	Magister Madses (Mads Limes) Begravelse, stor til trende Lig	60	—
E	5.	Magister Hans Limes Begravelse, stor til 3 Lig..	80	—
F		Endnu en aaben Begravelse som er med Jord fyldt, stor til 3 Lig.....	60	—
		De andre Lejersteder i Koret, som ikke er murede, pro persona	20	—
		De Lig, som bliver nedsat i de aabne Begravelser, for Aabningen.....	5	—
		for et Barn, for Aabningen	3	—

Udenfor Koret i Storegang:

G	6.	Niels Jørgensens murede Begravelse taxeret for..	30	—
H	7.	Førrige Borgmester Herman Willers murede Begravelse (den var til 5 Lig) taxeret for	70	—
K	8.	Niels Kindstrups Begravelse taxeret for	40	—
L	9.	Peder Laursens — — —	40	—

Ved Daaben:

N	10.	Byfoged Niels Bangs Begravelse taxeret for.....	40	—
O	11.	Thomas Byfogeds — — —	26	—
Q	12.	Bertel Jørgensens — — —	30	—
R	13.	Jep Juuls — — —	30	—

	Udi Søndergang:	
P 14.	Tolder Brandts Begravelse taxeret for	50 —
	Udenfor Koret og i Storegang:	
	De andre Lejersteder, som ikke er aabne	16 —
	Under Stolene i Storegang:	
	à Lejersted	10 —
	Søndergang:	
	De Begravelser som ikke er aabne,	
	à Lejerstedet pro persona	12 —
	Under Stolene à Lejersted	8 —
	Ligefor Kirkedøren og nordpaa:	
	à Lejersted pro persona	12 —
	Nordregang:	
	à Lejersted pro persona	10 —
	Under Taarnet:	
	à Lejersted pro persona	10 —
	under Stolene sammesteds	8 —
	Udi Vaabenhuset:	
	à Lejersted pro persona	6 —

Under Stolene og i Vaabenhuset har der dog kun været faa Begravelser i Middelfart Kirke.

Men, som nævnt, henimod det 18. Aarhundredes Slutning blev der færre og færre Begravelser i Middelfart Kirke. De gamle Dages Anskuelse derom havde forandret sig, og dertil bidrog vistnok ogsaa, at det efterhaanden var tyndet ud i de gamle Slægter.

Det understreges stærkt af, hvad der skete i 1784.

Da gav Kirkens Direktion — Stiftamtmand og Biskop — den 4. Februar Ordre til at undersøge Ejendomsforholdet angaaende Kirkens aabne Begravelser, og ved den Lejlighed blev følgende indført i Regnskabsbogen om deres Ejere: (30)

A omtales ikke.

B Købmand Gieding, »som vel ikke skal have noget Skjøde paa det ham tilhørende Begravelsessted i Kirken, men, som bekendt er, ved Arv skal være tilfalden hans Formand, hvis Enke han igien indtraadte i Ægteskab med«. Han beholder det, mod at han uden Byrder for Kirken holder det vedlige.

- R Købmand Mathiesen »med hvem det haver samme Beskaffenhed som med Sr. Giedings Begr., saa beholder han det paa samme Maade. Er Vesten for Leves.«
- C tilhører sl. Nielsens Enke, Petrine Severina, findes tilfyldt med Sand. »Begr. er med østre Ende tæt til Giedings, og denne er midt for Alteret med østre Ende strax ved Knæskammelen nedenfor Jern-Verket«.
- D I samme befandtes af Hr. Agent Ivarsen 1 Lig (3: af hans 1. Hustru). »Endskiønt nu denne Begravelse virkelig er Kirkens, saa indfandt sig dog Hr. Agent Ivarsen og overleverede en Resolution af Kirkens Direktion dat. 25/10 1780, hvorefter han for sin Person er tilladt at, naar han ved Døden afgaar, skal have Sted for sit Lig i denne Begravelse uden noget derfor til Kirken at erlægge Denne Begravelse begynder ved Østre Ende af Koret til Søndens Side«.
- E Næst efter paa samme Sted, bliver stillet til Auktion.
- F Vesten for, lige ud for Kordegnens Stol, bliver at sælge.
- L Midt i Korsgangen lige for Kirkedøren, denne sælges.
- H i Store Gang lige for Hr. Kammerherre Adellers og Byfogdens Stole, denne sælges.
- N i Sønder Gang tæt ved og Norden for Søren Nielsens Begravelse, i Linie for Leves Begr., denne sælges.
- O er i Sønder Gang Søndens for Nr. 8 (= N) og har atter Leves Begr. Søndens for, den tilhører Sr. Søren Nielsen og er hans Ejendom.
- P i Sønder Gang lige for Sønder Stole Nr. 4, 5 og 6, denne tilhører sl. Søren Nielsens Arvinger.

En Del af de forhen nævnte murede Begravelser nævnes ikke i ovenstaaende, de var altsaa allerede da blevet fyldte med Jord og dækket af Kirkens Gulv.

Ifølge Direktionens Ordre skulde de ledige Gravsteder sælges ved Auktion, hvorom er indført: »Begravelserne blev oprabt til 10 Rdl., men intet Bud, derefter til 2 Rdl., dog ikke en eneste Køber, herefter blev beordret Kirkens Værge, Hr. Postmester Brandt, at han strax faar Kirkens aabne Begravelser Nr. 2, 3, 6, 7 og 8 (= E, F, L, H, N) opfyldte paa Kirkens Bekostning med Jord af Kirkegaarden. Træ-Rammer og Sten forbeholdes Kirken til Bedste«.

Udfaldet af Auktionen tilkendegav tydeligt, at Begravelse i Kirken havde mistet sin Tillokkelse, man foretrak nu at blive jordet paa Kirkegaarden, kun de faa gamle Slægter holdt endnu fast ved den gamle Skik, og deres døde blev begravet i Kirken, indtil det ved Forordningen af 22. Februar 1805 blev forbudt at nedsætte Lig under Kirkegulvet.

Kirken havde som nævnt en god Indtægt af disse Begravelser, men der fulgte ogsaa Udgifter dermed. Stadig melder Kirkeregnskabsbogen om Bekostninger i den Anledning, især naar de afdødes Slægt ikke mere boede der i Byen, »og ingen Arvinger sig Graven vilde antage«, da maatte Kirken lade Graven istandsætte, faa det sunkne Gulv tilrettelagt og forny de møre Trælemme. Saaledes blev i 1691 opfyldt en gammel aaben Begravelse »i Funtens Chor, i hvilken alt Tømmerværket var borttraadnet og nedfalden i Graven, da (saa) man ikke uden Frygt kunde gaa derind at døbe Børn«.

Efter at det sidste Lig var nedsat, blev efterhaanden de murede Begravelser fyldt med Jord og dækket med Mursten, men i lang Tid derefter findes der Udgifter for at jævne Kirkegulvet, thi de gamle Grave gav sig god Tid til at sætte sig, og i 1850 Aarene skete det en Søndag, at da Pastor Fønss gik fra Sakristiet til Prædikestolen, sank han pludselig i til Knæene i Koret, det var en af de gamle Grave, der forsøgte at aabne sin Favn. Og endnu kan man af og til skimte, at Gulvet har sænket sig.

De Borgere der havde købt deres Begravelsessted i Kirken, men som døde, efter at Forordningen af 1805 traadte i Kraft, fik efter Ansøgning fri Jord paa Kirkegaarden.

I den søndre Udbygning (Kapellet) var dog endnu en Del Aar et Minde om den gamle Tid, nemlig Leves aabne Begravelse, to Stenkister som stod der midt i Rummet og adskilt fra Kirken ved et smukt Smedejærngitter.

Denne Leve, der i sin Tid var Amtsforvalter i Assens, havde faaet sin Hustru fra Middelfart, hun hed Anna Sørensdatter og var en Datter af Raadmand Søren Pedersen, der var Stamfader til Byens største og mest velhavende Slægt.

Da Kirkens Styrelse i Aaret 1870 ønskede Leves og Hustrus Kister fjernet for at benytte Rummet som Ligkapel, fik man Myn-

dighedernes Tilladelse dertil mod, »at der forinden i H. t. Lov om Kirkesyn af 19/2 1861 sker offentlig Opfordring til dem, der maatte formene at have noget Krav paa det Gravsted, som ved Capellets Indretning vil være at flytte«. (30 b)

Der meldte sig selvfølgelig ingen, og saa blev de to Stenkister sænket ned under Kapellets Gulv, og to slidte Gravsten med deres Navne er nu det sidste Minde om dem.

Det smukke Smedejærngitter er nu deponeret hos en Borger, der har opstillet det ved Indgangen til sin Have. —

Selvfølgelig var det en skøn Tanke, at ens jordiske Rester skulde hvile i Guds Hus, men med Hvilen dér var det dog saa som saa; Forholdet dermed var omtrent det samme som nu til Dags.

Nu er »Hviletiden« fastsat til 20 Aar, bliver Gravstedet da ikke fornyet, saa maa det give Plads for Efterslægten, og de Rester, der er tilbage af den døde, kommer igen for Dagens Lys, og gaar saa atter, men denne Gang som de bedst kan, ned i Graven, der saa for de kommende 20 Aar officielt er den nye Beboers Hvilested.

Den Gang Kirken aabnede sit Gulv for Begravelser, var der sikkert mangt et Lig, der fik Lov til at forblive lang Tid i Graven, især naar Gravstedet blev bevaret i Slægten, til Gengæld var Gravene (∴ de murede) vistnok ogsaa til Tider fyldt omtrent til Randen med Kister. Men var Slægten ikke mere dér i Byen, og en passende Tid, ca. 20 Aar, forløben, siden det sidste Lig blev nedsat, lod Kirken Gravstedet sælge, og saa blev der gjort Plads for den nye Ejers Slægt. Thi kun meget sjældent findes det, at fjerntboende Arvinger vilde bekoste Graven fornyet.

Hvad blev der saa af de dødes Rester? Ja, dermed kommer vi til en uheldig Side af denne Art Begravelse, thi her var det ikke som paa Kirkegaarden, hvor der kun bliver tilbage de større Skeletdele, medens de mindre blandes med Jorden.

Det var baade godt og ondt, at en Forordning gav Borgerskabets Ret til at benytte Egetræskister ved Begravelse i Kirken. Den honnorte Ambition fornægtede sig ikke, de dyreste og mest holdbare Kister blev foretrukket, naar da Midlerne var dertil.

Af Kirke-Regnskabet faar vi en sjælden Gang lidt at vide om Forholdene.

I 1718 bemærkes om Niels Kindstrups Begravelse, (han døde 1685,) at den »til Kirken er hjemfalden, dog vil der med Ligene

skyldig og vel omgaaes, og de ingenlunde af Graven udkastes, naar den bliver solgt«. Mere staar der ikke.

Der synes at ligge noget bag ved denne Bemærkning, vistnok det, at man har haft en vis Respekt for den afdødes Minde. Niels Kindstrup var nemlig Kirkens Værge fra 1674 til sin Død, han varetog dette Hverv med megen Interesse, og i Aarenes Løb betænkte han Kirken med Gaver. Saaledes 1661 »en liden Æske af tolv Lod Sølf«, 1672 lod han »bekoste den offuerste floy paa Taarnit« og 1674 skænkede han den skønne Lysekroner, »som hænger offuer voris egen graff«. Lysekronen hænger der endnu, og antagelig hviler Niels Kindstrup og hans tvende Hustruer endnu derunder i Kirkens Storegang.

Men, Kirken havde et Benhus, egentlig en uhyggelig Benævnelser for en af Kirkens Lokalteter, dog, det var en Nødvendighed den Gang.

Herom har Kirkeværgen, Ifver Pedersen, indført følgende i Regnskabet for Aaret 1733: »Beenhuset, som blev ryddet, hvilket ej udj Mands Minde har været rydet, mens af Aarsag jeg befrygted, at Vandet, som løb neder af Kirken og udj Beenhuset, skulde have gjort Grundmurene Skade og for at faa Murene efterseet, blev gravet en stor Grav paa Kirkegaarden, hvor Benene blev lagt neder. Til samme Grav at kaste og for at faa Murene efterseet, blev gravet en stor Grav og for at hjælpe til at ryde Beenhuset, hafde jeg 5 Karle udj 2de Dage à 1 Mark pr. Dag, til Folkene, som bar Benene hen udj Graven, betalte jeg 4 Mark. For 50 Læs Jord item og Skarn at bortkjøre, som fandtes i samme Beenhus à Læs 2 Skilling er 6 Mark 4 Skilling ialt 20 Mark 4 Skilling«.

Der maa have været mere end uhyggeligt i det Benhus!

Samme Kirkeværge har med Omhu taget sig af sin Kirke, thi 3 Aar senere indfører han atter en Udgift, nemlig: »til et lidet staket Bænk, som blev sat udenfor det Sted som Beenhuset var (o: er), hvilket blev gjort for at forekomme og forhindre Folkenes Gang ind udj samme Beenhus, deres Uærenlighed der at sætte; dertil 3 Mark 2 Skilling«.

I al sin Korthed giver denne Indførsel et klart Billede af Forholdene. Man har altsaa anvendt Benhuset som et Nødtørftshus!

1780 er der en lille Udgift paa 3 Mark »til Kvist — det var Skolemesteren — for at opsamle Dødningsben og samme ned-

grave«. Den kan tyde paa, at man da var ophørt med at henlægge Benene i Benhuset.

I hygiejnisk Henseende var Begravelse i Kirken ikke heldig. Det kunde endda gaa an med de Lig, der blev nedgravet i Sidegangene med nogle Alen Jord over Kisten. Men de, der blev nedsat i de murede Begravelser dækket i Gulvets Plan af en Luge eller Lemme, de maa til Tider have fyldt Kirken med en skrækkelig Lugt; man tænke sig en svær, overfed Borger, der nylig var sænket i Graven, hvor maa han ikke i længere Tid have erindret Menigheden om sine Resters Nærværelse! Saa det er vist ikke uden god Grund dertil, at Kirkens Direktion i Aaret 1784 befaler Kirkeværgen, »at han haver Indseende med, at Lemmene over de aabne Begravelser ikke om Søgnedagene maa oplukkes og holdes aabne, ej heller at derpaa maa anbringes Jern-Rister eller andre Aabninger, som foraarsager ond og skadelig Stank i Kirken«. —

Begravelses-Højtideligheden, saavel i Kirken som paa Kirkegaardene, har formentlig fundet Sted ved Middagstid.

I Kirkebogen er der to Gange indført noget derom, og det er vistnok sket, fordi det var udenfor Skik og Brug, nemlig: »1733, den 30. April blev begravet Lieutenant Wieses Kjæreste (∴ Hustru) Klokken halvgaaen 8te slet«, og Aaret efter »den 14. Januar, Færgemand, Kapitain Lilienschjold begravnes imellem 4 à 5 slet«. Det har tydelig nok været det usædvanlige Tidspunkt, der har foranlediget Sognepræsten til at bemærke Klokkeslettet.

Ved et enkelt Dødsfald, maa der have været noget ud over det almindelige, som da Joh. Christ. Godske blev begravet 1746 i aaben Begravelse, thi da er der bemærket »med en højjanseelig Comitatus og Følge«. Han blev kun 37 Aar gammel og havde faa Aar iforvejen faaet Byens største Købmandshandel ved Giftermaal med den forrige Ejers Enke.

Og da Postmester Brandts 18-aarige Datter blev begravet i 1784, har Sognepræsten indført i Kirkebogen: »over hende blev holdt af Hr. Bredal en Oration af Prædikestolen og Liig Psalmer blev sjungen under en trauer Musique«.

Gravstenene i Middelfart Kirke.

Skønt der i forrige Tider efterhaanden er bortsolgt en Del Gravsten, er der dog endnu bleven bevaret et betydeligt Antal.

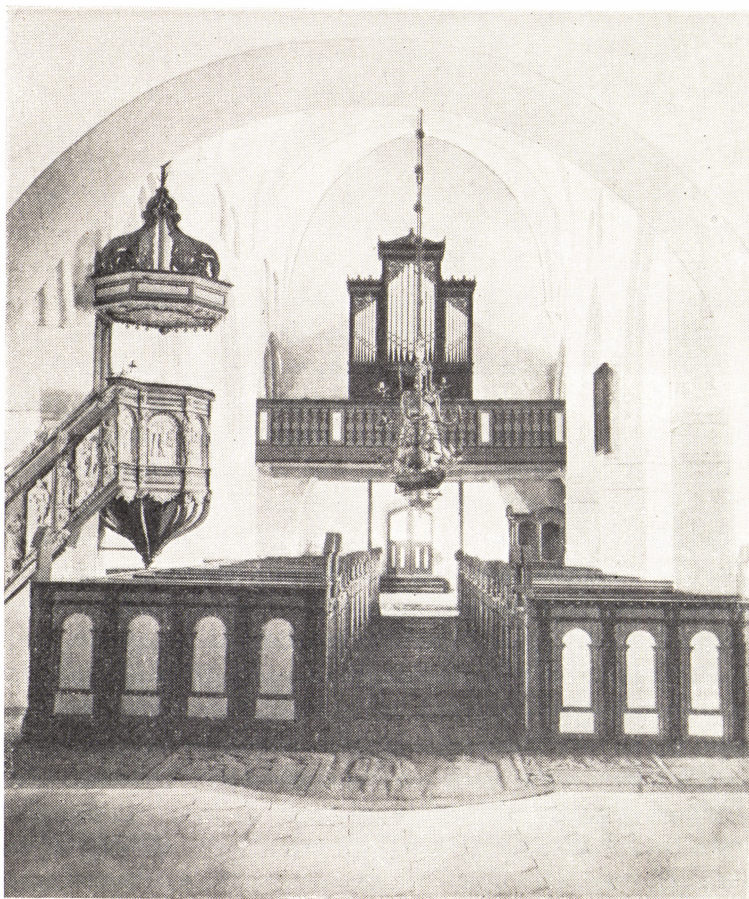
Indtil Aarhundredskiftet laa Gravstenene for største Delen i Kirkens Midtergang, nogle foran Korbuen, enkelte i Sidegangene. Tre var anvendt som Trin fra Vaabehuset ned i Kirken, de ligger der endnu, to var indmuret i Væggene; og en laa udenfor Taarnsdøren, det var den ældste af dem alle.

At Indskrifter og Ornamentter led stærkt ved Menighedens Gang derover, det ænsede man ikke forhen, men heldigvis vaagnede da omsider Forstaaelsen for at bevare Minderne om svundne Slægter.

Efter Brevveksling mellem Kirkeinspektionen og Nationalmuseet blev det i Aaret 1891 overdraget Professor J. B. Løffler at foretage en Undersøgelse af Gravstenene i Middelfart Kirke. I Oktober Maaned s. A. var Professoren her, og det følgende Aar indgav han en meget udtømmende Indberetning derom til »Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring«.

Af denne Indberetning meddeles følgende:

»Kirken, der er treskibet, fra den yngre Middelalder tilhørende Bygning, indeholder ialt 29 af fransk eller gullandsk Kalksten hugne Gravsten, af hvilke det langt overvejende Flertal ligger i Midterskibet, medens enkelte have Plads i Sideskibene, i Taarnet, samt i et ved Langhusets Sydside tilbygget Kapel. Med Hensyn til Alder spænde de over Tidsrummet 1560—1752, og de ere saa godt som alle lagte over Mænd, der paa gejstligt eller verdsligt Omraade have været knyttet til Middelfart By. Den fyenske Patricierslægt Bang findes repræsenteret i flere af Monumenterne. Gravstene over adelige forekomme ikke. Desværre har største Delen af Stenene lidt betydeligt ved Slid og hensynsløs Medfart, saa meget, at ikke

Kirkens Indre set fra Koret ca. 1895. Orgelet var endnu ikke hævet til sin nuværende Højde; under dets Balustrade ses tilhøre den lukkede Stol. Prædikestol og Stolestaderne var malet i to Farver og Gulvet dækket af Gravsten.

faa af Indskrifterne ere fuldstændig tilintetgjorte og andre saa stærkt medtagne, at de i personalhistorisk Henseende kun yde højst sparsomme Oplysninger. Til Trods for dette frembyde dog Monumenterne betydelig Interesse, idet de saavel med Hensyn til Klæde- dragter — Kirken indeholder ikke færre end 12 Monumenter med ialt 25 Portraitfigurer — som til dekorative Former — ganske særlig da den kristelig symbolske Deko- ration — meddeler en Rigdom af Oplysninger.

Som Kirkens værdifuldeste Grav- minde maa nævnes det, der er lagt over Præsterne Oluf Pedersen Bang og Sone Lauridsen (Svendborg) med deres Hustru Margrethe Thy- gesdatter, hvori vi indenfor faa Aar kunne paavise betydelige Foran- dringer, som ere foretagne i den gejstlige Dragt.

De efterstaaende Beskrivelser af de enkelte Monumenter ere saavidt muligt i kronologisk Orden, saa- ledes, at Rækkefølgen er holdt efter Tiden paa hvilken de af stilistiske Grunde maa antages at være hugne«. (31)

Herefter følger et meget for- kortet Uddrag af Gravstenenes Beskrivelse:

- Nr. 1, ca. 1560, Hans Olufsen Bang og Hustru. To sammenhø- rende Brudstykker, hvorpaa defekte Afbildninger af Mand og Hustru i fuld Figur.
- Nr. 2, ca. 1570 Andersen, Byfoged, med Hustru og flere. Mand og Hustru i fuld Figur.
- Nr. 3, ca. 1575, Hermen Meier, Raadmand, med Hustru i fuld Figur.

Gravsten Nr. 1 over Borgmester Hans Olufsen Bang, død 1576, og Hustru Dorite Thomasdatter. Hun overlevede ham og blev senere gift med Borg- mester Hans Nielsen Bang. (se Nr.10)

- Nr. 4, ca. 1575, ubekendt, sandsynligvis en Slægtning af for-
nævnte, en Mand i fuld Figur.
- Nr. 5, ca. 1578, ubekendt, Gravskriften er paa Plattysk.
- Nr. 6, ca. 1578, ubekendte, Borger eller borgerlig Øvrigheds-
person. Mand og Hustru i fuld Figur.
- Nr. 7, ca. 1595, Rasmus Nielsen Bang, Raadmand, og Hustru,
begge i fuld Figur.
- Nr. 8, ca. 1596, ubekendte, Borger eller borgerlig Øvrigheds-
person, og Hustru, i fuld Figur.
- Nr. 9, ca. 1598, Sognepræsten Oluf Pedersen Bang med Hustru
Margrethe Tygesdatter og hendes anden Ægtefælle Sone
Lavridsen, der med hende fik Embedet som Sognepræst. Alle
tre i fuld Figur.
- Nr. 10, ca. 1600, Hans Nielsen (Bang), Borger eller borgerlig
Øvrighedsperson, Mand og Hustru i fuld Figur.
(Ved Hjælp af det paa Gravstenen anbragte Bomærke kan
det oplyses, at denne Sten er lagt over Hans Nielsen Bang,
Raadmand, senere Borgmester. Han var Ejer af Gaarden
Algade Nr. 24 og skænkede i 1611 til »Gudts Ære och
Medelfardt Kirches Forbedring j Orte Biug udaff Wester
Lycke«, samt tillige med Broderen Rasmus Nielsen Bang —
se Gravsten Nr. 7 — Prædikestolen i Middelfart Kirke.
Kvindefiguren forestiller H. N. B.s første Hustru, der tid-
ligere var gift med Borgmesteren Hans Olufsen Bang — der
døde 1576 — se Gravsten Nr. 1, hun er altsaa afbildet paa
2 Gravsten omend kun delvis paa den første, hvor den øver-
ste Del er gaaet tabt. — Forf.s Anmærkning.)
- Nr. 11, ca. 1600, Knud Hansen, Borger eller borgerlig Øvrig-
hedsperson, og Hustru, begge i fuld Figur.
- Nr. 12, ca. 1600, ubekendt, lille Sten.
- Nr. 13, ca. 1603, Jep Pedersen, Byfoged og Raadmand i »Mel-
far«, hans Hustru Margrete Hansdatter og to Børn.
- Nr. 14, ca. 1622 Mads Sørensen, Borger, med Hustru Anne
Sørensdatter og flere.
- Nr. 15, ca. 1625, Jep Andersen og Jens Sørensen med Hu-
stru, lille Sten.
- Nr. 16, ca. 1630, (Anders) Nielsen Biere, Byfoged, og Hustru.
- Nr. 17, ca. 1630, ubekendt, lille Sten.

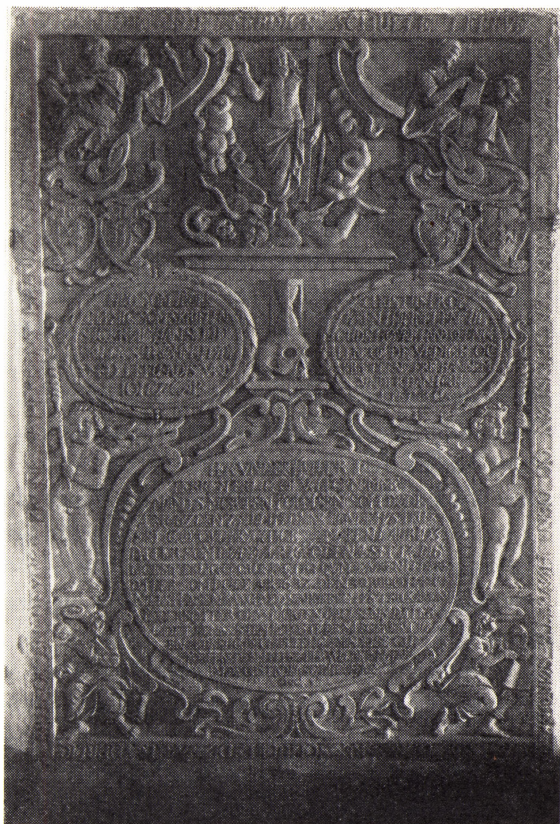
Gravsten Nr. 10 over Borgmester Hans Nielsen Bang og hans første Hustru Dorite Thomasdatter.

(Forf. Tegning)

- Nr. 18, ca. 1635, ubekendt, Borger eller borgerlig Øvrigheds-
person, med Hustru, begge i fuld Figur.
- Nr. 19, ca. 1640, Laurids Jørgensen Rones, Borger, med
Hustru Margrete Olufsdatter (Bang) og hendes tidligere
Ægtefælle Jens Jacobsen. En anselig Sten med alle tre i
fuld Figur.
- Nr. 20, ca. 1644, ubekendt.
- Nr. 21, ca. 1650, Anne M(a)ds(datter), lille Sten.
- Nr. 22, ca. 1650, Mads Søfrensen, Byfoged, Anne Ibsdatter
og hendes senere Ægtefælle Peder Nielsen.
- Nr. 23, ca. 1650, ubekendt.
- Nr. 24, ca. 1665, ubekendt, en Mand og hans tvende Hustruer.
- Nr. 25, ca. 1682, Morten Poulsen † 1662 med sine tvende
Hustruer Maren Lauridzdatter † 1660 og Karen Peders-
datter † 1682. Da denne Sten altid har været opstillet ved
Sideskibets vestre Indgang er den ualmindelig godt bevaret.
- Nr. 26, ca. 1690, ubekendte, Mand og Hustru.
- Nr. 27, 1691, Claus Madsen (Bang) f. 1583 † 1653 og hans
Hustru Anna Rasmusdatter f. 1593 † 1674 samt deres
Datter Elisabeth Clausdatter (Bang) f. 1629 † 1680 og
hendes Ægtefælle Sognepræsten i Middelfart Mag. Johan
Gosman f. 1621 † 1680. Monumentet er opstillet i nordre
Sideskibs nordøstlige Hjørne og er derfor fortrinligt bevaret.
Det er sat 1691 af Elisabeths Søn (d. v. s. Svigersøn), den
herværende Sognepræst Mag. Hans Madsen Lime.
(Claus Madsen Bang har skænket Alteret i vor Kirke.)
- Nr. 28–29, 1752, Amtsforvalter Henrik Leye og Hustru Anne
Sørensdatter. (32)

For at skaane Gravstenene saa vidt muligt, blev Fordybningerne
deri udfyldt med Risskaller og derover lagt en Kokosløber.

Dermed var man tilfreds indtil Aaret 1900, da blev samtlige
Gravsten optaget og henstillet mod og fastgjort til Murene i Kir-
ken, Sakristiet, Vaabehuset og Ligkapellet. Dog ikke de 3, der er
anvendt som Trin fra Vaabehuset ned i Kirken, ej heller Leves
og Hustrus Gravsten — som jo vistnok er Stenkisternes Laag —
i Ligkapellet.

*Gravsten Nr. 27 over Borgmeste. Claus Madsen Bang
med flere. (Fot. C. Liisberg)*

Epitafier.

Som andetsteds fortalt blev Kirken efter Reformationen berøvet de fleste af de Prydelser, den den Gang havde, Alterbilleder og Kalkmalerier.

Senere blev der i Aarhundredernes Løb skænket andre Ornamenter af en noget anden Karakter, mest ved, at Borgerne satte et Minde for sig selv eller for deres Slægt.

Efterhaanden fik Kirkens Rum atter et mere broget Præg, særlig ved de paa Piller eller Vægge ophængte Epitafier, thi Gravstenene, der lidt efter lidt i Aarenes Løb kom til at dække Gulv og Gange, de virkede ensformigt ved deres graalige Farve og med Aarene afslidte Figurer.

Men Smagen ændres, og vi Mennesker vil nu en Gang have Forandring, og saa kan det hælde, at en ny Slægt fjerner Forfædrenes Minder.

Det er sket i næsten alle Kirker, ogsaa i Middelfart.

Desværre har de, der stod for Styret, meget sjældent haft Forstaelsen af, at der i de Monumenter, som de lod borttage, var bevaret noget af deres Bys, ja maaske deres egen Slægts Historie, og man gjorde sig end ikke den Umage at nedskrive de Inskriptioner, der endnu var i Behold.

For Epitafier har jeg fundet betalt:

Den 12. Marts 1635 købte Claus Madsen »et helt Lejersted och Begraffuelse udj Synder Kapell til sig, Hustru och Børn och et Moenment och Epitaphium at opsætte.« Da han senere blev Borgmester, fik han Lejerstedet ombyttet med et i Koret, og hans Epitafium blev da flyttet derhen. (33)

1661 købte Morten Poulsen et Begravelsessted indenfor Kirke-
døren og Ret til at opsætte et lidet Epitafium over den næste Pille. (34)

1666 fik en Kvinde ved Navn Thale Nielsdatter Tilladelse til
at ophænge en Standart (Sørgefane). (35)

Andre har ogsaa betalt for at opsætte lignende Minder, thi
i en Beskrivelse fra 1776 (36) meddeles der, at Kirken har 4 Epi-
tafier over:

Byfoged Niels Hansen Bang,	død 1635,
Raadmand Peder Larsen Bjørn,	» 1664,
Raadmand Kindstrup,	» 1685,
det foran omtalte i Koret over Claus Madsen,	» 1653.

Af og til gjorde Kirkens foresatte Forsøg paa at bortskaffe noget
af det gamle Inventar.

1746 solgte Kirken en rund udhuggen Kampesten for 11 Mark –
vistnok den gamle Døbefont. (37)

Ved Indsendelsen af Regnskabet for Aaret 1751 bemærkede
Kirkeværgeren: »Det som af Kirkens Inventarium og Ornamenteer er
ubrugeligt anført, holdes for efter vores underdanigste Tanker burde
sælges paa Auktion, at det ikke ganske skal forraadne og henfalde
Kirken til Skade«.

Heri fik han dog ikke Medhold, thi Stiftsøvrigheden gav føl-
gende Decision: »hvad Kirkens Ornamenteer angaar, da siden de
har været til Kirkens Brug, — holder vi det for betænkeligt at
lade dem til anden Brug distrahere . . . «

Derefter fik Kirken i en Aarrække Lov til at beholde sine Pry-
delser, men saa var Freden forbi. (38)

1795 blev solgt »gl. uduelig Inventarium« for 5 Rd. 3 M. 7 Sk.

1820 blev bortsolgt Ligsten for 26 Rd.

1833 solgtes ved Auktion den 3. Juli »ubrugeligt Inventar« for
10 Rd. 2 Mk. 12 Sk.

1842 »adskillige gamle ubrugelige Materialer« solgt ved Auk-
tion den 2. August for 32 Rd. 2 Sk., og Aaret derefter
indkom ved Auktion den 26. Okt. 26 Rd. 2 Mk. 9 Sk. (39)

Der synes ikke at være bevaret nogen Specifikation over, hvad
der blev afhændet, men en Del deraf maa have været gamle slide
Gravsten fra Kirken.

Ved flere Ejendomme i den ældre Bydel kan man bemærke
Trappesten, der ved deres næsten udvaskede Indskrift røber, at de

før har haft anden Anvendelse, og i flere Baghuse ligger endnu hele Gravsten, hvorpaa alt er udslidt, med Undtagelse af de fire Evangelist-Symboler. (40)

Da den flittige fyenske Historiker, Vedel Simonsen, besøgte Middelfart ca. 1830, har han noteret om Kirken, at der »i den synder Gang hænger paa Muren en Dragonkaarde og en Skede, Standarten (vistnok en Sørgefane) skal være nedfalden for Aar siden«. (45)

Skriftestolen.

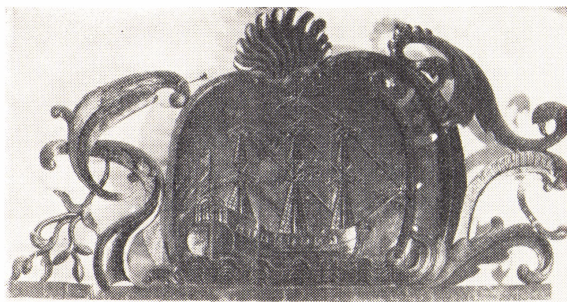
Denne Betegnelse leder Tanken hen paa Katolicismen, men Romerkirken har dog i dette Tilfælde intet dermed at skaffe. Vistnok hidrører den fra Pietismens Tid; i de ældste Regnskaber nævnes den aldrig, den omtales først i 1754 »for Døren til Skriftestolen og de tuende Tauler at male 2 Mk. 4 Sk.«. 1757 bliver den repareret, ligesaa 1787 og 1794, og for det Aar bemærker Kirkeværgen: »Kirken behøvede Skriftestol, ved Samling med Inspectuerne har mit Forslag været øverst i Koret ved Norden og Syn den siide Alteret.« Antagelig har den da tidligere haft sin Plads et andet Sted i Kirken, og mulig har der paa den Tid hævet sig Røster om at afskaffe den, eftersom Kirkeværgen anfører, at Kirken behøvede sin Skriftestol. (42)

Sidste Gang den nævnes er 1841, da der bliver anskaffet »et Par grønne Gardiner omkring Skriftestolen.« (43)

Senere nævnes den ikke mere, hverken i Kirkens Regnskaber eller i Kirkeinspektions-Protokollen, og ingen af de nulevende Borgere erindrer noget om, at der en Gang var en Skriftestol i Midelfart Kirke.

Men da jeg gennem en Aarrække har samlet paa Optegnelser om min Fødeby's Fortid, har jeg ogsaa benyttet, hvad de ældste gamle Folk kunde erindre, og for en Snes Aar siden fik jeg da nogle Oplysninger derom af en gammel Mand, der var født 1835. (44)

Han erindrede Skriftestolen og fortalte, at den stod i Koret ved Væggen til Sakristiet, den var bygget af Egetræssøjler, hvorimellem der hang Gardiner. Indenfor var der Bænke til Altergæsterne, og dér foran gik Sognepræsten »og snakkede med dem« (∴ holdt Skriftetalen).

*Rokoko-Ornament, der formentlig har prydet Overdelen
af Skriftestolen. (Fot. C. Liisberg)*

Saavidt min Hjemmelsmand. Det nu tilmurede Vindue mellem Korbuen og Sakristiet har sikkert givet Lys til Rummet bag de omtalte Gardiner, og det udskaarne Ornament, Byens Vaaben, omgivet af Rokoko-sving, der nu hænger i Sakristiet, har antagelig prydet Overdelen af Skriftestolen.

Da General Chr. Ulr. Sundt i Aaret 1845 skænkede Kirken en Marmor-Døbefont anbragt paa en Forhøjning med Gitterværk, blev Skriftestolen formentlig fjernet for at give Plads til Generalens Gave.

Vandalisme.

Hvis vi kunde se, hvad der i Aarhundreders Løb er borttaget fra vor Kirke, vilde vi sikkert meget beklage, at Datidens Styre ofte har været blottet for Forstaaelse af Minder fra Fortiden.

For selv om vi ser bort fra, hvad nidkære gejstlige fik fjernet efter Kirkeforandringen 1536, saa var der dog blevet en Del tilbage, og adskilligt kommet til i de følgende Aarhundreder.

Flere Gange blev der ved Auktion solgt »ubrugeligt Inventar«, men hvad det bestod af, kendes ikke mere, der henvises ofte til en vedlagt Fortegnelse, der er gaaet tabt.

I sin Afhandling »Træk af Vandalismen i Fyen« har Landsarkivar G. L. Wad meddelt, hvad der skete ved den sidste — og vistnok største — Udrensning her i Kirken: »I Middelfart handlede St. Nicolai Kirkes Inspection paa egen Haand, da den i Hempels Avis 27. Maj 1850 bekendtgjorde, at saafremt vedkommende Slægtninge ikke vilde paatage sig Vedligeholdelsen af tvende Epitaphier, det ene over Raadmand Peder Lauritsen Biørn (død 1661), det andet over Raadmand Niels Nielsen Kindstrup (død 1685) og hans to Hustruer, vilde de blive borttagne. Da der, som man kunde forudse, ingen Slægtninge af disse forlængst afdøde Raadmænd meldte sig, lod Kirkeinspectionen ved Auction sælge disse to og endnu et Epitaphium foruden talrige andre gamle Genstande, deriblandt 14 Figurer af Egetræ, et tremastet Skib, 10 smaa Figurer, en gammel Lænestol, et Messingbækken, en Lysearm, »et gammel Daab«, 3 »Gravfliser« — alt kun udbragt til 26 Rd. 12 Sk. Nogle af Epitaphiefigurerne anvendtes senere til Udsmykning af to Skabe paa Hindsgavl. (46)

Da Stiftets Revisor af Regnskabet for 1852 saa, hvad man uden Approbation havde tilladt sig, gjorde han Antegnelse derved, der besvaredes saaledes, at »Værdien af det solgte viser i øvrigt, at samme var uden Værdi: Figurerne var saa hæslige og ramponerede, at de umuligt i kunstnerisk Henseende kunde have den mindste Betydning.« Saaledes skønnede man altsaa i Middelfart om gammelt Kirkeinventar uden Raadførelse med Sagkyndige, og Antegnelsen bortfaldt ved Regnskabets Decision. (47)

Under Benævnelsen »et gammelt Daab« skjuler sig utvivlsomt en Døbefont af Billedskærerarbejde fra 1663: den var saa vidt overflødig (uden at man dog behøvede at sælge den), som Kirken ved Generallieutenant Chr. Ulrich Sundts Gavebrev af 1845 havde modtaget en af Bissen udført skøn og kostbar, ny Døbefont, hvilende paa en Mahogny-Afsats, indrammet af et Rækværk af broncerede Søjler, med Baggrund af et Mahogny-Panel, alt i overordentlig smukt Arbejde. Dette enestaaende Interiør har man i nyeste Tid uden plausibel Grund forstyrret ved at flytte Fonten ud fra sine Omgivelser«. (48)

Af de omtalte to Skabe paa Hindsgavl — der ved Stamhusets Ophævelse blev solgt ved Auktion — blev det største i 1936 ved Nationalmuseets Bistand skænket til Middelfart Folkemuseum. (49)

Dette Skab er rigt prydet med Billedskærerarbejde i Barokstil. Figurerne paa Skabets to Døre hidrører formentlig fra Sidestykker eller Sidevinger til Niels Kindstrups Epitafium.

Efter hvad der blev fortalt mig af min gamle Hjemmelsmand (50), havde alle eller nogle af de nedbrudte Epitafier et Midterparti med Billeder af en Borgerfamilie malet paa Egetræsplanker. Disse blev ligeledes solgt ved nævnte Auktion, og nogle deraf tilstaaet en Marsvinsjæger, der anvendte dem til Gulv i sin Svinesti. Sic transit gloria mundi.

Under Prædikestolens Himmel var forhen ophængt en udskaaen Due, som ogsaa andre Steder ses (Symbol paa den Hellig Aand), den blev efter Sigende nedtaget i Sognepræst Fabers Tid og bortsolgt. Der er meddelt mig, at Grunden til dens Fjernelse var, at denne Præst var saa høj, at den generede ham, naar han prædikede.

Nu er denne Due havnet i Middelfart Folkemuseum, hvor den forhaabentlig vil faa sit blivende Sted. (51)

Et Kapel paa Kirkegaarden.

I Købstæderne var det før Reformationen almindeligt, at der paa Kirkegaarden eller udenfor Byporten laa et lille Kapel, hvor de vejfarende kunde forrette en kort Andagt og bede om en lykkelig Rejse. Og da de gode Gerninger den Gang ansaas som gavnlige for ens Velfærd, faldt der vel nok ofte en Skærv af i de fattiges Blok.

Paa Middelfart Kirkegaards sydvestlige Hjørne har der ligget et saadant Kapel, som sikkert har været godt besøgt og dertil indbringende for Kirken, thi dets Beliggenhed kunde ikke være bedre end dér, hvor Færdslen til og fra Færgen maatte passere.

Efter Reformationen mistede dette Kapel efterhaanden sin Tiltrækning, den opvoksende Slægt fik indpodet andre Anskuelser om gode Gerningers Værd, færre og færre ofrede en Skilling til de trængende.

Bygningen forfaldt, og Alteret smuldrede hen.

Alle Spor deraf er forlængst udslettet, men enkelte Oplysninger har vi dog endnu derom.

I Aaret 1623 stod det der endnu, thi da fik de fyenske Præster Ordre til at indgive Beretning »om Oldsager«, og den Middelfart Sognepræst meddeler da:

»Paa Kirkegaarden, Sydvest fra Kirken, staaer et Kapell, paa hvis Dør sees Aarstallet 1489 af Jern. Deri haver staaet et Positiv (Orgel?), et Alter og paa Døren en Blok, som indvendig kan lukkes op. Oven paa samme Dør have 9 Menneskepander (af hængende Forbrydere) været indmurede, hvoraf nogle endnu ere til syne.« (52)

I Aaret 1667 blev det nuværende Vaabenhus opført; for at skaffe Materialer hertil nedbrød man Kapellet og fik derved 13,310 hele Mursten foruden en Del Brokker, man kan deraf skønne, at Kapellet har været en ret anselig Bygning. (53)

Men noget var der endnu tilbage, thi paa Kortet over Middelfart By i Resens Atlas c. 1670 staar det angivet som »en gammel Mur af et Kapel« beliggende paa Kirkens Grund paa Hjørnet af Brogade og Algade.

Da Muren om Kirkegaarden, en Stræbepille og andet skulde repareres i Aaret 1719, tog man Murstenene dertil af Kapellets Rester, og Kirkeværgen indfører derom:

»Mursten til samme Arbejde blev opbrudt paa Kirkegaarden, som det gamle Kapel havde staaet, hvilke Sten kunde ikke være købt for 30 Rdl. — Arbejdsløn til Folkene at opgrave dem udi 12 Dage 4 Mand hver Dag à 1 Mk. er 48 Mk.« (54)

Og hermed forsvandt antagelig de sidste synlige Rester af dette Kapel.

Et Kapel ved Kappelsbjerg.

Øst for Middelfart By ved Stranden, hvor Landevejen i gamle Dage førte ad Odense til, har der ogsaa fordom været et Kapel. Intet vides om, hvor det har ligget, kun Stedbetegnelsen »Kappelsbjerg« er et Minde om, at der paa det dér begyndende Højdedrag har staaet et Kapel.

Erindringen derom har endnu været bevaret i Aaret 1623, da det omtales saaledes i foranførte Præsteindberetning: »Østen for Byen paa Strandbanken har staaet et andet Kapel, hvori en Gang aarlig er holdet Tjeneste af en udenbyes Præst.«

Ved Middelalderens Slutning nævnes dette Kapel i en Udgiftspost i Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, hvori der i Aaret 1504 er ført til Udgift: »Item 4 Skilling lagde jeg i hellige Korss block ther vden fore Medelfaar sabbato ut supra.« Det var den 27. April. Beløbet kan synes noget ringe, men man maa betænke, at Pengene dengang havde en langt større Værdi end nu

om Dage. Der kan saaledes af Regnskaberne anføres: en Hest beslaet 2 Skilling, 1 Voxlys 1 Skilling og 1 Tønde lybsk Øl med Tønde 23 Skilling. Dronningens Gaver til fattige var fra 3 til 6 Skilling. (55)

Antagelig har dette Kapel ligget nordøst for »Østre Anlæg« ved Stranden, thi dér gik Landevejen forhen.

Dets Grundvold ligger maaske endnu i Jorden, kan hælde, at den en Gang bliver fremdraget, hvis en Bygning ad Aare skal opføres dér paa Stedet, hvor Kapellet i sin Tid laa.

Gjordshuset.

I de fyenske Præsters Indberetning i Aaret 1623 meddeles fra Middelfart, at der nord for Kirken har staaet »et Hus, kaldet Giordshuus, med fire Skorstene, hvis Grundvolde for faa Aar siden ere udskyllede af Søen«. Dette Hus var altsaa den Gang forsvundet, men havde været kendt af den dalevende Slægt. (56)

Af en By-Beskrivelse fra c. 1850 meddeles, at i det 17. Aarhundrede styrtede et stort Hus, kaldet Gjordshuset, sammen, fordi Grundvolden bortskylledes af Strømmen. Dette Hus stod nord for Kirken. (57)

Rimeligvis har Forfatteren sin Viden fra foran nævnte Indberetning.

Hos den nulevende Slægt er der ingen Erindring derom.

De nævnte fire Skorstene tyder paa, at det har været et større Hus, hvilket ogsaa synes bekræftet ved Fund i Nutiden. Thi da man i 1930 udgravede Grunden til Havnens Nødtørftshus øst for Toldboden, fandtes der i Bakken Rester af en Munkestensmur, hvis Bund var i Plan med Havnegades Overflade. Under nævnte Mur blev optaget en Mængde svære Kampesten, der altsaa har været Grundvolden.

Af de fremdragne Rester kan der slutes, at Huset næppe har været et borgerligt Hus, snarere en Bygning, der har haft en vis Forbindelse med Kirken, paa hvis Grund den laa.

Der synes ikke at være andre Oplysninger om dette Hus med det sære Navn. Anseligt har det været efter Datidens Forhold, men dets Beliggenhed fjernt fra Husrækken, — som fulgte Adelsgaden, — kunde tyde paa, at det med Forsæt var opført paa et

afsides Sted. Fordum var der ingen Bebyggelse mod Stranden, og det var først i vor Tid (58), at der blev anlagt Vej, senere Gade, fra Store Bro til Torvet.

Af Navnet »Gjordshuset« kan man formentlig slutte sig til, hvortil det i længst forsvundne Dage var bleven opført.

Det maa nemlig erindres, at Landene i gamle Dage blev hærget af Spedalskhed, en nu heldigvis saa godt som ukendt Sygdom, men i Middelalderen en frygtelig Landeplage. Befolkningen havde en Rædsel for den spedalske Syge, thi den var næsten uhelbredelig. De af Sygdommen angrebne blev derfor udstødt af det borgerlige Samfund og afsondret fra andre Mennesker.

Til deres Pleje var der i de fleste Byer oprettet Hospitaler, hvor de maatte henleve deres Tid, indtil Døden gjorde en Ende paa deres Lidelser.

Disse Hospitaler blev efter deres Værnehelgen, Sct. Jørgen eller Georg, kaldt Sct. Jørgensgaarde eller i de mindste Byer Sct. Jørgenshuse.

Da Spedalskheden næsten var ophørt ved Middelalderens Slutning, og da Helgenes Betydning gik i Glemsel efter Reformationens Indførelse, er der en Sandsynlighed for, at Jørgen eller Georg er bleven til Gjord, og at Huset derfor i Middelalderen var et Hospital for de spedalske.

»Sygehuset« ved Kirken.

Forhen laa der paa Kirkegaarden 15 Alen (9,4 m) vest for Kirkeboderne et Hus, »Sygehuset« kaldet. (59)

Det var skænket i Aaret 1640 af Borgmester Claus Madsen Bang og beregnet til Værelser for 4 à 6 fattige (60). Dets Længde anføres som 7 Fag, og det havde Façade til Algade.

I 1798 omtaler Byfoged Bluhme det som »et Huus i samme Gade, bygget af forrige Borgemester Claus Madsen Sygehuset kaldet, bestaaende af 6 Fag, 1 Etage Muur og Bindingsværk, udi hvilket Huus ligeledes nogle af Byens Fattige nyde frie Boepæl og Understøttelse af Fattiggassen, dog ingen aarlig Ildebrændsel. Denne gamle Bygning er forsikret i Brandcassen for 100 Rdlr., og da den ligger tæt ved Kirkemuuren, saa er ingen Gaardsrum eller Hauge til samme«. (61)

I Brandforsikrings Protokollen 1819 (62) anføres det som et 7 Fags Forhus af Bindingsværk vurderet til 56 Specier Sølvværdi, og der er senere tilføjet, at det samme Aar »nu er opført paa Markedspladsen uden for Byen«, og der ligger det endnu. Egebindingsværk er jo næsten uforgængeligt!

En Tid kaldte man det »Statene«, vistnok en Hentydning til dets — forhen — ensomme Beliggenhed.

Det omtalte Hus maa i høj Grad have skæmmet Kirken, men Datidens Borgere har mærkelig nok ikke haft Forstaaelsen for, at en Kirkebygning bør ligge saa frit som muligt.

Det havde den senere Slægt, der i Aaret 1819 lod Huset flytte.

Kirkeboderne

er en Betegnelse, som nu ikke mere bruges eller kendes, men som kun er bevaret i ældre Panteprotokoller.

Navnet angiver Ejendomme, der i en fjern Tid har trængt sig ind paa Kirkens Grund, hvor de har bjerget saa meget Areal, at der netop lige var Plads til et Hus med et knebent Gaardsrum.

Heraf Betegnelsen en Bod til Forskel fra et Hus, der har Gaardsplads og Have, og en Gaard, som har Forhus med IndkørselsPort, Avlsbygninger og Have.

Kirkeboderne har ligget dér i Aarhundreder, thi de er alle nævnt i Grundtaksten, som blev indført i Aaret 1683.

Kirken — især dens Kor — vilde komme bedre tilsyne, hvis nogle af disse Ejendomme blev fjernet.

For ca. 40 Aar siden kunde de have været købt ret billigt, men Kirkens Kasse havde da ikke Midler dertil. (63)

Forsvundet Altergods (Kirkegods).

I Romerkirkens Tid blev der af og til skænket Jordegods til Kirken, dens Altre eller den Præst, som betjente et af disse Altre.

Hvad der saaledes er skænket, er forlængst borte, antagelig er det efter Kirkeforandringen blevet afhændet i Løbet af et Par Menneskealdre.

Nogen Fortegnelse over, hvad Kirken har ejet ved Reformationen, synes der ikke at være bleven bevaret. Der findes enkelte Oplysninger om nogle af disse Gaver, men efter en Tids Forløb omtales de ikke mere, de er da gaaet over i borgerligt Eje.

Angaaende noget Altergods og de udviklede Forhold, som dette kunde foranledige, følger Uddrag af en Rettertings-Dom derom fra Aaret 1547.

»Wor skickitt fore os paa wortt rettherting mesther Per, sogneprest i Medelfar, Simen Christiernssen, raadmandt, Hans Olssen, byfogitt, oc Rasmus Bossen, boriger ther samme steds, och hagde wti retthe steffnt Hans Bang, boriger wti Bogense, oc tiltalitt hans nom fore nogle gaarde oc alther gods, ligendes wti for^{ne} Medelfar till sancte Anne alther, som the kiende thennom at were neste arffuinge till, oc for^{ne} Hans Bang haffwer wti forlening, som the mienthe mett wrett, emodt fundatzens lydelse, oc thesligeste fore samme gaarde oc gods ere forfallen oc ey for^{ne} Hans Bang skulle giøre ther nogen thieneste wtaff, oc wti retthe lagde for^{ne} fundatzs, lydendes at Her Matts Bang hagde funderitt samme sancte Anne alther oc giffuet ther tiill all sin gaardt, som handt selluff wti were hagde, mett all sin eigendom oc retthe tilliggelse, inthet wnderthagitt, mett suodan forordt oc wilkor, att huilcke prestemendt, som

hannom nest anrørendes wor wti slecten, en ephther anden skulle nyde oc beholle for^{ne} alther mett all sin tilliggelse oc for^{ne} gaardt met sin renthe och rettighet till euig tiidtt fore nogen aarlig messer oc thieneste etc., som samme fundatzs ytthermere wduiser och indeholler. Ther ephther wti retthe lagde the ett siuns breff aff Medelfar byting, lydendes att for^{ne} sancte Anne althers huse oc eygendom wti Medelfar er forarigett wti thesse neste xxiiij (24) framgangen aar ett haltt thusends marck danscke paa bygning oc paa jordt, som er fra eignett fra samme eigendom etc., oc satthe for^{ne} mester Peder, Simen Christiernssen, Hans Olssen oc Rasmus Bossen ther fore wti retthe, at epherthj for^{ne} Hans Bang er en boriger oc icke prest ephther fundatzsens lydelse, oc epherthj for^{ne} gaarde, huse oc eygendom ere suo forarigett oc forsømppt, om for^{ne} Hans Bang bør samme alther oc gods lenger at nyde, oc om hannom icke bør ther fore till retthe at staa fore hues saa forarigett oc forsømppt er, oc om the, som neste slegtinge oc therwti byen boendes ere, ey burde samme gaarde oc eygendom at nyde oc thennom bygge oc forbedre fore en skellige leige tiill predicanten eller skolen.«

Hertil svarede den indstævnte Hans Bang, at Biskop Jens Andersen Beldenak med fornævnte Alters Patroner havde forlenet ham med omhandlede Gods som en af Hr. Matts Bangs næste Slægtinge, og at Ejendommen og Altergodsets Forringelse skyldtes dem, som havde haft det før han.

Af Dommerne blev Hans Bang fradømt Forleningen men frifundet for dens Vanrøgt. Dommen er dateret Odense, Tirsdagen næst efter Hellig Trefoldigheds Søndag i Aaret 1547. (64)

Samme Aar afhændes dette Gods til forskellige Borgere, nu ikke af Fyens Biskop, men derimod af Kronen, dog respekteres til dels Bestemmelsen om Slægten Bangs Begunstigelse. Den 8. Juni 1547 er der udstedt tre Breve derom:

1. Mester Peder Bangh, Sognepræst i Medelfar, Niels Hansen og Rasmus Boesen, Borgere sammesteds, fik Ejendomsbrev paa S. Anne Hus, liggende næst op til Mats Lunds Gaard i Medelfar, og en Bod næst op til S. Anne Hus med en Humlegaard i Vestergade, mod at bygge og forbedre samme Hus og Bod og aarlig udgive til Prædikestolen i Medelfar Sognekirke saadan Skyld, som Borgemester og Raad sætte derfor. (65)

2. Povel Bangh, Borgemester i Assens, Hans Bangh, Byfoged i Medelfar, Jyrgen Bangh og Henrik Bangh, Brødre, fik paa samme Vilkaar Ejendomsbrev paa en Gaard næst op til S. Anne Hus, iboet af Niels Knudtsen, med en Bod næst op til Porthuset, iboet af Thomis Jyrgensen. (66)
3. Symyn Crestenssen og Peder Lavertssen, Borgere i Medelfar, fik paa samme Vilkaar Ejendomsbrev paa S. Anne Hus i Mørcke Gyden, som Jacob Schreder ibor, med en Gaard, iboet af Knut Jyde. (67)

Alt dette foreskrevne Gods laa til S. Anne Alter i S. Nicolai Kirke i Medelfar. (68)

Derefter synes der intet at findes om, hvad der senere blev af dette Altergods.

I Vends Herreds Jordebog fra 1572 nævnes, at der i Middelfart Præstegaard findes opbevaret et gammelt Pergamentbrev udstedt 1453 lydende paa, at Raadmand Jess Hayssen i Odense har skænket et Byggested liggende i Melffar mellem Hans Bangs og Knud Bangs Gaarde med 6 Marsel Jord paa Skrillinge Mark, til en Tjeneste og Prædiken, som skulde holdes i Melffar Kirke.

I samme Gavebrev stadfæster han, at hans Moder, Bodell Hayss, har skænket en Humlehave, som evindeligt skal blive til samme Tjeneste. (69)

Angaaende disse Gaver blev der i 1536 ført Tingsvidner. Humlehaven »y Serken næst op til Præstegaarden« (nu Algade Nr. 23) laa da endnu til Præsteembedet — den blev solgt 1744 for 10 Sld. 2 Mk. —, men Byggestedet var fravendt Embedet for lang Tid siden, og andre havde bygget derpaa, de 6 Marsel Jord var ligeledes fravendt Embedet, naar vidste ingen, men i sin Tid havde Lejeren svaret 1 Ørte Byg deraf om Aaret. (70) I Hofmans Foundationer og Gavebreve nævnes 1760 som værende blandt Kirkens Dokumenter »et Pergaments-Brev, ulæseligt, men saavit synes, dat. Middelfart, St. Simonis og Judæ Dag, 1530, udgiven af And. N. paa et Eyendoms eller Gaard, for 24 Mark til St. Annæ eller Middelfarts Kirkes Alter og dens Forstander. Herom har de i mangfoldige Aar ingen Efterretning vidst«. (71)

Samme Sted anføres under Præsteembedets Indtægter »et Pergamentbrev paa en Haugeplads paa 24 Skilling Danske til St. Anne Altere og dets Forstandere, Præsten«, den er solgt for 6 Sletdaler.

Fra Gudstjenesten i forrige Tider.

At der endnu indtil et Aarhundrede efter Reformationen har været enkelte Reminiscenser tilbage af de gamle Kirkeskikke kan følgende lade formode.

Det er en Optegnelse af Raadmand Mouritz Andersøn fra Aaret 1640, og den lyder saaledes:

»Alle Helgens Dagh er Beslutit, at den løbe Klocke, som de Ringte Med j predickestoll, naar troen siungis icke lenger Moth brugis der thil formedelst Almuen derefter opholde sig ock icke ville syge (søge) gudtz husz der at loffue ock tacke Gud med Salmer ock den Christen Knelis (Knæling), Som Her Erich Monradus Afflagde i Louff Sang.« (72)

Formentlig er det Sognepræsten, Hr. Erik Monrad, der har faaet denne gamle Skik afskaffet, da den mindede om Romerkirkens Ritual.

Gudstjenesten varede i gamle Dage meget længere end i vor Tid. Efter Forordningen maatte en Prædiken »kun« vare 1 Time, men ofte trak den vel endnu længere ud. Derfor var der i mange Kirker anbragt et Timeglas paa Prædikestolen for at minde Præsten om, naar han burde slutte sin Prædiken. En saadan Tidsmaaler har der næppe været i vor Kirke, den omtales i hvert Fald aldrig i Regnskaberne. Derimod blev der i 1776 anskaffet »en ny Malmklokke til at slaa i Kirken«, — den kostede 4 Rd. 6 Sk. —, og mulig har dens Slag skullet erindre Præsten om, naar han burde slutte sin Tale. (73)

For mange af Tilhørerne kunde det være besværligt nok at holde sig vaagen. Om Vinteren gik det endda, thi Kirken var den

Gang ikke opvarmet, og Rummet saa koldt, at vel næppe nogen døde hen. Men om Sommeren, naar Varmen var trængt ind gennem de tykke Mure, og en ond Stank steg op fra de ofte daarligt tillukkede Begravelser under Gulvet, da kunde det falde Folk besværligt nok med at holde Øjnene aabne. Medens Præsten da arbejdede sig gennem sin lange Prædiken med dens tre Hovedafsnit og dertil hørende Forklaringer, sænkede Døsigheden sig ned over dem, der sad i Stolestaderne, de kæmpede vel nok ærligt for ikke at falde i Søvn, men én og anden maatte dog give fortabt.

Det var derfor ikke uden Grund, at Kong Christian den Fjerde i 1645 udstedte en kongelig Befaling »anlangende En i Kirkerne skulde omgaa, dem som sove at skulle slaa paa Hovedet«.

Om der i Middelfart Kirke har været en Mand ansat dertil vides ikke, der nævnes intet derom i Kirkens Regnskaber, men muligt har Kordegnen holdt Øje med dem, der fik sig en Lur. Dog kunde han ikke være overalt og man har vel nok hjulpet hinanden ved at give en indsovende Nabo et Puf i det kritiske Tidspunkt. (Det kan forøvrigt ogsaa ske i vor Tid, at een eller anden falder i Søvn).

Fra Aaret 1731 er bevaret en lille Tildragelse fra en Højmesse i Form af et Politiforhør af 24. Juli samme Aar »betræffende een Tumult, som er tildraget og passeret her i Middelfarth Kirche under Høymæsse sidst afvigte Søndag, da Præsten stoed i Prædichestoelen mit under Prædichen, med eet steenslag under Orgelværchet fra Mandsstoelene paa Qvindestoelene. Og for der om at faae fuldkommen underretning, haver Byefogden været nødtvungen til for god schich og orden i Guds Huus at holde efter H. Kgl. Mayts allernaadigste Forordning om Politien, ved forregaaende aftens Varsel at lade tilsigte een deel af dem, der sad i samme Mandfolchestoelene, hvorfra slaget formeenes at schal være kommen, for Politie Forhøret i Dag at møde, deris sandhed her udj at udsige hvem Giernings Manden været haver. Hvor da førend nogle Vidner derom til Forhør bleve tagne, for Politie Forhøret fremstoed Jens Ejlersen, Borger og Daglønner her i Byen, som self godvilligen tilstoed, at i Søndags sidst under Prædichen, sad eendeel af Qvindfolchene lige over for under Tornet (Taarnet) og soff, og for at de schulde vaagne og høre paa Prædichen, tog hand een liden steen saa stoer som een Nød, og slog over til bemeldte Qvindfolche stoelene med;

Og siden at hand gjorde det af ingen ond intention (Mening) saa bad hand, at det for denne Gang maatte ham tilgives.«

Byfogden lod Naade gaa for Ret, og Jens Ejlersen blev fri for Tiltale. Derimod blev to af de tilsagte indstillet til en Mulkt af et Lod Sølv, fordi de ikke var mødt efter Tilsigelse. (74)

Lørdags-Skriftemaal.

Gennem Aarhundreder har her været afholdt en Altergangs-Gudstjeneste om Hverdagen.

I Aaret 1635 oprettede Borgmester Claus Madsen Bang et Legat paa 100 Sletdaler »til Capellanen, deraf Renten at nyde for den ugentlig holdende Skrifteprædiken om Løverdag Eftermiddag, med Sang og Prædiken $\frac{1}{2}$ Time«. (75)

Denne Tjeneste blev holdt ved Magt i mange Aar, men uvist naar blev den forlagt til Fredagen.

Da Embedet som residerende Sognekapellan blev nedlagt i Aaret 1803 (76), blev Renten ført til Indtægt for Kirken, og endnu indgaar hvert Aar 2 Kr. 67 Øre som Rente af Borgmester Claus Madsens Legat.

I 1819 blev denne ugentlige Altergang indskrænket til én Gang maanedlig, idet der ved Rescript af 6. Juli s. A. til Biskoppen over Fyens Stift blev beordret, »at i Middelfart Kiøbstad, for Fremtiden i Stedet for hver Fredag, ikkun skal holdes Kommunion den første Fredag i hver Maaned, eller hvis denne Dag er en Helligdag, da næste Fredag, dog saaledes, at det Søndagen i Forvejen tillyses fra Prædikestolen, og at Gudstjenestens Form indrettes efter de gældende Forskrifter«.

Atter maa Ugedagen være blevet forandret, thi i Mands Minde afholdtes denne Altergang den første Onsdag i hver Maaned. Den varede fra Kl. 10 til 11 og blev kun, eller som oftest, søgt af ældre Mennesker, der kunde frigøre sig om Hverdagen; der var da som Regel ca. 20 Altergæster. Sidste Gang var den 7. Oktober 1925; Provst C. Knudsen havde da taget sin Afsked med Udgangen af September s. A., men imødekom sin Menighed ved under Vacancen at forrette denne Tjeneste.

Da hans Eftermand havde overtaget Embedet, blev denne Altergangs-Tjeneste tillyst til en Onsdag i Februar 1926, men da kun fire lod sig indskrive dertil, blev den aflyst, og derefter ophørte den, egentlig til Sorg for en Del ældre Mennesker, for hvem dette Søgnedags-Skriftemaal var blevet et Led i deres Kirkegang.

Verdslig Brug af Kirken.

Til forskellige Tider har vor Kirke været benyttet til anden Brug end den, hvortil den skulde tjene.

I Aaret 1552 har den sandsynligvis maattet give Husly for en Sending Humle, thi i det Aar fik Borgmesteren Ordre til at udlevere 3 Sække preussisk Humle, som Kongen havde ladet indlægge enten i Kirken eller andetstads i Byen. (77)

Da Fyens Biskop, Jacob Madsen, i 1588 var her paa Visitats, paatalte han, at der »ligger Garn udj Kirken«, antagelig har det været Marsvinsjægerne, der benyttede Kirken som Tørreplads for deres Garn. (78)

I Kong Christian den Fjerdes sidste Krige blev Byen plaget af megen Indkvartering, og — skønt det ikke nævnes — er Kirken vistnok jævnlig blevet benyttet til at huse Soldaterne, naar de under Gennemrejse skulde have Nattekvarter her.

Under Krigen med England (1807—14) blev der i 1808 indlagt spanske Krigsfanger i Kirken, som derefter maatte rengøres, hvilket vel nok har været højst nødvendigt. (79)

Da Oprøret i Hertugdømmerne udbrød i 1848, og Preusserne besatte Snoghøj, var der anbragt en større Krudtbeholdning i Kirken. Dette fandt Borgerne at være for farligt, og da Byens Kommandant ikke vilde lade det bortføre, tog de sig selv til Rette, sprængte Kirkedøren, og en Del af Omegnens Bønder kørte da Krudtforraadet ud til de omliggende Landsbyer. (80)

Faa Dage senere — den 8. Maj — blev Byen bombarderet, og 2 Huse brændte. Fjenden rettede sin Skydning efter Kirken, som dog kun blev ramt een Gang paa den nordre Side under et Vindue.

I Aaret 1853 resolverede Kultusministeriet, »at Kirker ikke maa bruges til Vælgermøder . . . skønt saadant ikke før havde været paakrævet«. (81)

Godt det samme. Man tænke sig vore Kirker blive profaneret af de livlige Vælgermøder, der i vor Tid afholdes før et Rigsdagsvalg!

Under Krigsforholdene i 1864, hvor man en Tid frygtede for at Tyskerne vilde bombardere Byen, »ansaa Kirkeinspektionen det for rigtigst at lade Marmor-Daabsengelen udføre af Kirken og i en dertil forfærdiget Kasse nedgrave paa Kirkegaarden, ligesom ogsaa de Kirken tilhørende Stole og Bøger bleve sikrede ved at udføres paa Landet«. (82)

Den gamle Kirkegaard ved Kirken.

I tidligere Tid synes denne at have haft en langt større Udstrækning end nu, thi der er fundet Rester af Skeletter ved Udgravning af Grunde ved Brogade og Algade indtil Torvet.

Man har vanskeligt ved at forstaa dette, da man skulde formene, at den fordum faatallige Befolkning ikke behøvede et større Omraade til sine døde end det, der endnu findes ved Kirken.

Dog maa der tages i Betragtning, at Landet i gamle Dage af og til blev hærget af pestagtige Sygdomme, der paa kort Tid bortrev en Mængde af Indbyggerne. Under saadanne Forhold kunde Kirkegaarden næppe strække til, og naar vi dertil kan antage, at Husrækken, ganske vist i en fjern Fortid, næppe har været sammenhængende, altsaa Gaden ikke helt bebygget, saa kan maaske derved forklares disse Fund af Skeletter.

Desuden kan andre Forhold have gjort sig gældende, nemlig gamle Dages strenge Kirketugt.

Naar Landet blev belagt med Interdikt, hvilket er sket, naar Kongen ikke vilde bøje sig for den i sin Tid saa mægtige Romerkirke, da var Begravelse i indviet Jord, 卍 Kirkegaarden, forbudt, og da er de døde blevet jordet i Nærheden af Kirkegaarden.

Og langt ned i Tiden berettes der om, at Selvmordere og henrettede Personer ikke maatte begraves paa Kirkegaarden, man kan da ogsaa tænke sig, at nogle af disse blev stedt til Hvile nær ved den indviede Jord, forsaavidt de da blev henrettet ved Sværdet eller Øksen; de, der blev klynget op i Galgen, blev jordet i dens Nærhed, da Døden ved Strikken blev betragtet som uærlig.

I Tidernes Løb blev Anskuelserne om værdige eller ikke værdige til indviet Jord mildere, men Rester af gamle Dages strenge Moral levede endnu længe.

Følgende Eksempler kan belyse Forholdene:

1737 i Januar Maaned drak en Marsvinsjæger, Søren Skov, sig saa beruset i Brændevin i en Smugkro paa Fønsskov, at han faldt om og blev bevidstløs; hans Kammerater tog ham med til Teglgård og fik ham kørt til sit Hjem, hvor han døde om Natten »uden at kunne gøre Rede eller Redelighed for sig men hensov som et umælende Kreatur«. Det var dette sidste, der gjorde Spørgsmaalet meget betænkeligt. Maatte han komme i indviet Jord? (83) Byfogden og Sognepræsten turde ikke tilstede det uden højere Myndigheders Tilladelse. Stiftsbefalingsmanden og Bispens maatte høres. De saa dog med Mildhed paa denne Sag og lod den stakels Søren Skov slippe ned i et Hjørne af Kirkegaarden. (84)

1742 blev en Kvinde, Abelone Andersdatter, »som for begangen Mord paa sit eget Foster paa Torvet her i Byen blev henrettet, efter Kongelig allern. Tilladelse nedsat i Kirkegaarden uden nogen Ceremonie«. (85)

1780 blev en druknet Underofficer begravet »i den Hjørnekrog ved Magazingaarden« : i det sydøstlige Hjørne af Kirkegaarden. (86)

1791 »blev Søndag Aften den 24. Juli begravet afsides paa Kirkegaarden uden Jordpaakastelse Natmanden fra Kolding, der formodentlig havde druknet sig selv og blev fundet ved Grimermosebreen«. (87) Ret et Tegn paa, hvor lavt man i social og moralsk Henseende takserede en Natmand, thi der synes ikke at være Bevis for et Selvmord, men hans Bestilling som Natmand var i sig selv graverende og mistænkelig, den lod formode det værste.

Mod Nord havde Kirkegaarden forhen et større Areal end nu, idet dens Grund gik helt ud til Strandkanten, og denne laa til med den Gang endnu længere ude, men i Tidens Løb har Strømmen skaaret bort af Landet og derved formindsket Grunden.

Kirkegaarden var derfor den Gang saa rummelig, at der hvert Aar blev udlejet til Brug et Stykke Jord »ved Strandsiden« og et mindre »øst for Gangstien«, hvilke gav en Indtægt af henholdsvis ca. 7 og 3 Mark. (88)

Selve Kirkegaarden blev ogsaa udnyttet, idet Anne Smeds i 1779 gav 2 Mk. for at benytte den til Blegeplads. Aaret efter betalte hun 4 Mk. derfor, saa blev hun afløst af Præstekonen, Madam Bredal, der ogsaa blegede sit Tøj der. (89)

Disse Smaaandtægter ophørte 1819.

I Aaret 1801 blev Kirkegaarden brugt som Excerplads for Soldaterne; ogsaa en efter Nutidsbegreber mindre passende Anvendelse. (90)

Prisen paa Gravsteder paa Kirkegaarden var forskellig efter deres Beliggenhed. Fra 1685 til 1749 var Taksten saaledes: For spæde Børn 1 Mark 8 Skilling, for større Børn fra 3 til 8 Mark, for voksne Personer fra 8 til 24 Mark.

Fattige og Soldater fik fri Jord. Fænøs Beboere havde fra gammel Tid fri Lejersted, d. v. s. Jord. Af og til fortæller Kirkebogen om en eller anden fattig Stakkel, der har kendt bedre Kaar, og som paa sine gamle Dage er havnet i Middelfart, saaledes: »1751, 17. October begravet en gammel Dandse-Mester ved Navn Laurids Hem, som her nogen Tid hafde informeret, i de fattiges Jord«. (91)

I Aaret 1749 blev fastsat en ny Takst for Gravsteder:

»Dend Jord paa Kirkegaarden ligefor Kirkedøren à Lejersted 3 Rdlr. Hvor Capellet har staaet, o: i det sydøstlige Hjørne, à Lejersted pro persona 2 Rdlr.

Imellem Kirkeporten og Funten (d. v. s. det søndre Kapel, hvori Døhefonten da stod) à Lejersted 2 Rdlr.

Østen for Funten à Lejersted 1 Rdlr. 2 Mark.

Østen for Gangstien à Lejersted 1 Rdlr.

Men østen for igien henad Sognepræstens Lade à Lejersted 4 Mark.

Af et Barn, som af én Person kan borbæres, svares 1 Mark 8 Skilling,

men det, som borbæres af flere, (regnes) for et halvt Lig, det er til 16 Aar gl.

Norden for Kirken

er til Soldater og fattige for intet.« (92)

En enkelt Gang findes Gravstedet betalt med Naturalpræstation, saaledes i 1685, da Anders Iversens Barn døde, gjorde han 2 Dages Arbejde ved Kirken for Lejerstedet, men da hans andet Barn døde en Maanedstid senere, har man øjensynlig haft Medlidenhed med ham, thi da fik han fri Jord til Barnet. (93)

En stadig Kamp har Kirkens Værge i sin Tid haft med Beboerne af de smaa Ejendomme, der i fjerne Tider, før 1682, har erobret en Grund af Kirkegaarden. De var vel skilt fra denne ved en Mur, men deri havde flere af disse Beboere egenmægtig indsat en Dør til en mindre heldig Anvendelse. Til Kirkeregnskabet for

1745 bemærker Kirkens Inspektion: »Fejeskarn er der noget af paa Kirkegaarden, som de skyldige ikke vil borttage. Døre og Gaardsrum kand vel ikke faaes bort?« (94)

Og hertil giver Kirkeværgen følgende ydmygste Besvaring:

»Efter de høje Herrers Decision om Døre og GaardsRums Afskaffelse paa Kirkegaarden, deraf er ikke endnu det allermindste efterlevet. De fattiges Jord paa Kirkegaarden er en SammelPlads for Fejeskarn og Møddinger og ald Urenlighed, som kommer fra de utilladte Døre og Gaardsrum ud til Kirkegaarden.« (95)

Kirkegaarden havde den Gang ikke saa pynteligt og velplejet et Udseende som i vore Dage, paa en enkelt Grav var der vel en Sten eller Ramme, hvorfor der maatte betales en Afgift, men de fleste Grave laa sikkert hen, som de bedst kunde.

I Aaret 1819 blev der taget i Brug en ny »Assistents« Kirkegaard øst for den gamle By.

Det var da Meningen, at alle Begravelser skulde henvises dertil, men mange af Byens Folk — især af de ældre Slægter — vilde helst stedes til Hvile paa den gamle Kirkegaard. Jævnlig kom der Ansøgning om, at Ligene maatte begraves der, og paa faa Aar blev det Skik, at velhavende fik deres Gravsted paa den gamle Kirkegaard, selvfølgelig mod en klækkelig Betaling, medens de andre blev ført ud til den nye. Og mærkeligt nok blev de før saa lidet estimerede Gravsteder nord og øst for Kirken nu efterhaanden optaget af Embeds- og Borgerstandens Lig. Muligt skyldes det, at dér var der Plads, idet disse Gravsteder vel forfaldt hurtigere end de, som var betalte.

Nu bliver denne Kirkegaard efterhaanden berøvet sine faa Gravminder, saasart Gravene er hjemfaldne, og deres meste Plads indtages nu af Græsplæner samt tæt Buskads.

1916 blev den gamle Kampestensmur mod Stranden fjernet, og af et uden for denne Mur liggende smalt Stykke Jord blev der dannet en Skraaning, som nu er beplantet med blomstrende Buske.

Kirkegaarden afsluttes nu mod Stranden (nu Havnegade) af et Staaltraadshegn, men deri blev indrettet en Laage, og det er baade godt og ondt med den deraf følgende Færdsel over Kirkegaarden.

Ifølge Stiftsøvrighedens Skrivelse af 24/11 1883 maatte der ikke sælges ny Jord paa denne Kirkegaard, og Begravelserne dér blev derfor færre og færre. Det sidste Lig blev nedsat den 27. Juni 1901,

det var Brændevinsbrænder Henrik Lauesens Enke, som var død den 21. s. M. 88 Aar gammel.

Af Gravminder fra ældre Tid er der nu kun faa tilbage.

1. Af det ældste — en gullandsk Kalksten — er kun bevaret den øverste Halvdel, hvorpaa kan læses følgende Gravskrift: »Herunder hviler / Salig / Dorothea Kirstine / fød Flyng / gift med Postmester . . .«, paa venstre Side i 2 Linier: »Wed denne side hvi . . . Flyng og . . .«, paa højre Side: »...de hviler Børn af . . . med Brandt . . .«. Hun døde 1778, begravet 1. Maj og var en Datter af Sognepræsten Claus Clausen Flyng.
2. I Hjørnet mellem Vaabenhuset og søndre Sideskib er der et med Jerngitter indrammet Gravsted, hvori en liggende gullandsk Kalksten med Indskrift: »Herunder hviler / Postmæster Brant / og / hans første Kone / Dorothea Flüng / og deris Børn / 3 Sønner og 3 Døtre / Maren Wissing / 1790«. — Postmester, Kancelliraad Jens Brandt døde 19/2 1823, hans anden Hustru, Maren Wissing, døde 12/9 1813.
3. En rødlig Sandsten, der dækker hele Graven, med Indskriften: »Herunder Hviler / Welærværdige Hoylærde / Hr. Peder Engel / Født 1721 den 4 August / død 1791 den 25 Februar / og Hustru / Johanne Marie Eilschou / født 1730 den 4 December / død 1808 den 21 April«. Peder Engel var residerende Kapellan her fra 1750 til 1789, derefter Sognepræst til Bogense og Skovby og Provst i Skovby Herred.
4. En rødlig liggende Sandsten med Indskrift: »Herunder hviler / Kiøbmand Johannes Betzer / fød i Aarhus 1743 / død i Middelfart 1792 / og Kone / Kristine Ivarsen / fød i Koye 1747 / død her i Byen 1810.«
5. Indsat i Korets Gavl en Marmorplade, hvorpaa læses: »Herunder hviler Støvet af / Præsten Thor Melbye / f. 8 September 1744, d. 16 Juni 1829 / hans tvende Hustruer / Sophie Adrian / f. 20 September 1748 d. 27 September 1803 / Caroline Maaløe / f. 21 Februar 1776 d. 19 Januar 1848«.
6. En skraat liggende Marmorplade omgærdet af Jernlænker, der er fastgjort paa Granitstøjer. Indskriften, der er ret særpræget af den Tids Udtryksform, lyder saaledes:

»Her giemmes Støvet af / Nicolaus Franciskus Stabell / Justitsraad, Bye og Herredsfoged / født d. 28 Juni 1776 død d. 16

December 1832 / Smertelig savnet af en elsket Hustru / og 12 uforsørgede Børn / 7 modtage ham hisset / sin Konges og sit Fædrelands / trofaste Tjener i 22 Aar / sin Families Støtte, ærlig Ven, uegennyttig Raadgiver, utrættelig Embedsmand / taalmodig lidende, ædel Velgiører / oprigtig Christen / lever hans Minde til varig Ihukommelse«.

Desuden Gravminder over:

Købmand Jens Ditlev Petersen f. 8/7 1792, d. 16/11 1845, og Hustru Petrine Marie Petersen, f. Weile, f. 25/11 1794, d. 17/6 1852.

Elisabeth Wedel-Heinen f. von Krogh, f. 12/7 1794, d. 4/1 1845, g. m. Kammerjunker, By- og Herredsfoged Anders Claus Wedel-Heinen i Middelfart.

Sognepræst Albert Leth, f. 2/1 1796, d. 9/10 1850.

Mathea Christiane Leth f. Eilskov, f. 4/5 1793, d. 2/7 1874.

Johannes Peter Christian Leth, f. 11/5 1828, d. 31/5 1870.

Postmester Albrecht Philip Achen, f. 20/10 1781, d. 10/5 1865.

Købmand Jan Koenen Behrendt, f. 10/8 1799, d. 25/5 1883, og Hustru Johanne Frederikke f. Edsberg, f. 29/3 1810, d. 5/6 1865.

Avlsmand og Brændevinsbrænder Søren Mathiasen Christensen, f. 8/4 1814, d. 16/11 1846, og Hustru Christiane f. Poulsen, f. 21/2 1818, d. 28/10 1864, i andet Ægteskab gift med Brændevinsbrænder Niels Rammeskov.

Brændevinsbrænder Niels Poulsen, f. 2/2 1807, d. 17/9 1878, og Hustru Ane Katrine f. Christensen, f. 3/2 1810, d. 16/4 1871.

Erk. Sophie Magdalene Bloch, f. 15/3 1821, d. 27/12 1849.

Avlsbruger og Vognmand Niels Nielsen, f. 11/6 1824, d. 17/2 1886, og Hustru Marie f. Jensen, f. 6/6 1827, d. 14/3 1869.

Lærer, Dbm. Jacob P. Schiøtt, f. 1802, d. 1878, og Hustru Else Marie Schiøtt, f. 1798, d. 1896.

Der er en egen Stemning over vor ældste Kirkegaard, som, skønt snart beklagelig blottet for Gravminder, dog erindrer én om, at under Grønsværen hviler mange Slægtled af forlængst glemte Borgere.

Kirkens Omgivelser og Hegn.

Kirkegaarden ved Kirken havde i gamle Dage en meget større Udstrækning end nu, thi dens Grund gik i Nord helt ud til Stranden, og Kystlinien laa den Gang længere ude, da Lillebælts stærke Strøm i Aarhundreders Løb har borttaget en Del af Landet.

Arealet var saa rigeligt, at den søndre, højere liggende Del var tilstrækkelig til Begravelser. Det maa nemlig erindres, at det velstaaende Borgerskab gennem Aarhundreder fik Lejersted i Kirken, de øvrige paa Kirkegaarden, og deres Lig laa næppe mere end den paabudte Tid, før de maatte give Plads til andre. Og Køb af Gravsted paa længere Aaremaal var da ukendt.

For at beskytte Grunden har der forhen været et »Kirkens Bolværk« mod Stranden; 1697 omtales det som værende 57 Favne (107 m) langt og 4 Alen (2,5 m) højt »hvortil Kongl. Majst. paa Sognepræstens Supplique har bevilget 4 Ege fra Stenderup Skov«. (96)

Senere findes der intet om dette Bolværk, antagelig har man opgivet Kampen mod den graadige Strøm.

En Snæs Aar senere led Kysten saa stærkt ved Storm og Højvande, at Højdedraget, hvorpaa Kirken er opført, stod i Fare for at skride, hvilket kunde foraarsage en Ødelæggelse af Kirken.

Forholdene var saa alvorlige, at Stiftsbefalingsmanden og Bispnen gjorde Indstilling derom til Kongen og paakaldte hans Hjælp.

Denne kom ved Rescript af 15. Marts 1720 til Stiftsøvrigheden:

»Saasom Vi efter Eders forhen til Os indgivne allerunderdøigste Memorial angaaende Kirken i Vor Købsted Medelfart, dens foremedelst den staa saa nær ved Havet, som i nogle Aar skal have taget bort af Jorden, saa at Kirken ud til Havet, efter Eders formeening skal være noget siunken og Hvelvingen refnet, . . . have befaleet Vores Justitz Raad og General Bygmester Os Elskelig Johan

Conrad Ernst at lade stædet i Øyesium tage . . . og hand nu efter at hand selv har været paa Aasteden, for Os haver andraget . . . at maatte opsettes til Kirkens Conservation, langs dens hele tilhørende Grund som regnes ved 170 Alen, blev sat et got Steen-gjerde, foran de største og fladeste Steene, som var at finde, 1 à 2 Fod i Jorden, saa dybt indtil man kom paa rette haarde Bund, over Jorden 4 à 5 Fod og bag ved fyldt med mindre Steen, saa meget mueligt, indbunden med Tang og god Jord imellem til befestning, paa 3 Alen tyk, og det saa tæt ind til Bakken som skee kunde for at menagere fyldningen, siden at fyldes med Jord bagved og docere [!] Bakken derpaa, da Bakkens Jord i saa maade efter formodning ey læt skulde udtrykke samme Steen-Dæmning, ey heller Vandet udi Gierdet indbryde, og om høye Vande end derudi indbrød, skulle det nok blive ved den første rad Steen at løse, som med ringe Bekostning ved lave Vande kunde være at remedere og hielpe, heldst eftersom neden for Dæmningen ved smule Vande altid skal findes en slagen passage og Vey; hvilket Steen-gjerde hand formener at kunde koste til Steens Anskaffelse og Arbeidsløn ungefehr 500 Rdlr. . . . hvortil Vi allern. have funden for got at Kirkerne i Fyens Stift skal contribuere — — —«. (97)

Muren blev da bygget, men derom findes kun anført i Kirkens Regnskab:

»Bekostet en ny Sten Mur om Kirken, 6 Fod høj og 6 Fod tyk, 478 Rd. 2 Mk. 8 Sk.

betalt af Kirkerne i Fyens Stift i Løbet af 3 Aar«. (98)

Lillebælt var dog stadig en slem Nabo, Gang paa Gang forårsagede det Udgifter. 1732 blev »Stengiærdet ved Stranden repareret saasom det af høje Vande og haarde Vejerlig havde taget Skade« — 104 Mk. — (99); 1741 var det atter galt med »Kirkens tilhørende Stenmur som efter forhen tagne Siun, hvor af de forbigangne 2de Vintres Tvang ved høje Vandeflod og stercke Storm er ruineret«. Udgiften til Istandsættelsen var dog kun 45 Mk. (100)

Aaret efter var der atter en mindre Skade foranlediget af »høje Vande«.

Derefter maa Lillebælt have været mere skikkelig, thi nu holdt Muren Stand indtil Aaret 1819, da den blev repareret for 18 Rdl. (101)

I Aaret 1916 blev den fjernet, da Kirkegaarden blev udvidet med

en Skraaning mod Stranden.

Forinden var Kystlinien bleven sikret ved et Glacis, da Havnebanen blev anlagt 1865, og yderligere blev den styrket ved Havnekajens og Havnegades Anlæg i 1903 og senere Aar. (102)

Til de andre Sider var Kirken forhen omgivet af en Mur og Plankeværk.

Fra Aaret 1719 har Kirkeværgen indført en ret omstændelig Beskrivelse paa Grund af, at man da foretog en større Reparation, nemlig:

»1. For det første 15 allen Muur imellem Kircke Boerne og Syghuset som er Port og rist udj og Risten blev opbrecket som var tilstoppet med Jord og Skarn blev renoveret.

2. Fra Syghuset (dette var 14 m langt) og til den vester ende paa Kirkegaarden er 60 allen udj Længden og Høyden 3 allen, Tyckelsen 5 qvarter, denne Mur var saa got som reen øde paa adskillige stæder uden og inden saa at Kirkegaarden laa gandske til fællet, og i samme Muur ved den vestre Ende blev et ny Hul opkast til en nye Rist som tilforn har været.

3. Ved Opgangen fra store Broe og til Kirkegaarden er opsadt en nye Muur og et nye Hul opkast til en nye rist paa hvilket stæd tilforn stod et gammel Plankeverk. Denne Muur bestaar af 6 allen udj Lengden og 3 allen udj Høyden.

4. Fra den synder Side og til Rectors Residentz bestaar af 27 allen, som er renoveret og var meget forfalden.

5. En Muur derfra og langs Norden for Kirken ud til Præstens Residentz som bestaar af 150 Alen som og blev renoveret baade uden og inden denne Mur runt omkring Kirkegaarden bestaar af 258 Alen i Lengden 3 allen i Høyden og 5 kvarter i tyckelsen . . .

Mursteen til samme Arbeid blev opbrudt paa Kirkegaarden, som det gamle Capel havde staaet, hvilke Steen kunde ikke være kiøbt for 30 Rd. Arbejdsløn til Folkene at opgrave dem udj 12 Dage 4 Mand hver Dag à Manden 1 Mk. er 48 Mk.«

Arbejdslønnen for alle fornævnte Arbejder udgjorde ialt 323 Mark. (103)

Var der Besvær med Muren mod Stranden, saa var der ogsaa Besvær med at bevare de øvrige Hegn, thi bjergsomme Folk benyttede sig af Nattens Mørke til at forsyne sig med Byggematerialer.

Ikke saa sjældent meldes der om Tyveri fra Kirkens Enemær

ker, som i 1684: »Laagen paa dend synder Side paa Kirchegaardsmuren (bekostet) efterdi dend gamle var sønderlagen og af Tiue bortstiaalen, uden (undtagen) det styck Hængslerne sider paa«. (104)

Og skønt alt var blevet saa godt istandsat, kom der allerede i 1731 en Udgift paa Muren mod Præstegaarden, da der blev repareret »det Stycke af Kierckemuren fra Sogne Præstens Residentz af og hen forbie Kierckestenten ved samme norder Side ud til Stranden, af hvilket Stycke Muur Steenene |: hvormed den tilforn var belagt |: dend største Deel af ved tyfagtige Folckes Hænder vare bortstiollen saavel af Muresteen som af Tagsten, saa Muuren for medelst sliq grofve Medhandling var blefven ilde tilreed, hvorover for at see samme Mur desbedre conservueret for Tyfverie blev lagt Træværck i Steden for det bortstiollen Muur«. Bekostningen var 94 Mk. (105)

For at konservere Ringmuren, som den benævnes, blev den jævnlgt tjæret, i 1792 brugtes dertil 27 Kander (54 Liter) Tjære. (106)

Tyveri vedblev i lang Tid, endnu i 1810 blev der ved Trommeslag efterlyst »om nogen kunde opdage, hvo der havde borttaget Fielle og Tømmer af Kirkens Mur.« (107)

Muren blev en Del Aar senere — 1843 — nedbrudt og afløst af et Stakit, hvorfor der blev betalt 187 Rdl. (108)

Østre Kirkegaard.

Ved Forordning af 22. Februar 1805 blev Begravelser i Kirkerne forbudt, og samtidig kom der Ordre til, at vedkommende foresatte skulde »drage Omsorg for, at enhver Kiøbsted-Kirke, som ikke har Kirkegaard uden for Byen, i det seneste inden 2 Aar erholder en beqvem Plads til samme af saadan Størrelse, som efter Menighedens Folkemængde er tilstrækkelig, hvilken Kirkegaard, naar den til dette Brug er indrettet, bør, ved en passende Tale af Sognepræsten, dertil højtideligen indvies«.

Aaret efter, 1806, havde Kirkens Inspektion erhvervet det nødvendige Areal af Byfogedengen, idet en Kirken tilhørende Løkke blev »magelagt (=: mageskiftet) med et Stykke af den Byfoged-Embedet tillagte Jord paa Kappelsbjerg«. (109)

Med Indretningen af Kirkegaarden gik det kun langsomt; 1810 blev den indgrøftet, og 1815 er der en Udgift »for Gravning af Assistents-Kirkegaarden«, som den altsaa kom til at hedde. Samme Aar er den rimeligvis bleven færdig, eftersom der i Regnskabet for 1815—18 er ført til Indtægt 7 Rd. 4 Mk. for Leje af Jord paa Kirkegaarden. (110)

Allerede 3/9 1813 var der blevet fastsat Regler for Begravelser paa Assistents-Kirkegaarden, den nye Kirkegaard; men først den 5. August 1819 blev den indviet, og det gik for sig med al den gejstlige og verdslige Honnør, som Byen kunde præstere.

En samtidig Beretning derom findes i en Odense-Avis: »Torsdag den 5. August blev Middelfart nye Kirkegaard strax uden for Byens Østerport, ved Landevejen, høitidelig indviet. Fra Kl. 10—11 blev ringet og kimet med alle Byens Klokker, Kl. 11 løsnedes 3 Kanonskud. Borgerskabet paraderede med Fane og Musik. Derpaa blev sjunget Psalmen Nr. 403:

Som Skyggen svinder Livet bort,
 Tung er den Vei vi træde;
 Vor Ungdoms favre Vaar er kort,
 Ustadig al vor Glæde.
 Alt spirer, modnes og forgaaer,
 Syv Gange Ti er Støvets Aar,
 Og sielden, sielden flere.

Men herligt Haab vi trøstes ved,
 Et Haab, som ei kan svige,
 For Sielen er en Evighed
 I Guds vor Faders Rige.
 Og Legemet, som lægges hen,
 Fremgaaer engang til Liv igien
 Ved Herren Jesum Christum —

accompagneret med blæsende Instrumenter.

Nu holdtes en passende Indvielsestale af Sognepræst Hr. Melbye.
 Ved dens Slutning afgaves 3 Kanonskud. Derefter Psalmen Nr. 422:

Saa samles vi til vore Fædre:
 Vel den, som fare kan i Fred!
 Kan nogen Vandring være bedre,
 End den til Himlens Herlighed?
 Hvo vil da ønske hid igien
 Den, som i Fred er draget hen?

Nei! vi ei ønske dem tilbage,
 Som Døden har ledsaget hiem.
 Skal Døden Venner fra os tage;
 Engang dog samles vi med dem.
 Og hist, hvor Livet evigt er,
 Ei Ven fra Ven adskilles meer.

Vor Levetid henrinder fage,
 Og snart vi høre Dødens Bud,
 Saa lad os tælle vore Dage,
 Og vandre viselig for Gud!
 Da gaae vi fro vort sidste Trin,
 Det fører os til Himlen ind —

med Sang og Musik. Borgerskabet præsenterede Gevær under fuld Musik og marcherede rundt om Kirkegaarden. Tilsidst 3 Kanonskud.

Forsamlingen af Tilhørerne var talrig, og alle kappedes om at udpynte Kirkegaarden og at gøre Handlingen saa høitidelig, som Byens Leilighed tillod«. (111)

Nu om Dage vilde en saadan Begivenhed næppe foregaa med saa megen Pomp, men man maa erindre, at Livet den Gang var meget ensformigt, og kom der saa endelig en Lejlighed til at gøre det festligere, saa blev den tilgavns benyttet. Og Byen havde den Gang en Borgervæbning, der havde været ret stærkt formeret under den nylig afsluttede Krig med England, og selvfølgelig havde man tillige et Musikkorps, der ogsaa bar Munderingen.

Omend det var befalet, at alle Begravelser skulde foretages paa den ny Kirkegaard, blev dog adskillige — ja vel nok de fleste — Lig begravet paa den gamle. Man vilde her som ogsaa i andre Købstæder helst stedes til Hvile ved Kirken og nær Familiegravene.

I Krigsaarene 1848 og 1849 blev en Del af de paa de vestfynske Lazaretter døde Soldater jordet paa denne, den østre, Kirkegaard, men da den nye, vestre, blev taget i Brug 1852, blev alle Begravelser henvist dertil.

Da man en Del Aar senere ønskede at sætte et Minde for de faldne Krigere, blev der — vistnok paa Vaabenbrødrenes Initiativ — i 1866 indsamlet Midler dertil.

Den 5. Juni 1867 blev da to Mindesten afsløret.

Byens Avis meddeler følgende derom:

Middelfart, 6. Juni 1867.

Det var en smuk og opløftende Fest, som fejredes her i Onsdags den 5. Juni ved Afsløringen af de Mindestøtter, der ved frivillige Sammenskud ere blevne rejste over de i Danmarks to sidste Krige faldne og døde Soldater, som hvile paa Middelfart Kirkegaarde. Kl. omtr. 1 drog et stort Tog, bestaaende af Communalbestyrelsen, Vaabenbrødrene af Middelfart og Indslev Afdelinger, Søfolkene og Rebslagerne med deres Flag, Sangforeningen og Skydeforeningen med deres Fane, samt øvrige andre Deltagere fra Torvet til den østre Kirkegaard, hvor der sluttedes Kreds om den tilslørede Mindestøtte. Efter at Sangforeningen havde afsunget Carl Plougs Sang: »Danmark, dine Kæmpegrave«, traadte Pastor Melbye fra Asperup op paa et af Mindestøttens Fodstykker og holdt en smuk beandret Ind-

vielsestale. . . . Paa Talerens Opfordring afdækkedes nu den smukke 30—40 Fod høje Mindestøtte udført i graa Sandsten hvilende paa 3—4 Trin og en beplantet Stensætning. Paa Støttens nedre Forside er anbragt følgende Indskrift:

Til Minde om
de mange Landz og Søkrigere, som i Aarene
1848—49—50 hengave Livet for Fædrelandet
og fandt Hvile paa dette Sted.

I Guds Haand staaer vort Fædreland!
I vore Hjerter Eders Minde!

Paa Bagsiden:

Taknemmelige
danske Mænd og Kvinder
rejste dette Minde 1866.

. . . . Efter Afsyngelsen af endnu en Sang gik hele Forsamlingen op til den ny vestre Kirkegaard, hvor Byens Sognepræst, Pastor Tolderlund holdt en Indvielsestale for den dér rejste Mindesten over Soldater fra Krigen 1864.

Pastor Tolderlund holdt en gribende Tale om Krigsbegivenhederne 1864, hvor en rovbegjærlig Fjende havde røvet og plyndret vort Folk, og bragt dets bedste Sønner i aandeligt Fængsel; men, sluttede Taleren, »vort Haab er til Herren«. (112)

En Kirkegaard, der ikke benyttes mere, faar let efterhaanden et trist Udseende, og saaledes gik det ogsaa her.

1868 meddeler Byens Avis herom:

»Selskabet »De danske Vaabenbrødre«s Afdeling her i Byen benytter i disse Dage en Tilladelse, som Afdelingens Bestyrelse har faaet af Kirkeinspektionen til at jævne Gravene paa den ældre Kirkegaard øst for Byen. Der er allerede forløben flere Aar (dog næppe 20), siden man ophørte at begrave Lig paa denne Kirkegaard, og det kan ikke nægtes, at den i de sidste Aar blev i højeste Grad forsømt, der klages over, at alle Træerne bliver omhugget og alt sløjfes — —«. (113)

Derefter gik der en Del Aar, hvor Kirkegaarden henlaa under Vaabenbrødrenes Omsorg og Pasning, derfor blev der betalt til dem 50 Kr., senere 75 Kr., aarligt af Kirkens Kasse. Desuden er der

for flere Aar en Udgift paa 2 Rdlr. til en Mand, Gregers Olsen, »for at opbevare og udlaane Nøglen til Assistentkirkegaarden« (114); den har altsaa været aflukket.

Ved Aaret 1914 ophørte Vaabenbrødrenes Tilsyn med Kirkegaarden, vistnok fordi det var tyndet stærkt ud i deres Rækker, og de, der var tilbage, var blevet gamle; Graveren overtog da Pasningen.

Byen voksede fra Aar til Aar, Folkemængden tiltog, Østerport var forsvunden, Landevejen bleven til den brolagte Østergade.

Efterhaanden blev Østre Kirkegaard til en Legeplads for Bysdelens Børn, Lediggængere laa paa Græsplænerne, de faa Gravminder var udsat for Overlast. Forholdene blev værre fra Aar til Aar.

I 1933 vedtog da Menighedsraadet paa Kirkegaardsudvalgets Indstilling at flytte de faa tilbageblevne Gravsten hen paa Vestre Kirkegaard, hvor de blev anbragt ved Siden af Monumentet og Gravminderne for faldne fra 1864. Dér har de faaet en smuk og værdig Plads.

Den østre Kirkegaard kaldes nu »Østre Anlæg«, og kun SandstensObeliskens fra 1867 minder om, at dér blev forhen jordet Mænd, som ofrede deres Liv for Fædrelandet. Men de af vore Bysbørn, som her fik deres Hvilested, er glemt, som vi alle vil blive det før eller senere.

Vestre Kirkegaard ved Kongebrovej.

Den østre Kirkegaard var i Aarenes Løb blevet ret stærkt belagt, og den blev det end mere ved de mange Soldater-Begravelser, den maatte give Plads til i Aarene 1848 og 1849; det blev derfor nødvendigt at anlægge en ny Kirkegaard.

Dertil blev der i Aaret 1850 købt en Grund beliggende vest for Vestergade, i Syd til Kongebrovej og i Nord til Skrænten mod Stranden. Sælgerne var Madame Thidemann, der afgav 2,470 Kvadrat-Alen, og Madame Matthiesen, som afgav 12,710 Kvadrat-Alen, for begges vedkommende til en Pris af 45 Rdl. pr. 1000 Kvadrat-Alen, ialt 683 Rdl. $9\frac{3}{5}$ Skilling. (115)

I September s. A. var Kirkeinspektionen samlet paa Grundstykket for at træffe Aftale om Planering og Anlæggelse af den nye Kirkegaard. Derom er indført, »at Pladsens betydelige Ujevnhed gjorde det umuligt at tage nogen afgørende Bestemmelse om Planering og Indretning strax«. (116)

Den omtalte Ujevnhed skyldtes formentlig — er det meddelt mig for en Del Aar siden —, at der i Aaret 1848 havde været anlagt en Skanse paa Grundens nordre Del. (117)

Det blev ved førnævnte Møde vedtaget, at Gartner Clausen, som var tilstede, skulde indgive Tegning over Anlægget med Overslag over Udgifterne, og at da snarest muligt det videre skulde foretages.

Arbejdet kom dog ikke i Gang det Aar, thi i Oktober s. A. besluttede man at opsætte Jordarbejdet til Foraaret, »da Aarstiden er saa fremrykket, og Tidsforholdene gjøre alt Arbejde meget dyrt«. (Krigen var endnu ikke endt). (118)

Aaret derefter, 1851, blev det overdraget Gartner Clausen, her af Byen, »at foretage Planeringen af Kirkegaarden, nemlig alle Plant-

ninger af Træer og Buskvækster samt Hegnene foretagne, Gange afsatte, en Forhøjning midt paa Kirkegaarden opført, Alt for en Betaling af 50 Rdl. Alt Arbejde maa være udført i Aarets Løb«. (119)

Af Madame Thidemann blev der yderligere købt et lille Stykke Grund langs den ene Side af Kirkegaarden for en Pris af 13 Rdl., det var 14 Skill. pr. Kv. Alen.

Kirkegaarden er næppe blevet taget i Brug før i Aaret 1853, da antog man nemlig Daglejer Jørgen Hansen til Opsynsmand ved »den nye Assistens Kirkegaard for en aarlig Løn af 16 Rdl. fra den 1. Aprill at regne«. (120)

Denne Kirkegaard er gentagne Gange blevet udvidet mod Vest, nemlig i Aaret 1882 med 7,760 Kv. Alen og i 1897 med 23,980 Kv. Alen. (121)

Kirkegaarden i Vesterløkken.

Efter Aarhundredskiftet steg Byens Indbyggertal fra Aar til Aar, og Kirkegaarden ved Kongebrovej, vestre Kirkegaard, blev derfor efterhaanden saa stærkt belagt, at Menighedsraadet maatte tage under Overvejelse, hvor der var en Grund, som kunde erhverves til en ny Kirkegaard. Dermed blev der en Del Besværligheder.

Først ønskede man at faa udlagt et Areal paa Kongebrovejens søndre Side, hvor der var Plads dertil, eftersom der den Gang kun var opført faa af de nuværende Bygninger. Den omtalte Jord hørte endnu under Stamhuset Hindsgavl, og Købet syntes at ville gaa i Orden. Medens Forhandlingerne derom stod paa, købte imidlertid Middelfart Kommune Stamhusets Markjorder, og Byraadet vilde da ikke indgaa paa, at det ønskede omtalte Areal blev udlagt til Kirkegaarden, eftersom det var fortrinligt egnet til Byggegrunde, hvilket har vist sig at være rigtigt, thi nu er hele Strækningen langs Vejen blevet udstykket.

Man maatte da andetsteds forsøge at erhverve en passende Grund, og to blev bragt i Forslag.

Den ene var en Markjord ved Teglgård, men da Kredslægen erklærede den for uegnet til Kirkegaard, og da Sognepræsten, Provst Knudsen, var derimod, fordi han hævdede, at den laa for langt borte fra Byen, saa blev der intet deraf.

Den anden var to sammenliggende Jordlodder mellem Bjergbankevej og Assensvej. Med disses Ejere, Rentier Chr. Rammeskovs Arvinger og Fru Mette Behrendt, blev der indledet Forhandlinger om Købet deraf, og Handelen gik i Orden. Imidlertid var Spørgsmaalet om Lillebæltsbroens Bygning blevet rejst, og kom den, var Byraadet stærkt interesseret i at faa den kommende ny Banegaard saa nær Byens Midte som muligt, og da de nævnte Jordlodders Beliggenhed gjorde dem særlig egnede til Stationsplads, blev der, vistnok af den Grund, foretaget et Mageskifte, saaledes at Middelfart Kommune overtog de nævnte to Jordlodder mod at afgive et lidt større Areal af »Vesterløkken«, og dér blev da anlagt den nye Kirkegaard. Den indeholder et Areal af 34,200 m², hvoraf Størstedelen er taget i Brug, det øvrige er udlejet.

Arbejdet med dens Planering og Anlæggelse blev ved Licitation overdraget til Gartner og Havearkitekt E. M. Ishøy for en Sum af 8,726 Kr. Samtidig blev der af Muremester Chr. Klojgaard opført et Materialhus, som ifølge Tilbud blev betalt med 6,050 Kr. (122)

Den 15. November 1924 blev Kirkegaarden indviet af Provst C. Knudsen, der samme Dag foretog den første Begravelse, det var ugift Caroline Andersen fra Alderdomshjemmet. Foruden Følget var Menighedsraadet og de fleste af Byraadets Medlemmer tilstede. (123)

Siden 1. April 1928 er der fastsat følgende Prisreglement for Brugen af Byens tvende Kirkegaarde: Gravstedsjorden er gratis for indensogns Beboere, der hører til Folkekirken. Ved Fornyelse af Gravstedet efter 20 Aars Forløb betales 10 Kr. pr. Grav, for Børnegrave dog kun det halve.

For udensognsboende, der ikke har Gravplads paa Byens Kirkegaard, eller for Folk, der ikke hører til Folkekirken, er Prisen for en Enkeltgrav 50 Kr. og for en Dobbeltgrav 100 Kr. for hvert 20 Aar.

For Nummerpæl betales 3 Kr., for Klokkeringning ved Begravelser: Helklokker (4 Klokker) 8 Kr. og Halvklokker (2 Klokker) 4 Kr., Kapellet 2 Kr. (124)

Sognepræster i Middelfart efter 1536

(især efter S. V. Wibergs Præstehistorie, Odense 1870).

Kavslunde var Anneks til Middelfart indtil 1866, da det blev Vice-pastorat derunder. 1895 blev det et selvstændigt Embede.

1. 1536 (maaske allerede 1526): Magister Peder Hansen eller Olufsen Bang (Søn af Borgmester Hans eller Oluf Bang), Provst 1545, død 1566.
2. 1566: Formandens Søn, Ole Pedersen Bang, Provst 1584, død 1592.
3. 1592: Sone Lauritzen, Provst 1593, afsat ca. 1617.
4. Ca. 1617: Niels Madsen Ryberg, født i Middelfart 1588, Student fra Middelfart 1602 — Søn af Raadmand Mads Nielsen Ryberg og Birgitte Hansdatter Bang —, Provst ca. 1618, død 1628.
5. 1628: Søren Nielsen Glud, født 1599, afsat 1636, blev maaske 1637 Sognepræst til Hemmet og Sønder-Vium, død 1652.
6. 1637: Magister Erik Johansen Monrad, født 1607, 1642 Sognepræst til Helligaandskirken i København, Biskop i Ribe 1643, død 1650.
7. 1642: Magister Mads Mortensen Lime, født 1610 (gift med Elisabeth Clausdatter Bang, Datter af Borgmester Claus Madsen Bang i Middelfart), død 1658.
8. 1658: Magister Johan Henriksen Gosman, født 1621 (gift med Formandens Enke), Provst 1660, død 1680.
9. 1672: Magister Hans Madsen Lime, født her 1642, Provst 1699, død 1704.
10. 1704: Mads Pedersen Rostock, født i Ribe 1655, Forfatter af den i sin Tid meget yndede Katekismus-Forklaring: »Den enfoldige Børnelærdoms usvigelige Mælk«. Han døde 1714 pludseligt, som han sad og læste paa sin Prædiken.

11. 1714: Christen Krag, født ca. 1673, død 1742.
12. 1743: Johan Andreas Jepsen Schandorff, samme Aar Sognepræst i Taulov, død 1752.
13. 1743: Claus Clausen Flyng, født 1709, død 1762.
14. 1763: Tønne (Antonius) Bloch, født 1733, 1775 Biskop i Ribe Stift, 1779 Doctor theologiæ, 1786 Biskop i Fyens Stift, død 1803.
15. 1775: Søren Bygballe Hansen Bredal, født 1719, død 1791.
16. 1791: Hans Jørgen Pedersen Birch, født 1750, død 1795.
17. 1795: Thor Melbye, født 1744, Forfatter af en Begyndelse til en fyensk Præstehistorie, entlediget 1826, død 1829.
18. 1826: Dr. theol. & phil. Nicolai Faber, født 1789, Sognepræst ved Sct. Knuds Kirke i Odense og Stiftsprovst 1830, Biskop over Fyens Stift 1834, død 1848.
19. 1831: Jørgen Peter Carstensen, født 1782, 1837 Sognepræst i Raarup, Bjerge Herred, død 1853.
20. 1837: Albert Leth, født 1795, død 1849. Stænder-Deputeret for Østifternes 7. Købstadsdistrikt 1847, Rigsdagsmand for Odense Amts 5. Valgdistrikt 1848, udgav en »Christelig Huuspostil indeholdende Prædikener paa Aarets Søn- og Festdage«, der udkom i flere Oplag, samt »Kirkelige Leilighedstaler«, som begge er blevet benyttet af Byens Borgere, og som endnu findes og skattes i mange af de ældre Hjem.
21. 1849: Holger Lorents Basse Fønss, født 1807, Provst for Vends Herred 1862, 1865 forflyttet til Vejlbj, R. af D. 1874, entlediget 1884, død i Fredericia 1894.
22. 1866: Julius Ferdinand Tolderlund, født 1815, død 1869.
23. 1870: Andreas Peter Martin Leth (Søn af Albert Leth), født 1822, R. af D. 1892, entlediget 1894, død 1905.
24. 1895: Conrad Knudsen, født 1857, 1910 Provst for Vends Herred, R. af D. 1921, entlediget 1925, død i Sorø 1927.
25. 1925: Olav Fog Nielsen, født 1875, entlediget paa Grund af Svagelighed 1938, R. af D. 1939.
26. 1938: Erik Staffeldt, født 1905.

**Sognekapellaner (fra 2/3 1742 residerende)
i Middelfart og Kavslunde indtil 1812
(ifølge S. V. Wibergs Præstehistorie, Odense 1870).**

Anm. Disse Kapellaner synes fra først af at have boet i og bestyret Kavslunde.

1. Omkring 1548: Jesper Bruun.
2. 1552: Ole Pedersen Bang (1566 Sognepræst her).
3. ca. 1566: Gregers.
4. ca. 1581: Jens Hansen (vistnok forflyttet samme Aar).
5. 1581: Eiler Ottesen Bang. Forhen Rektor i Nysted, men afsat 1578 formedelst Slagsmaal med Præsten i Kirken. 1584 Sognepræst i Asperup. Død 1619.
6. 1584: Jens Hansen Bruun, samme Aar Sognepræst i Taagerup og død af Pest.
7. Omkring 1588: Mads Pedersen. Død eller forflyttet 1602.
8. 1602: Peder Olufsen Bang (Rektor her), 1607 Sognepræst i Brændekilde, død ca. 1641.
9. 1607: Oluf Olufsen Bang (Formandens Broder?), 1610 Sognepræst i Sønderby, død 1629.
10. 1611: Hermann Griis (Rektor her).
11. 1615: Niels Olufsen.
12. 1617: Erik Nielsen Arensbach, f. ca. 1576 eller 1579, ca. 1619 Sognepræst til Asperup og Rorslev, død 1654.
13. 1619: Magister Claus Jensen Colding, 1628 Sognepræst i Fjeldsted og Harendrup, død ca. 1657.
14. 1628: Jørgen Hansen Ringe (Rektor her), født i Middelfart 1603, 1629 Sognepræst til Nørre Omme og Bregninge, ca. 1642 Sognekapellan i Randers.
15. 1629: Stephan Olufsen.
16. 1629: Niels Poulsen Harboe (Rektor her), 1632 vistnok Sognepræst i Ringe og Herringe, død 1656.
17. 1632: Gøde Hansen, født her 1606, 1634 Sognepræst til Kørup og Hundstrup (Krogsbølle), død 1676.
18. 1634: Jens Nielsen Ore (forhen Sognepræst i Nørre-Aaby og Indslev, afsat 1630), død 1654.
19. 1654: Poul Sørensen Weile.

20. 1669: Jørgen Sørensen Rhodius, født 1638, død 1692 som Sognepræst paa Lyø.
21. 1675: Jens Christensen Zeuthen, født ca. 1643, død 1696.
22. 1696: Pontus Henriksen Sparre, død 1720 som Sognepræst til Mariager med Hem og Seem.
23. 1704: Mads Jensen Faber, født ca. 1681, død 1716.
24. 1716: Christen Nielsen Eskildsen Busch, født ca. 1678 (Rektor her), død 1750.
25. 1750: Peder Jensen Engel, født 1721, 1789 Sognepræst i Børgense og Skovby, Provst i Skovby Herred, død 1791, begravet paa Middelfart gamle Kirkegaard, hvor hans Grav endnu findes.
26. 1789: Mathias Christensen, født 1744, herfra Sognekapellan til Trinitatis Kirke i Fredericia og Vejlbj, død 1805.
27. 1795: Hans Jørgensen Naschou, født 1767, død 1797.
28. 1797: Caspar Altenhoff Bjørn, født 1769, 1799 dansk Præst til Vemmetofte Kloster, Consistorialraad 1835, død 1847.
29. 1799—1812: Hans Peter Egede Lund, født 1769, 1812—33 Sognepræst til Rudkøbing og Skrøbelev, Amtsprovst 1816, død i Rudkøbing 1846.
Embedet blev nedlagt efter Rescript af 30/9 1803.

Ordineret Kateket i Middelfart.

1813—21: Johan Henrik Edsberg, født 1785, 1821 Kateket i Helsingør, 1827 Sognepræst til Sønderlø, Fyens Stift, entlediget 1858, død i Odense 1871.

Præsteviede Medhjælper m. v. samt residerende Kapellaner efter 1904.

- 1904: Peter Møller Munck, født 1875, præsteviet Medhjælper, 1907 Kapellan i Høje-Taastrup, nu residerende Kapellan ved Kristkirken i København.
- 1908: Jens Maarbjerg, født 1879, præsteviet Medhjælper, 1914 Sognepræst i Herslev, død 1940 som Sognepræst til Vallekilde og Hørve.
- 1915: Jens Anton Marius Henrik Jensen Vindel, født 1886, præsteviet Medhjælper, 1917 Sognepræst i Snedsted, nu til Starup og Grarup.

- 1915: Christian Georg Carljohan Adolf Jacobsen, født 1885, Andenpræst, nu Sognepræst til Frihavns Kirke.
- 1921: Johannes Larsen, født 1889, Kaldskapellan, senere residerende Kapellan, Hjælpepræst i Kildevælds Sogn 1930—33, Sognepræst til Hellerup fra 1933 til sin Død 1936.
1931. Gustav Frederik Kinch, født 1897, residerende Kapellan, 1933 Sognepræst til Strib og Røgleskov.
- 1933: Johannes Ingvard Hansen, født 1900, residerende Kapellan.
- 1934: Niels Viggo Fæster Nielsen, født 1908, Hjælpepræst (personel Kapellan), Sognepræst til Vorup 1937.
- 1937: Nils Lund, født 1906, Hjælpepræst, Sognepræst til Arnborg 1938.

Kordegne

(efter Kirkeværgens Regnskaber).

1. ca. 1706: Rasmus Pedersen Kiøbmand, Organist, Kordegn og Klokker, død 1721.
2. 1721: Jens Mogensen, Organist og Klokker, død 1741, skænkede paa sit yderste 100 Rdl. til de fattige foruden 20 Rdl., som han tidligere havde skænket dem. (125)
3. 1741: Johannes Wallund, (tidligere Rektor), Klokker og Kristendoms Skoleholder, død 1744.
4. 1744: Laurits Aalborg, Klokker og Kordegn, død 1758.
5. 1758: Rasmus Madsen Knap, Klokker, Kordegn og Kristendoms Skoleholder, død 1764.
6. 1764: Jørgen Clausen Fabricius, Klokker, Kordegn og Kristendoms Lærer, født 1712, død 1795.
7. 1774: Johan Jørgen Behmann, kaldet som Successor, Klokker, Kordegn, Skoleholder og Bedemand, død 1818.
8. 1818: Peder Iversen, død 1867.
9. 1857: Gottfred Georg Wolfgang Berggreen, 1861 Sognepræst i Aventoft, sidst 1886—1900 til Øster-Skerninge og Hunstrup, Provst, død 1903.
10. 1862: Lars Peter Jeremias Petersen, Dbm., død 1902.
11. 1903: Jørgen Peder Jørgensen, død 1929.
12. 1930: Peder Pedersen Hornelund, Kantor fra 1903 indtil 1930, da Kordegne og Kantorembudet blev sammenlagt.

Organister

(efter Kirkeværgens Regnskaber).

- ca. 1706: Rasmus Pedersen Kiøbmand, død 1721.
 1721: Jens Mogensen, død 1741.
 1741: Peder Rosenkilde.
 1749–71: Hans Christopher From Beck, født 1737. 1775 Sogne-
 præst i Ulsø og Braaby, død 1793.
 1773: Søren Christian Rønning, 1774 Degn i Kavslunde, 1775 i
 Husby, død dér 1809. (126)
 1774: Johan Georg Stein, død 1808, var tillige Vejer og Maaler.
 I Kirkebogen er indført: »Han var født et Sted i Sachsen,
 men Stedet vides ikke«. I hans Slægt er bevaret et Digt,
 »Organistens Vise«, der røber, at S. har haft et lyst og
 muntret Sind.
 1811: Johan Christian Hansen, Dbm. ved 50 Aars Jubilæum, død
 1874.
 1875: Peder Christian Hansen (fornævntes Søn).
 1886: Andreas Christian Jensen, Lærer, død 1891.
 1892: Frk. Petra Raffenberg, død 1934.
 1930: Frk. Anna Rasmussen.

Kirkeværgen i Middelfart

(ifølge Kirkeværgens Regnskaber og Kirkebogen).

- 1644–61: Mourits Andersen, Raadmand, senere Borgmester.
 1649–62: Johan Borchfeldt, Raadmand.
 1661–64: Hans Christensen.
 1664–66: Christen Jensen Wolder.
 1666–74: Thomas Nielsen (Folchmar), Byfoged.
 1674: Niels Nielsen Kindstrup, død 1685.
 1685–91: Sognepræst Mag. Hans Lime, død 1704.
 1699: Jep Hansen Juul, Borger og Handelsmand.
 1702? Jep Andersen Juul.
 1703–1713: Herman Willer, Raadmand, senere Borgm., død 1739.
 1713: Iver Pedersen, Købmand, død 1737.

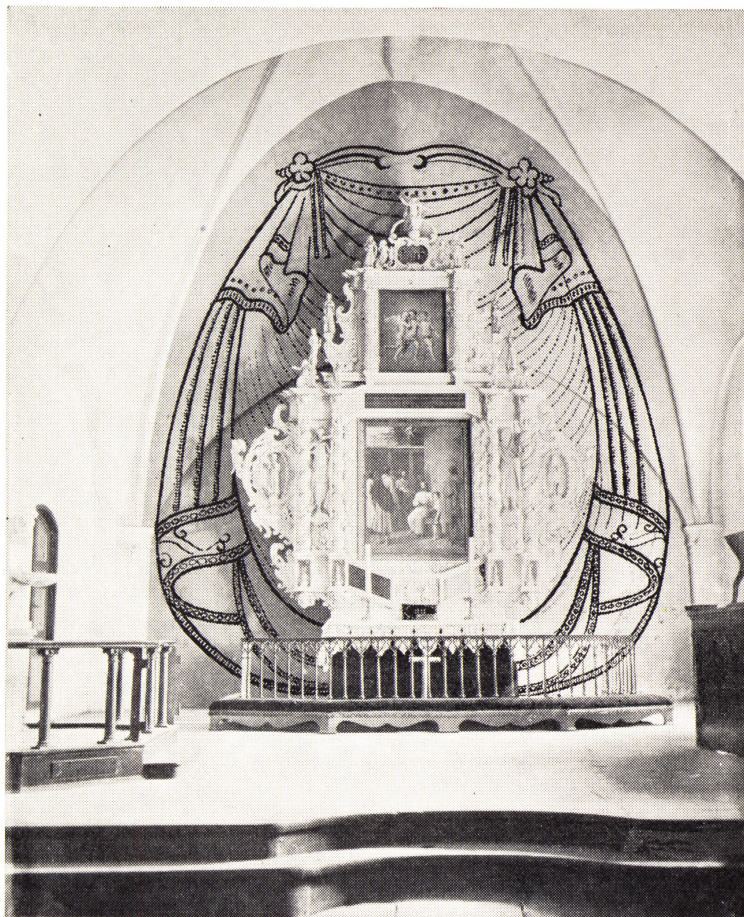
- 1738: Josias Møller, Købmand, død 1749.
1749: Christian Ivarsen, Købmand, kongelig Agent, død 1788.
1776: Jens Brandt, Købmand og Postmester, Kancelliraad, død 1823.
1812: Niels Christensen, Avlsmand, død 1845.
1830: Anders Hansen Broch, Købmand, Havnefoged, død 1869.
1841: Adam Frederik Møller, Bagermester, død 1859.
1850: Rasmus Møller, Købmand, død 1885?
1866: Georg Christensen, Manufakturhandler, død 1896.
1872: Hans Jacob Edsberg, Kæmner, forhen Bager, død 1883.
1883: Hans Christian Tscherning, Købmand, forhen Skibskaptajn,
død 1895.
1895: Johan Henrik Gottlieb Rendtorff, Isenkræmmer, død 1926.
1912: Niels Rasmus Hansen, Sparekassedirektør, død 1931.
1931: Christian Frederik Behrendt, Branddirektør.
-

Tilføjelse til Side 75.

Som anført under »Kirkerummets Udsmykning« Side 75 blev der i Aaret 1678 malet »Gardiner« d. v. s. Draperier paa Væggen bag Alteret.

Skønt disse Dekorationer i en senere Tid ofte er blevet overkalket, kan de, især ved kraftige Temperatur-Forandringer, delvis fremtræde paa Væggen som mørke Skygger, der kort Tid efter forsvinder. I Marts Maaned 1941 havde Kirken paa Grund af de vanskelige Brændselsforhold ikke været opvarmet i to Uger, og Søndag den 16. Marts viste disse gamle Draperier sig saa kraftigt, som jeg aldrig før har set dem. De blev derfor indtegnet og rekonstrueret paa et Fotografi af Alteret fra ca. 1870, saa man deraf kan danne sig et Skøn over, hvorledes de har virket i sin Tid. Og gaar man ud fra, at Alteret den Gang var malet hvidt, som det var indtil ca. 1900, maa man indrømme, at de mørkfarvede Draperier kan have virket som en smuk Baggrund for det lyse Alter.

Malede Draperier paa Væggen bag Alteret, rekonstrueret og indtegnet af Svend Lind, Marts 1941.

HENVISNINGER og KILDEANGIVELSER.

Historiske Meddelelser.

1. Monumenta historiæ Danicæ.
Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelse af dansk Historie udgivet af Dr. Holger Rørdam.
2. Række, 2. Bind, Kbhvn. 1887.	4. K. B. 14/8 1590.
2. K. B. 15/12 1574.	5. K. B. 18/8 1590.
3. Mester Jacob Madsens Visiøtatsbog, udgivet af historisk Samfund for Odense og Assens Amter ved A. R. Idum 1932.	6. K. B. 19/3 1591.
	7. K. B. 6/3 1605.
	8. K. B. 1630.
	9. K. B. 4/4 1631.
	10. M. Mackeprang: Vore Landsbykirker.
	11. Samme.
	12. Samme.

Kirkens Ydre.

13. M. K. 1710.	19. M. K. 1786.
14. M. K. 1714.	20. Forhandlingsprotokol for Middelfart Kirkeinspektion 27/1 1846.
15. M. K. 1755.	20a. Samme 23/2 1860.
16. M. K. 1678—81.	21. »Middelfart Avis« 7/5 1860.
17. M. K. 1685.	
18. M. K. 1740.	

Koret.

22. Døren er nu afgivet til Middelfart Folkemuseum.	23. M. K. 1698.

Sakristiet.

24. Mester Jacob Madsens Visitatsbog, udgivet af Historisk Samfund for Odense og Assens Amter ved A. R. Idum 1932.
25. Middelfart Kirkeinspektions Erklæringer og Korrespondance, 14/3 1851.

Højkirken og Sideskibene.

26. Mester Jacob Madsens Visitatsbog.
27. Rigsarkivet, Assens Provsti, Kirkeregnskaber 1, 2.
28. M. K. 1699.
29. M. K. 1706.
30. M. K. 1661.
31. M. K. 1751.
32. M. K. 1886.

Det sydlige Kapel.

33. Kirkehistoriske Samlinger, 6. Bind.
34. Kirkehistoriske Samlinger, 3. Række, 5. Bind, Side 477, udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved Dr. phil. Holger Rørdam.
35. Kirkeværgens ældste Regnskabsbog, hvori kun er indført om solgte Gravsteder i Kirken.
36. Dette »Tralleværk« omtales ofte i de ældre Kirkeregnskaber.
37. M. K. 1752.
38. Middelfart Kirkeinspektions Forhandlingsprotokol 7/10 1869.
39. Samme 11/2 1870.
40. Samme.
41. Meddelt af afdøde Havnefoged Chr. Nissen Wiis.

Taarnet.

42. M. K. 1862.
43. M. K. 1764.
44. M. K. 1672.
45. M. K. 1739 og 1757.
46. Middelfart Kirkeinspektions Forhandlingsprotokol 1841.
- 46a. Samme 22/4 1861.
47. Samme 10/8 1862.
48. Samme 27/4 1863.
49. Samme 6/7 1863.
50. M. K. 1863.

Vaabenhuset.

51. Rigsarkivet. Assens Provsti, 52. Samme.
Middelfart Kirkeregnskaber 53. Samme.
1664—1672.

Altertavlen.

54. M. K. 1714—1715. literære Selskab, Odense 1841.
55. Trap: Kongeriget Danmark. 57. L. A. O. Middelfart Kirkeinspektion: Indkomne Sager 1835—1876.
56. Meddelt af den res. Kapellan, Pastor Johannes J. Hansen.
56a. Aktstykker, for største Delen utrykte . . . udg. af Fyens Stifts 58. Samme. 59. M. K. 1843.

Døbefonten.

60. Meddelt af forrige Sognepræst, Provst C. Knudsen, hvem det i sin Tid er blevet fortalt af een, der kunde huske det. For en Del Aar siden meddelte en af Byens ældste — der var født 1835 — at han erindrede, at den gamle Døbefont stod indenfor Kirkens Indgangsdør, og at den daværende Sognepræst, Albert Leth, jævnligt paapegede det rigtige i denne Anbringelse, idet Barnet først ved Daaben faar Adgang til Menigheden.
61. Hr. Werckmester var Sognepræst i Føns 1734—1779.
62. »En forsvunden Kirke i Vestfyen, Viby Kirke i Udby Sogn« ved Pastor A. R. Idum, Føns, i Aarvog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter, 1922.
63. I Kirkeregnskaberne omtales den ikke senere, mulig er den bleven solgt ved en Auktion i Aaret 1851, da der blandt andet Kirkeinventar blev afhændet »et gammelt Daab«.
64. Generalløjtnant Christian Ulrich Sundt, født i Rendsborg 1766, Sekondløjtnant 1783, 1816 Chef for »Danske Livregiment«, Afsked 1832, boede derefter indtil 1848 i Middelfart, hvor han ejede Gaarden Matr. Nr. 171a i Søndergade, han døde 1849 i København.
65. Middelfart Kirkeinspektionsprotokol 1835—1876.
66. Fru Sigrid Bennike, Lærer J. P. Mosegaard og Branddirektør Chr. Behrendt.
67. Spørgsmaalet om Døbefontens Flytning vakte noget Røre iblandt Kirkegængerne, derom

se »Middelfart Venstreblad«
19. Januar og 4. April 1927
samt »Middelfart Avis« 11.
Juni 1927, hvor Forfatteren

heraf fik optaget en historisk
Redegørelse »Om Døbefonten
i Middelfart Kirke«, der med
Tilføjelser foreligger i Særtryk.

Beskrivelse af Kirkens Rum.

<p>68. Meddelt af Malermester An-
ton Schwaner, hvis Fader G.
A. Schwaner, foretog Restau-
reringsen.</p> <p>69. Kirkeværgens ældste Regn-
skabsbog, hvori kun er ind-
ført om solgte Gravsteder i
Kirken.</p> <p>70. M. K. 1674.</p> <p>71. Denne Lysestage blev af-</p> | <p>givet til Middelfart Folke-
museum.</p> <p>72. Chr. Behrendt: »Om Marsvins-
jæger»Lauget i Middelfart«
i Aarbog for historisk Sam-
fund for Odense og Assens
Amter 1921.</p> <p>73. Erik Pontoppidan »Marmora
Danica«, Hafniæ 1739.</p> |
|---|--|

Stolestader.

<p>74. M. K. 1678.</p> <p>75. M. K.</p> <p>76. M. K. 1720.</p> <p>77. M. K. 1720.</p> <p>78. M. K. 1674 og ældste Regn-
skabsbog.</p> <p>79. M. K. 1713.</p> <p>80. M. K. 1740.</p> <p>81. M. K. 1740.</p> <p>82. M. K.</p> <p>83. M. K. 1787.</p> <p>84. M. K. 1717.</p> <p>85. M. K. 1773.</p> | <p>86. M. K.</p> <p>87. M. K. 1777.</p> <p>88. M. K.</p> <p>89. Meddelt mig af nu afdøde
Havnefoged Chr. Nissen Wiis,
der var født 1835.</p> <p>90. Ældre Folk vil kunne erin-
dre den lukkede Stol under
Orgelet, hvori de gamle Frø-
kenner Prehn havde deres Sæde,
som deres Forældre før dem
havde haft.</p> |
|--|--|

Kirkerummets Udsmykning.

91. M. K. 1678. 92. M. K. 1734. 93. M. K. 1768. 94. M. K. 1785. 95. M. K.	<p>96. M. K. 1795.</p> <p>97. M. K. 1896.</p> <p>98. Forhandlings»Protokol for
Middelfart Kirkeinspektion.</p> |
|--|--|

Orgelet.

99. Præsternes i Fyen udgivne Beretninger om fyenske Oldsager til Ole Worm 1623.	108. K. R. 1758.
100. K. R. 1713, Hans Lime var Sognepræst i Middelfart 1680—1704.	109. Odense Adresse Contours Efterretninger 1776.
101. K. R. 1678—1681.	110. M. K. 1827.
102. K. R. 1681—1683.	111. »Middelfart Avis« 15/5, 16/5, 23/5, og 27/5 1863.
103. Samme.	112. Samme 5/7 1865.
104. Samme.	113. M. K. 1865.
105. K. R. 1686.	114. M. K.
106. K. R. 1693.	115. M. K. 1871.
107. De danske Posttidender 1758.	116. Samme.
	117. Forhandlings-Protokol for Middelfart Kirkeinspektion.

Taarnuret.

118. Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden.	123. M. K. 1748.
119. M. K. 1678.	124. M. K. 1777.
120. M. K. 1701.	125. M. K.
121. M. K. 1714.	126. Forhandlings-Protokol for Middelfart Kirkeinspektion.
122. M. K. 1728.	

Kirkeklokkerne.

127. Erik Pontoppidan »Marmora Danica«, Hafniæ 1739.	G. W. Berggreen den 17/9 1857, fortsat indtil Begyndelsen af 1859, formentlig er det øvrige gaaet tabt. Afleveret til Forf. for nogle Aar siden, da Manuskriptet blev fundet blandt en Del Papir, der skulde brændes.
128. Vedel Simonsen »Vends Herred«, Manuskript, L. A. O.	
129. M. K. 1699.	
130. M. K. 1727.	
131. M. K. 1723.	
132. M. K.	
133. »Kladebog over Ministerialia i Middelfart« begyndt af G.	134. Kirkeværgens Arkiv.

Kirkens Belysning.

135. M. K. 137. M. K. 1743.
136. M. K. 1735. 138. M. K.

Kirkens Opvarmning.

139. M. K. 1719—20. 142. Kirkeprotokol for Middelfart Kirke.
140. M. K. 1830.
141. »Middelfart Avis« 17/3 1871.

Adgangen til Orgelpladsen.

143. Kirkeprotokol for Middelfart Kirke.

Tavler til Salmenumre.

144. Kirkeprotokol for Middelfart Kirke.

Indgangsdøren til Vaabehuset.

145. M. K. 1689—90.

Kirkens Indre før Reformationen.

1. Original paa Papir med paa-trykt Segl i Geheimearkivet. Topografiske Saml. Middelfart. Nr. 1. Trykt i »Ny kirkehistoriske Samlinger«, 6. Bd. S. 755 flg.
2. Provst G. Schovsbo: »Middelfart Kirke og Gejstlighed før Reformationen«, meddelt i Aar bog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter, VI Binds 1. Hæfte, 1937.

Kirkens Indre efter Reformationen.

3. Meddelt af Kirkehistorikeren Pastor L. P. Fabricius, der velvilligst kom tilstede og fremdrog Viekursene.
4. M. Mackeprang: »Kors og Krone fra Middelfart« i »Fra Nationalmuseets Arbejds-
mark« 1934.

Tavlepenge.

5. M. K. 1688.	10. M. K. 1683.
6. M. K. 1713.	11. M. K.
7. M. K. 1741.	12. M. K.
8. M. K.	13. »Kladebog over Ministerialia i Middelfart«, begyndt af G. G. W. Berggreen 1857.
9. »Kladebog over Ministerialia i Middelfart«, begyndt af G. G. W. Berggreen 1857.	

Kirkens Blok.

14. M. K. 1719.	Middelfart Kirkeregnskaber 1664—65.
15. »Medellfar byes Orloffs schat. Opborit Udj dette Aar och derfor gjort Segel den 10. Novemb. Ano 1620«. L. A. O.	17. Middelfart Fattigkommissions Arkiv, Regnskab fra 1. Januar 1742 til Aarets Udgang næstefter.
16. Rigsarkivet. Assens Provsti,	

Tidsmaalere i Kirken.

18. M. K. 1829.	19. M. K. 1830.

Ligbaarer.

20. M. K. 1743.	Aarvog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1921.
21. M. K. 1752.	
22. Samme.	
23. »Om Marsvinsjæger=Laugget i Middelfart« af Chr. Behrendt,	24. Forhandlings=Protokol for Middelfart Kirkeinspektion.

Solskiven.

25. Troels=Lund: »Dagligt Liv i Norden« 11, 312.	26. M. K. 1747.
	27. M. K. 1807.

Begravelser i Middelfart Kirke.

28. Christian den Femtes Danske Lov, anden Bog, 36. Kapitel: »Præsten og Kirke=Værgerne nyde fri Begravelse i Kirken,	om de i Bestillingen bortkaldes«.
	29. Fyens Stifts Bispearkiv, appr. 6. December 1749. L. A. O.
	30. M. K. 30/8 1784.

Gravstenene i Middelfart Kirke.

31. Professor J. B. Løfflers Indberetning af 1. Marts 1892 til »Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring«. Nationalmuseet, 2. Afdeling.
32. Samme.

Epitafier.

33. M. K. ældste Regnskabsbog 1635.
34. M. K. do. 1661.
35. M. K. do. 1666.
36. Odense Adresse Contours Efterretninger 1776, Nr. 46 og 47.
37. M. K. 1746.
38. M. K. 1751.
39. M. K.
40. I Brogade Nr. 7 i Baghuset og i samme Gade Nr. 8, Forhuset.
41. Vedel Simonsen, Vends Herred, Manuskript, L. A. O.

Skriftestolen.

42. M. K.
43. M. K. 1841.
44. Baadfører, Havnefoged Chr. Nissen Wiis.
45. Efter Vinduets Form kan man antage, at det er blevet anbragt i Muren ca. 1750.

Vandalisme i Kirken.

46. G. L. Wad: Træk af Vandalismen i Fyen, Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter, 1928.
47. Samme.
48. Samme.
49. En nærmere Beskrivelse deraf samt historisk Redegørelse derom fik jeg optaget i de tre lokale Blade, dateret 28. Maj 1936.
50. Baadfører, Havnefoged Chr. Nissen Wiis.
51. Duen blev skænket af Frk. Christiane Grønning, hvis Fader i sin Tid havde købt den ved en af Kirkens Auktioner.

Et Kapel paa Kirkegaarden.

52. Af Suhm: Samlinger til den Danske Historie, 1. Bind, pag. 82—83.
53. Assens Provsti, Middelfart Kirkeregnskaber 1667, Rigsarkivet.
54. M. K. 1719.

Et Kapel ved Kappelsbjerg.

55. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber udgivne for det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af William Christensen. København 1904.

Gjordshuset.

56. Af Suhm: Samlinger til den Danske Historie, 1. Bind, pag. 82—83. »Middelfart Havn 1837—1937, pag. 83.
57. Utrykt Manuskript ca. 1850 »Fragmenter af Byens Historie«, formentlig forfattet af den daværende Sognepræst H. L. B. Fønss.
58. Chr. Behrendt: »Middelfart Havn 1837—1937, pag. 83.

»Sygehuset« ved Kirken.

59. M. K. 1720. 61. Johan Bluhme: Beskrivelse over Middelfart Købstæd, 1795.
60. Hofmans Foundationer og Gavebreve, Tome V. København 1760. 62. Branddirektoratet for Middelfart Købstads Arkiv.

Kirkeboderne.

63. For en Del Aar siden meddelt mig af daværende Provst C. Knudsen.

Forsvundet Altergods (Kirkegods).

64. H. F. Rørdam, Domme angaaende kirkelige Forhold. (Ny kirkehistoriske Samlinger, VI, 271). næppe skrevet senere end i det 13. Aarhundrede, 2. og 3. Side er dog nu overlæbet med Papir. Indholdet er Noder med Tekst prentet i rødt og sort, som i alt Fald delvis er en Lovprisning af Treenigheden (trinitas).
65. K. B. 8/6 1547. 70. Hofmans Foundationer og Gavebreve V, 1760.
66. Samme. 71. Samme.
67. Samme.
68. Samme.
69. Vends Herreds Jordebog 1572, L. A. O. Omslaget er taget af et vistnok temmelig gammelt Pergament-Haandskrift (vel

Fra Gudstjenesten i forrige Tider.

72. C. Klitgaard: Nogle Opteg- 73. M. K. 1776.
 nelser om Middelfart, Aar- 74. Middelfart Bys Breve 1730-35,
 bog for historisk Samfund 11/377, 4.
 for Odense og Assens Amter
 1914, 11.

Lørdags-Skriftemaal.

75. Hofmans Foundationer og Ga- 76. Rescript 30/9 1803.
 vebreve V, 1760.

Verdslig Brug af Kirken.

77. K. B. 15/4 1552. 80. S. H. K(lausen): Ved Lillebelt
 eller Midelfartsunds Historie.
 78. Mester Jacob Madsens Visi- Middelfart 1867.
 tatsbog udgivet af Historisk
 Samfund for Odense og As- 81. Middelfart Kirkeinspektions
 sens Amter ved A. R. Idum, Forhandlingsprotokol.
 4. Hefte 1932. 82. Samme.
 79. Middelfart Kæmnerregnskab
 1808.

Den gamle Kirkegaard ved Kirken.

83. Middelfart Bys Breve, 252, 89. M. K. 1779.
 16/437, 19/437, 20. L. A. O. 90. M. K. 1801.
 84. Samme. 91. Middelfart Kirkebog.
 85. Middelfart Kirkebog. 92. M. K. 1749.
 86. Samme. 93. M. K. 1685.
 87. Samme. 94. M. K. 1745.
 88. M. K. 95. Samme.

Kirkens Hegn.

96. M. K. 1697. 100. M. K. 1741.
 97. Fyens Bisparkiv. L. A. O. 101. M. K. 1819.
 Kgl. Reskripter 1718—22. 102. Middelfart Havn 1837—1937
 98. M. K. 1719. af Chr. Behrendt.
 99. M. K. 1732. 103. M. K. 1719.

NAVNEREGISTER

Aalborg, Laurits, Kordegn	182
Achen, Albrecht Philip, Postmester	80, 165
Andersdatter, Mette, Hieronimus Langemachs Hustru	117
Andersen, Jep, Borger	134
Andersen, Mourits, Raadmand, senere Borgmester, Kirkevæрге	122, 155, 183
Arensbach, Erik Nielsen, Kapellan	180
Baden, Olaf Mortensen, Biskop i Roskilde	10
Bager, Peiter Madsen, Borger	119
Bager (Bagger), Niels Pedersen, Borger	63, 118
hans Hustru Karen Poulsdatter Boerre	63
Bang, Anna Hansdatter, Just Majorens Enke	115
Bang, Claus Madsen, Borgmester 49, 54, 71, 114 f., 124, 136,	139, 150, 157
hans Hustru Anna Rasmusdatter	71, 115, 136
Bang, Eiler Ottesen, Kapellan	180
Bang, Elisabeth Clausdatter, gift med Sognepræsten, Mag. Johan	
Henriksen Gosman	115, 136
Bang, Hans, Borger i Bogense	152 f.
Bang, Hans Nielsen, Billedskærer	62
Bang, Hans Nielsen, Borgmester	61, 134 f.
hans Hustru Dorriti (Dorette)	62
Bang, Hans Olufsen, Byfoged, Borgmester	70, 86, 133 f., 154
Bang, Henrik, Borger, senere Borgmester	154
Bang, Jens Nielsen, Billedskærer	54, 63
Bang, Jørgen, Borger	154
Bang, Knud, Borger	154

Bang, Lorentz Clausen, Borgmester, og hans Enke Karen . . .	115
Bang, Mads, Præst før Reformationen	152 f.
Bang, Margrethe Olufsdatter, gift 1. med Jens Jacobsen, 2. med Laurids Jørgensen Rones	136
Bang, Mette Hansdatter, gift 1. med Niels Kindstrup, 2. med Borgmester Johan Michelsen	118 f.
Bang, Niels Hansen, Byfoged	118 ff., 124, 139
hans Hustru Karen Pedersdatter	120
Bang, Ole Pedersen, Kapellan, Sognepræst, Provst 86, 133 f., 178, 180	
hans Hustru Margrethe Thygesdatter	133 f.
Bang, Oluf Olufsen, Kapellan	180
Bang, Mag. Peder Hansen eller Olufsen, Sognepræst, Provst 152 f., 178	
Bang, Peder Nielsen, Borger	120
Bang, Magister Peder Olufsen eller Hansen, Sognepræst, Provst 152 f., 178	
Bang, Peder Olufsen, Kapellan	180
Bang, Poul, Borgmester i Assens	154
Bang, Rasmus Nielsen, Raadmand	61, 134
hans Hustru Mette	62
Beck, Hans Christopher From, Organist	183
Behmann, Johan Jørgen, Kordegn	182
Behrendt, Chr., Branddirektør, Kirkeværge	37, 66, 103, 184
hans Hustru Mette f. Jørgensen	66, 177
Behrendt, Jan Koenen, Købmand, og Hustru Johanne Frederikke f. Edsberg	165
Beldenak, Jens Andersen, Biskop	153
Berggreen, Gottfred Georg Wolfgang, Kordegn	182
Betzer, Johannes, Købmand, og Hustru Kristine Ivarsen	164
Biegum, Niels, Borger	115
Biere, (Anders) Nielsen, Byfoged	134
Birch, Hans Jørgen Pedersen, Sognepræst	123, 179
Bissen, Herman Vilhelm, Billedhugger	57, 59
Bjørn, Caspar Altenhoff, Kapellan	181
Bjørn, Peder Lauritsen, Raadmand	119, 139, 143
hans 2. Hustru Karen Pedersdatter	119
Bloch, Sophie Magdalene	165

Bloch, Tønne (Antonius), Dr. theologiæ, Sognepræst, senere Biskop	179
Bluhme, Johan, Byfoged	150
Boerre, Karen Poulsdatter, Niels Pedersen Baggers Hustru ..	63
Bolt, Mathias Meinert, Raadmand	63, 117
hans 1. Hustru Margrethe Nielsdatter	63, 117
hans 2. Hustru Anna Johanne Pedersdatter	117
Borchenfeldt, Johan, Borger, Raadmand, Kirkevæрге....	120, 183
hans Enke Margrethe	120
Bossen, Rasmus, Borger	152 f.
Brahe, Axel, Lehnsmand paa Odensegaard	13
Brahe, Jørgen, Rigsraad	14
Brandt, Henrik, Tolder	120, 125
Brandt, Jens, Købmand, Postmester, Kancelliraad, Kirkevæрге	76, 126, 164, 184
hans Hustruer Dorothea Flyng og Maren Wissing	164
Brandt, Nicolaj, hans 1. Hustru Elisabeth Magdalene Peders-	
datter	120
Bredahl, Søren Bygballer Hansen, Sognepræst	123, 179
hans Enke Cathrine Jensdatter Engel	123
Broch, Anders Hansen, Købmand, Havnefoged, Kirkevæрге .	184
Brostrup, Jens, Erkebiskop i Lund	10
Bruun, Jens Hansen, Kapellan	180
Bruun, Jesper, Kapellan	180
Busch, Christen Nielsen Eskildsen, res. Kapellan	122, 181
Carstensen, Jørgen Peter, Sognepræst	179
Christensen, Georg, Manufakturhandler, Kirkevæрге	184
Christensen, Hans, Kirkevæрге	183
Christensen, Mathias, Kapellan	181
Christensen, Niels, Avlsmand, Kirkevæрге	184
Christensen, Søren Mathiasen, Avlsmand og Brændevinsbrænder	
og Hustru Christiane f. Poulsen	165
Christian den Anden, Konge af Danmark	103
Christian den Ottende, Konge af Danmark	50
Christiernssen, Simen, Raadmand	152 ff.
Clausen, Peter, Gartner	175
Colding, Magister Claus Jensen, Kapellan	180
Demant, Peter Ulrik Frederik, Orgelbygger, Odense	80

Dibler, Michel, Klokketøber, Lübeck (?)	85
Diur, Laurids, Raadmand (?)	122
Eckersberg, C. W., Kunstmaler	50 f.
Edsberg, Jacob, Bagermester, Kæmner, Kirkeværge	184
Edsberg, Johan Henrik, ordineret Kateket	181
Eilschou, Johanne Marie, Provst Engels Hustru	164
Engel, Cathrine Jensdatter, Pastor S. B. H. Bredahls Enke ...	123
Engel, Peder Jensen, Kapellan, senere Sognepræst i Bogense og Provst	164, 181
hans Hustru Johanne Marie f. Eilschou	164
Ernst, Conrad, Generalbygmester, Justitsraad	167
Faber, Mads Jensen, Kapellan	181
Faber, Nicolai, Dr. theol. & phil., Sognepræst, senere Biskop.	179
Fabricius, Jørgen Clausen, Kordegn	182
Flyng, Claus Clausen, Sognepræst	164, 179
Flyng, Dorothea, Postmester Jens Brandts 1. Hustru	164
Folchmar, Thomas Nielsen, Byfoged, Kirkeværge ..	120, 124, 183
Frederik (VII) Kronprins	50
Friis, Herman, Borgmester	54, 71, 117
hans Enke Lisbet Hansdatter	117
Friis, Jakob, Biskop i Børglum	10
Frobenius, Th., Orgelbygger, Horsens	81
Fønss, Holger Lorents Basse, Sognepræst, Provst	179
Fønss, Niels Basse, Kammerherre, Hindsgavl	70
Gamst, I. C. og H., Klokketøbere, København	85 f.
Gieding, Jens, Købmand	125 f.
hans Hustru Anna Hansdatter Juul	117
Glud, Søren Nielsen, Sognepræst	178
Godsche, Johan Christopher, Købmand	117, 130
Gosman, Mag. Johan Henriksen, Sognepræst, Provst 26, 43, 71, 115, 124, 136, 178	
hans Hustru Elisabeth Clausdatter Bang	115, 136
Gosman, Karen Johansdatter	71
Gregers, Kapellan	180
Griis, Hermann, Kapellan	180
Grønning, P., Gørtler, Odense	92
Guldbjerg, Oluf, Præst, hans Enke Mette Lehrmand ...	122
Gyldenstjerne, Henrik Knudsen, til Iversnæs, Ridder	35

Gys, Niels, Smed	32
Halgreen, N., Urmager	83
Hansdatter, Annechen, Christopher Rasmussens Hustru	118
Hansdatter, Ingierd, Mads Sørensen Tybrinds Hustru	118
Hansdatter, Lisbet, Borgmester Herman Friis' Enke	117
Hansdatter, Margrethe, Byfoged Jep Pedersens Hustru	134
Hansen, Agnes Christiane Ulrikke	58
Hansen, Anders Christian, Bankdirektør	76
Hansen, Gøde, Kapellan	180
Hansen, H. P., Arbejdsmand	102
Hansen, Jens, Kapellan	180
Hansen, Johan Christian, Organist	183
Hansen, Johannes Ingvard, residerende Kapellan	182
Hansen, Jørgen, Opsynsmand	176
Hansen, Knud, Borger	134
Hansen, L., Skipper	67
Hansen, Niels, Borger	153
Hansen, Niels Rasmus, Sparekassedirektør, Kirkeværge	184
Hansen, Peder Christian, Organist	183
Harboe, Niels Poulsen, Kapellan	180
Hassel, Jens, Købmand	119
Haurum, Peder Rasmussen, Købmand, og Hustru Kirstine Mortensdatter Skrelde	118
Hayss, Bodil	154
Hayssen, Jess, Raadmand i Odense	154
Hem, Laurids, Dansemester	162
Henrichsen, Jens, Borger	122
Henrichsen, Niels, hans Enke Sybilla Melhop Pedersdatter ..	117
Hess, C. M., Jernstøber, Vejle	76
Hess, Jørgen Peter Svendsen, Jernstøber, Etatsraad	76, 92
Holm, Gregorius Philip, Borger	123
Holm, Woldemar Zacharias, Borger	121
Hornelund, Peder Pedersen, Kordegn	182
Ibsdatter, Anne, gift 1. med Mads Søfrensen, Byfoged, 2. med Peder Nielsen	136
Ibsen, Rasmus, Byfoged	119
Idum, A. R., Sognepræst til Føns og Ørslev	55
Illum, Hans, Skibsbygmester, Skrillinge Mark	67

Ishøy, E. M., Havearkitekt	177
Ivarsen, Christian, Købmand, kgl. Agent, Kirkeværge 117, 126, 184 hans 1. Hustru Anna Gregoria Iversdatter	117
Ivarsen, Kristine, Købmand Betzers Hustru	164
Iversdatter, Anna Gregoria, Christian Ivarsens 1. Hustru	117
Iversdatter, Karen, Hans Juul Pedersens Enke	118
Iversen, Peder, Kordegn	182
Jacobsen, Christian Georg Carljohan Adolf, Andenpræst	182
Jacobsen, Jens, hans Enke Margrethe Olufsdatter Bang	136
Jacupsen, Frederick, Borger	63
Jensen, Andreas Christian, Lærer, Organist	183
Johnsson, Grimur, Byfoged, Etatsraad	50
Juul, Anna Barbara Johansdatter, Mathias Sørensens Hustru	117
Juul, Anna Hansdatter, Jens Giedings Hustru	117
Juul, Anna Hansdatter, Borgmester Herman Willers Enke	118
Juul, Hans Jepsen, Borgmester	70, 117, 124
hans Enke Karen Madsdatter	117
Juul, Jep Andersen, Kirkeværge	183
Juul, Jep Hansen, Kirkeværge	121, 124, 183
Juul, Johan Gosman, Borger	70, 121
hans Hustru Anna Pedersdatter	121
Juul, Karen Hansdatter, Hans Pedersens Hustru	119
Jørgensen, Jørgen Peder, Kordegn	182
Jørgensen, Lars, Urmager, Horne	83
Jørgensen, Lars, Købmand	117
Jørgensen, Mette, Chr. Behrendts Hustru	66, 177
Jørgensen, Niels, Borger	118, 124
Kinch, Gustav Frederik, residerende Kapellan	182
Kindstrup, Niels, Købmand, Raadmand, Kirkeværge 40, 63, 66, 119, 128 f., 139, 143, 183 hans 1. Hustru Elskén Steffensdatter	63, 119
hans 2. Hustru Mette Hansdatter Bang	119
Kiøbmand, Rasmus Pedersen, Kordegn og Organist	182 f.
Klojgaard, Christian, Murermester	177
Knap, Rasmus Madsen, Kordegn	182
Knudsen, Conrad, Sognepræst, Provst	53, 92, 177, 179
hans Hustru Anna Louise f. Berg	53
Krabbe, Gregers, Lensmand paa Hindsgavl	14

Krag, Christen, Sognepræst.....	179
Kremer (Kræmmer), Hermann, Borger.....	36
Køhler, Museumsbetjent, København.....	103
Lange, Jens Iversen, Biskop i Aarhus.....	10
v. Langen (Lange), Løjtnant.....	73
Langemach, Hieronimus, Tolder.....	114, 117 f.
hans Hustru Mette Andersdatter.....	117
Larsen, Johannes, Kaldskapellan, senere residerende Kapellan.	182
Larsen, N., Arbejdsmand.....	102
Lauridsdatter, Maren, Morten Poulsens 1. Hustru.....	122, 136
Lauridsen, Sone, Sognepræst, Provst.....	133 f., 178
hans Hustru Margrethe Thygesdatter.....	133 f.
Laursdatter, Dortha, Raadmand Søren Pedersens Enke.....	120
Laursen, Jørgen, Borger.....	120
Laursen, Peder, Overformynder, Avlsmand, og Hustru Margrethe Laursdatter Mørck.....	123
Laursen, Peder, Borger.....	124
Lavertssen, Peder, Borger.....	154
Lehrmand, Mette Clausdatter, Hr. Oluf Guldbjergs Enke....	122
Leth, Albert, Sognepræst.....	50, 66 f., 93, 165, 179
hans Hustru Mathea Christiane f. Eilskov.....	165
Leth, Andreas Peter Martin, Sognepræst.....	67, 93, 179
Leve, Heinrich, Amtsforvalter.....	36, 55 f., 121, 127, 136
hans Hustru Anna Sørensdatter.....	56, 121, 136
Lilienskjold, Ulrich Friederich Montagne, Kaptajn, Færgemand	122, 130
Lime, Magister Hans Madsen, Sognepræst, Provst, Kirkevæрге	78, 117, 124, 136, 178, 183
hans Hustru Karen Jørgensdatter Taulov.....	117
Lime, Karen Madsdatter, Hr. Berthel Taulovs Hustru.....	121
Lime, Mag. Mads Mortensen, Sognepræst.....	117, 124, 178
Lodehat, Peder Nielsen, Biskop i Ribe.....	10
Lund, Hans Peter Egede, Kapellan.....	181
Lund, Mads, Borger.....	153
Lund, Nils, Hjelpepræst.....	182
Lydum, Mads, Byskriver, og Hustru Marie Katrine Neumann	123
Løffler, J. B., Arkitekt, Kunstarkæolog.....	131
Maarbjerg, Jens, præsteviet Medhjælper.....	181

Madsdatter, Karen, Borgmester Hans Juuls Enke	117
Madsen, Mag. Jacob, Biskop over Fyens Stift 12 f., 25, 28, 32, 101, 158	
Magnussen eller Mogensen, Jens, Kordegn og Organist 123, 182 f.	
Mantzen, Mathias, Færgemand	122
Mathiesen, Peder Hansen, Borger	119
Matthiesen, Birthe Olufsdatter f. Leerbeck, Enke efter Transport- forvalter Laurits Matthiesen	175 f.
Meier, Hermen, Raadmand	133
Melbye, Mads, Sognepræst til Asperup og Roerslev	172
Melbye, Thor, Sognepræst	164, 171, 179
hans 1. Hustru Sophie, f. Adrian	164
hans 2. Hustru Caroline f. Maaløe	164
Michelsen, Johan, Borgmester, og Hustru Mette Hansdatter Bang 118 f.	
Mikkelsen, Dr. Hans, Biskop over Fyens Stift	14
Mikkelsen, Knud, Biskop i Viborg	10
Mittelsdorph, Gerhard, Borger	122
Mogensen eller Magnussen, Jens, Kordegn og Organist 123, 182 f.	
Monrad, Magister Erik Johansen, Sognepræst	155, 178
Morville, Gregers, Borger	73
Morville, Niels, Herre til Brandbjærg	46
Munck, Peter Møller, præsteviet Medhjælper	181
Møller, Adam Frederik, Bagermester, Kirkevæрге	184
Møller, H. C. M., Borgmester, Assessor	92
Møller, Josias, Kirkevæрге	184
Møller, Jørgen Henning Christian, Købmand, og Hustru Ca- tharina Lucie Hermansdatter Willer	117
Møller, Rasmus, Købmand, Kirkevæрге	184
Mørck, Laurs Pedersen, Borger (i Teksten ved et Uheld kaldt Peder Laursen M.)	123
Mørck, Margrethe Laursdatter, Overformynder Peder Laursens Hustru	123
Naschou, Hans Jørgensen, Kapellan	181
Neumann, Marie Katrine, Byskriver Mads Lydums Hustru	123
Nielsdatter, Margrethe, Raadmand Mathias Bolts 1. Hustru 63, 117	
Nielsen, Abraham, Organist, Odense	79
Nielsen, Jens, Billedskærer	122
Nielsen, Lars, Tolder	120

Nielsen, Niels, Avlsbruger og Vognmand, og Hustru Marie f. Jensen	165
Nielsen, Niels Viggo Fæster, Hjælpepræst.....	182
Nielsen, Olav Fog, Sognepræst	179
Nielsen, Peder, hans Hustru Anne Ibsdatter.....	136
Nielsen, Søren, Borger	126
Nielsen (Folchmar), Thomas, Byfoged, Kirkevæрге	120, 124, 183
Nielsens Enke, Petrine Severine	126
Olsen, Hans, Byfoged	152 ff.
Olsen, K., Orgelbygger, København	81
Olsen, Niels, Byfoged	123
Olufsen, Niels, Kapellan	180
Olufsen, Peder	118
Olufsen, Stephan, Kapellan	180
Ore, Jens Nielsen, Kapellan	180
Paulsen, H. Skipper, Snoghøj.....	67
Paulsen, L. Skipper, Snoghøj	67
Pedersdatter, Anna, Iver Pedersens 1. Hustru	118
Pedersdatter, Anna, Johan Gosman Juuls Enke.....	121
Pedersdatter, Anna Johanne, Raadmand Mathias Bolts 2. Hustru	117
Pedersdatter, Elisabeth Magdalene, Nicolaj Brandts 1. Hustru	120
Pedersdatter, Karen, Niels Hansen Bangs Hustru.....	120
Pedersdatter, Karen, Peder Lauritsen Bjørns 2. Hustru	119
Pedersdatter, Karen, Morten Poulsens 2. Hustru	122, 136
Pedersdatter, Sybilla Melhop, Niels Henrichsens Enke	117
Pedersen, C., Købmand.....	67
Pedersen, Christian Ulrik (død som Toldforvalter i Skelskør)	58
Pedersen, H. Smedemester	67
Pedersen, Hans Juul, Borger	118
hans Hustru Karen Hansdatter Juul	119
hans Enke Karen Iversdatter	118
Pedersen, Iver, Købmand og Kirkevæрге....	85, 117 f., 129, 183
hans 1. Hustru Anna Pedersdatter.....	118
Pedersen, Jep, Raadmand, Byfoged, og Hustru Margrethe Hansdatter	134
Pedersen, Mads, Kapellan	180

Pedersen, Søren, Raadmand	56, 120, 127
hans Hustru Anna Sørensdatter	127
hans Enke Dorthea Laursdatter	120
Petersen, Jens Ditlev, Købmand, og Hustru Petrine Marie f. Weile	165
Petersen, Lars Peter Jeremias, Kordegn	182
Poulsen, Christiane, Søren Mathiasen Christensens Hustru ...	165
Poulsen, Morten, Borger	121, 136, 139
hans 1. Hustru Maren Lauridsdatter	122, 136
hans 2. Hustru Karen Pedersdatter	122, 136
Poulsen, Niels, Brændevinsbrænder, og Hustru Ane Katrine f. Christensen	165
Raffenberg, Petra, Frk., Organist	183
Rammeskov, Christian, Rentier	177
Rammeskov, Niels, Brændevinsbrænder	165
Rantzau, Johan, Feltherre	103
Rasmusdatter, Anna, Claus Madsen Bangs Hustru ..	71, 115, 136
Rasmussen, Anna, Frk., Organist	183
Rasmussen, Christopher, Borger, og Hustru Annechen Hans- datter	118
Rasmussen, Peder, Borger	73
Rendtorff, Johan Henrik Gottlieb, Isenkræmmer, Kirkeværge.	184
Rhodijs, Jørgen Sørensen, Kapellan	181
Ringe, Jørgen Hansen, Kapellan	180
Rones, Laurids Jørgensen, Borger, og Hustru Margrethe Olufs- datter Bang	136
Rosenkilde, Peder, Organist	183
Rostock, Mads Pedersen, Sognepræst	178
Ryberg, Niels Madsen, Sognepræst, Provst	178
Rygbjerg (Ryberg), Birgithe	122
Rønning, Søren Christian, Organist	183
Rønnow, Karl, Biskop i Odense	10
Sabroe, Thomas, Købmand, hans Hustru (Anna Barbara Peders- datter Mohr)	119
Schandorff, Johan Andreas Jepsen, Sognepræst	179
Schiøtt, Jacob P. Lærer	165
Schrøder, F. V., Malermester og Billedskærer	51
Sehestedt, Major	123

Simonsen, Hans, til Erholm, Amtmand, Etatsraad, senere Kon-	
ferensraad	79
Simonsen, Laurits Schebye Vedel til Elvedgaard, Historiker 85,	140
Skov, Søren, Marsvinsjæger	161
Skrelde, Kirstine Mortensdatter, Peder Rasmussen Haurums Enke	118
Sparre, Pontus Henriksen, Kapellan	181
Stabell, Nicolaus Franciscus, By- og Herredsfoged, Justitsraad	164
Staffeldt, Erik, Sognepræst	179
Steffensdatter, Elsen, Niels Kindstrups Hustru	63, 119
Steffensen, Steffen, Borger, Raadmand	32, 119
Stein, Johan Georg, Organist	183
Stradsborg, Poul, Maler	32
Strahlbom, Lavrentz, Klokketøber, Lübeck	84 f.
Stribolt, Jacob, Birkedommer i Wedellsborg Birk	118
Sundt, Christian Ulrich, Generalløjtnant	56, 58, 93, 142, 144
Svensden, Hans, Borgmester	120
Sørensdaughter, Anna, gift med Heinrich Leve	56, 121, 136
Sørensdaughter, Anne, Mads Sørensens Hustru	134
Sørensdaughter, Anna, Raadmand Søren Pedersens Hustru	127
Sørensdaughter, Dorthea, Lars Jørgensens Enke	117
Sørensdaughter, Johanne, g. m. Anders Nielsen Ørsberg	118
Sørensen, Jens, Borger	134
Sørensen, Mads, Borger	122
Sørensen, Mads, Borger, og Hustru Anne Sørensdaughter	134
Sørensen, Mads, Raadmand, Byfoged	136
hans Hustru Anne Ibsdatter	136
Sørensen, Mathias, Borger, og Hustru Anna Barbara Johans-	
datter Juul	117
Sørensen, Niels, Borger	115
Sørensen, Peder, Købmand	118
Taulov, Berthel Jørgensen, Sognepræst til Asperup og Ror-	
slev	121, 124
hans Hustru Karen Madsdatter Lime	121
Taulov, Karen Jørgensdaughter, Mag. Hans Limes Enke	117
Thidemann, Karen Marie, Enke efter Peter Anton Thidemann	175
Thidemann, Knud Christian, Købmand	67
Thomsen, Chr., Muremester i Fredericia	38
Thuesen, J. J., Skipper	67

Thygesdatter, Margrethe, gift 1. med Sognepræsten Oluf Peder- sen Bang, 2. med hans Successor Sone Lauridsen	133 f.
Tolderlund, Julius Ferdinand, Sognepræst	173, 179
Tscherning, Hans Christian, Skipper, Købmand, Kirkevæрге	67, 184
Tybrind, Mads Sørensen, Borger, og Hustru Ingierd Hansdatter	118
Ulfeld, Jacob, Lensmand paa Hindsgavl	67
Vedel Simonsen, Historiker, Elvedgaard	85, 140
Vindel, Jens Anton Marius Henrik Jensen, præsteviet Med- hjælper	181
Wad, G. L., Landsarkivar, Odense	143
Wallund, Johannes, Kordegn	182
Wedel-Heinen, Anders Claus, Kammerjunker, By- og Herreds- foged	50, 165
hans Hustru Elisabeth f. von Krogh	165
Weile, Poul Sørensen, Kapellan	180
Werckmester, Henrik Knudsen, Sognepræst til Føns og Ørslev	55
West, Jørgen, Raadmand	122
Willer, Catharina Lucie Hermansdatter, Købmand Jørgen Hen- ning Christian Møllers Enke	117
Willer, Herman, Raadmand, senere Borgmester, Kirkevæрге	71, 118, 124, 183
hans Enke Anna Hansdatter Juul	118
Winckel, Jens, Urmager	82
v. Winterfeld, Ditlew, Oberst	123
Wissing, Maren, Postmester Jens Brandts 2. Hustru	164
Wolder, Christen Jensen, Kirkevæрге	43, 183
Worm, Amdi, Orgelbygger	79
Zeuthen, Jens, Christensen, Kapellan	181
v. Zülöw, Oberst	123
v. Zülöw, Sophie Christiane f. Barner, Majorinde	119
Ørsberg, Anders Nielsen, Købmand	118 f.
hans Hustru Johanne Sørensdatter	118